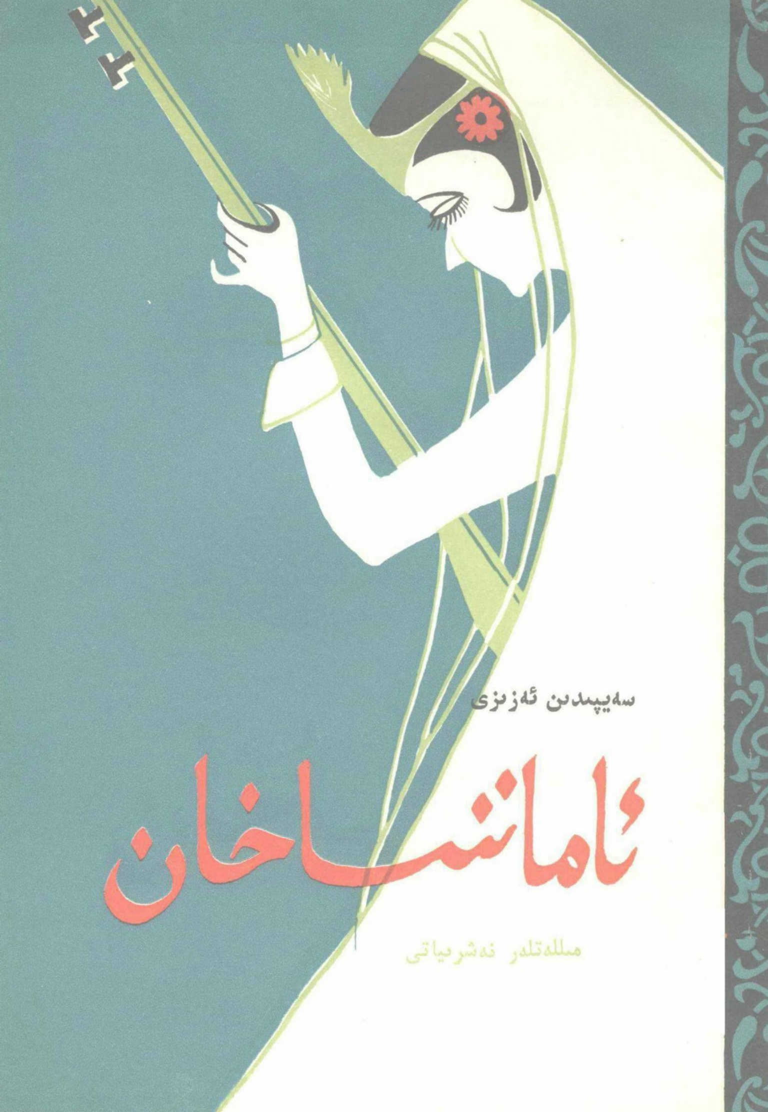

سەيپىدىن ئەزىزى

ئامانىساخان

مىللەتلەر نەشرىياتى

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرىسى

سەيپىدىن ئەزىزى

ئامانىساخان

(تارىخىي دىراما)

مىللەتلەر نەشرىياتى

ئىزاھات

1) ۋەقە 16 ـ ئەسىرنىڭ بىرىنچى يېرىمىدا، سۇلتان ئابدۇرىشىتخان دەۋرىدە بولغان. ۋەقەنىڭ ئاساسلىق يۈز بەرگەن ئورنى ـــ يەركەن خانلىغىنىڭ مەركىزىي شەھىرى يەركەن.

2) ئەسەرنىڭ توپ مەقسىدى 16 ـ ئەسىردە ئۆتكەن مەشھۇر ئۇيغۇر ئالىمى، مۇتەپەككۇر، شائىرە، مۇغەننىي ئامانىيساخاننىڭ ئوبرازىنى ۋە كۈرەش پائالىيىتىنى كۆرسىتىش. ئامانىيساخان ئابدۇرىشىتخانغا تېگىپ، ئوردىغا كىرگەندىن كېيىن، ئىلغار كۈچلەرگە تايىنىپ، ئۆزىنىڭ جىددىي كۈرەش پائالىيەتلىرى ئارقىلىق ئۇن ئىككى مۇقامنى رەتلەپ ۋە تولۇقلاپ چىقىدۇ، ئۆزىمۇ بۇ جەرياندا ئۆسۈپ يېتىلىدۇ ۋە بىرمۇنچە ئەسەر يازىدۇ.

3) زىددىيەتلەر كۈرىشى: ئەسەردە شۇ دەۋرنىڭ زىددىيەت ۋە كۈرەشلىرى كۆرسىتىلىدى. ئاساسىي زىددىيەت ۋە كۈرەشلەر: مۇستەبىتلىك بىلەن ئەركىنلىك ئوتتۇرىسىدا؛ دىنىي خۇراپاتلىق (ئىشانلىق) بىلەن ئۇنىڭغا قارشىلىق ئوتتۇرىسىدا؛ ئىلغار ئەدەبىيات ـ سەنئەت بىلەن ئۇنىڭغا قارشىلىق ئوتتۇرىسىدا (ئاساسەن مۇقام ئۈستىدە) بولىدۇ.

4) ئابدۇرىشىتخان ئومۇمەن ئىلغار، مەرىپەتچى ئادەم. ئۇ ئۆزى تەرەققىپەرۋەر شائىر، مۇزىكىغا ھەۋەسكار بولۇپ، ئىلغار كۈچلەرنى قوللايدۇ، ئەمما، ئەكسىيەتچىل فېئودال كۈچلەرنىڭ

پىتنە-ئىغۋالىرىغا ئالدىنىپ، خەلقنى، ئىلغار كۈچلەرنى باسىدۇ، كېيىن چۈشىنىپ پۇشايمان قىلىدۇ ۋە ئىلغار تەدبىرلەرنى كۆرىدۇ.

5) سەئىدىلەر دەۋرىدە ئىلغار مەرىپەتچىلىك بىرقەدەر تەرەققىي قىلغان: ئىنسانپەرۋەرلىك، ئەركىنلىك، ئادالەتلىك ۋە باشقىلار. ئەلۋەتتە، بۇنداق تەرەققىيات ئۆز زامانىسىنىڭ فېئوداللىق تۈزۈمى رامكىسىدىن چىقالمىغان ئىسلاھاتچىلىق ئىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ نىسپى ئىلغار تەرەققىيات ئىدى. بۇ تەرەققىيات ئەدەبىيات-سەنئەتتە ياخشى ئىپادىلەنگەن. سەئىدخانىنىڭ، ئۇنىڭ ئوغلى ئابدۇرىشىتخاننىڭ ئۇ ئىلغارلىق بىلەن ئاكتىپ مۇناسىۋىتى بار. بۇ درامىمىدا مۇزىكا (مۇقام) مەركىزىي نۇقتا قىلىنغانلىقى ئۈچۈن مەرىپەتچىلىك مەپكۇرىلىرى توغرىسىدا جىق توختالمىدۇق.

6) غەزەل (ناخشا) تېكىستلىرىدىن بىرنەچچە غەزەل (بېيىت) تېكىستى تارىخىي شەخسلەرنىڭ ئەسلى يازغانلىرى بولۇپ، بۇلار قوش تىرناق ئىچىگە ئېلىنىدى، قالغانلىرى يېڭىدىن يېزىلدى. يېزىشتا ئەسەردىكى مۇھىم پېرسوناژلار (ئالىم، ئەدىپلەر) نىڭ ئۆز دەۋرىدىكى مەپكورە-كەيپىياتلىرى، ئىستەكلىرى ئاساس قىلىنىدى. تېكىست مەزمۇنلىرى، ئاساسەن، مۇزىكا (مۇقام) شۇناسلىق، ئەدىبىلىك، خەلقپەرۋەرلىك، پەندى-نەسىھەت سۆزلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئەسەر مۇزىكا (مۇقام) نى ئاساس قىلىشى ئۈچۈن، بەزى غەزەل (ناخشا) تېكىستلىرى مەزمۇن ۋە ئورۇن ياقتىن ئانچە باغلانمايدۇ. ئەمما پۈتۈن ئەسەرنىڭ مەزمۇن-مەقسىتىدىن ئايرىلمايدۇ.

روللاردا

ئامانىساخان ــ مەلىكە، ئىدرەكلىك، ياش ئالىم، 20 ياشلاردا.
ئابدۇرىشىتخان ــ پادىشا، خەلقپەرۋەرلىك، ئادىللىق كوزقارىشى بار، شائىر، ئەمما مەيدانى لىڭشىق، 35 ياشلاردا.
مىرزا ھەيدەر ــ خەلقچىل، ئىلغار، ئادىل ئادەم، باش ۋەزىر، 50 ياش.
قىدىرخان يەركەندى ــ ئىلىم ـ مەدەنىيەت ئىشلىرى ۋەزىرى، ئالىم، مەشھۇر مۇقامچى، 55 ياشلاردا.
ئومەر سازەندە ــ ئوردا مۇئەللىمى، سازاندە (مۇقامچى). ئامانىساخاننىڭ ئۇستازى، 60 ياش.
بادامخان ــ چىرايلىق، شوخ، ئۇسۇلچى ھەم ناخشىچى قىز. ئامانىساخاننىڭ دوستى، 23 ياش.
رەھمەت داپ ــ ئومەر سازەندىنىڭ شاگىرتى، تالانتلىق سازچى (داپچى)، ئامانىساخاننىڭ دوستى، بادامخاننىڭ يارى، 28 ياش.
خوجا مۇھەممەت ئىشان ــ ئوردا باش مەسلىھەتچىسى،

روھانى، ئەشەددى مۇتەئەسسىپ ئىشان، 70 ياش.

مىرزا ئېلى تاغاي — مەمۇرى ئىشلار ۋەزىرى، (كېيىن مۇۋەققەت باش ۋەزىر بولىدۇ) ئەكسىيەتچى، قارا نىيەت، پىتنىخور ئادەم، 65 ياش.

ئوسمان سەردار — ھەربى ۋەزىر، غەيرەتلىك ئادەم، ئابدۇرىشىتخاننىڭ سادىق دوستى، 48 ياش.

ئېلى پاششاپ بەگ — مۇھاپىزەت ئىشلىرى ۋەزىرى، شەخسىيەتچى، مەنسەپخور، 40 ياش.

خوجا قاسىم — مالىيە ئىشلىرى ۋەزىرى (غەزنىچى)، زالىم، پارىخور ئادەم، 50 ياش.

قاۋۇل مىرزا — ئوردا باش كاتىۋى، ئابدۇرىشىتخانغا سادىق، 48 ياش.

ئەكرەم — ئابدۇرىشىتخاننىڭ مەخسۇس مۇھاپىزەتچىسى، باتۇر، سادىق يىگىت، 25 ياش.

ئابدۇللا بەگچەك — ئوردا ئىشىك ئاغىسى، خانغا سادىق، 40 ياش.

مەخمۇت ئوتۇنچى — ئامانىساخاننىڭ دادىسى، تۈز، ئادىل كىشى، 50 ياش.

شاھباز مىرزا — ئوردا ئەمەلدارى، خانغا سادىق، 45 ياش.

يادىگار خېنىم — خاننىڭ چوڭ خوتۇنى، چىرايلىق، قاۋۇل، قەھرى بار، زەھرى بار، كۈنچى ئايال، 35 ياش.

ئايشەبۇۋى ــ تېۋىپ، پۇلغا ئامراق، ھەييار خوتۇن، 50 ياش.

قازى ــ مۇتەئەسسىپ روھانى، 60 ياش.

ئەلەم ــ مۇتەئەسسىپ روھانى، 65 ياش.

باشقىلار:

ــ سەردارنىڭ مۇھاپىزەتچىلىرى (2 نەپەر)

ــ ئامانىنساخاننىڭ قىز مۇھاپىزەتچىلىرى (2 نەپەر)

ــ ئامانىنساخاننىڭ ئۆي خىزمەتچىسى (1 نەپەر)

ــ مىرزا ئېلىنىڭ مۇھاپىزەتچىلىرى (2 نەپەر)

ــ ئوردا ياساۋۇللىرى (20 ــ 30 نەپەر)

ــ چالغۇچىلار (12 نەپەر) (شاگىرتلار)

ــ ئۇسۇلچىلار (12 نەپەر) (شاگىرتلار)

ــ ناخشىچىلار ــ (10 نەپەر) (شاگىرتلار)

ــ دېھقان، ھۈنەرۋەن، تالىپ ۋە سودىگەرلەر ۋەكىللىرى (10 نەپەر)

ــ ياساۋۇللار باشلىقى (1 نەپەر)

ــ سەردارغا قەست قىلغۇچى (1 نەپەر)

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرىسى

بىرىنچى پەردە

بىرىنچى كۆرۈنۈش   تارىم بويىدا ئۇچرىشىش

[1545 ـ يىل، سۇلتان ئابدۇرىشىتخاننىڭ دەۋران سۈرگەن مەزگىلى. كۈز ۋاقتى، چۈشتىن كېيىن. چەبىيات مۇقامى تەزەسىنىڭ مەرغۇلى (مۇزىكا) بىلەن پەردە ئېچىلىدۇ.

[تارىم دەرياسى بويىدا، مەخمۇت ئوتۇنچىنىڭ ھويلىسى: پېشايۋانلىق ھويلا، ئوتتۇرىسىدا سۇپا، سۇپىنىڭ ئۈستىنى ئۈزۈم بارىڭى ياپقان، مۇناقى ھەم سايۋىيى ئۈزۈم شىڭگىللىرى كىشىنىڭ ھەۋىسىنى كەلتۈرۈپ ساڭگىلاپ تۇرىدۇ، سۇپىنىڭ ئوتتۇرىسىغا دۈگىلەك پەس شىرە قويۇلغان. دەستۇر-خان سېلىنغان شىرە ئۈستىدىكى لىگەندە ئانار، ئۈزۈم، نەشپۈتلار قويۇلغان. ھويلىدىكى كىچىك ئېرىقتا سۇ ئېقىپ تۇرىدۇ. ئېرىق بويىدا 2 تۈپ ئانار، ئوتتۇرىسىدا بىر تۈپ نەشپۈت، ئانار-نەشپۈتلار پىشىپ كەتكەن. ھويلىنىڭ ئېرىققا يېقىنراق جايىدا بىر دۈگىلەك گۈللۈك؛ ئۇنىڭدا ھەر خىل-ھەر رەڭ ئەترە گۈللەر، تاجى گۈللەر، سەپدە گۈللەر، لەيلى گۈللەر... تولۇق ئېچىلغان. تالادا ــ ئىشىك تاشقىرىسىدا كەڭ بوشلۇق، ئوتتۇرىسىدا يوغان بىر تۈپ ياڭاق دەرىخى، ياڭاق پىشاي دەپ قالغان؛ ئېرىق بويىغا 3 ئورۇندۇق ــ دەرەخ كوتۇگى قويۇلغان.
بىر چەتتە ئادەم بويى تىزىپ رەتلەپ قويۇلغان يېرىندا ئوتۇن.

[ھويلىنىڭ ئىچى ۋە تالا پاكىزە، سەرەمجان، كۈزنىڭ قۇياش شولىسى

ئۇتكۇر نۇرنى چېچىپ تۇرىدۇ. مۇزىكا چەببىيات مۇقامى داستان قىسمىنىڭ بىرىنچى داستان ئاھاڭىغا يوتكىلىدۇ.

[ئامانىنساخانىنىڭ شۇ ئاھاڭغا ئېيتقان غەزىلى جاراڭلايدۇ.

[ئامانىنساخان گۇللەردىن تالالاپ ئۇزۇپ گۇل دەستە تىزغاچ غەزەل ئېيتىدۇ؛ ئۇنىڭ گۇزەل چىرايى، كېلىشكەن قامىتى، ئاددى-چىرايلىق كىيىنىشى، شوخ ھەركىتى، بولۇپمۇ ئۇنىڭ غەزىلى تاماشىچىلارنى جەلپ قىلىدۇ:

چىمەن گۇلزارىدىن گۇللەر ئارا گۇل تاللىغان ياخشى،
گۇلى رەناغا زىت شۇم بۇيىلارنى شاللىغان ياخشى.

گۇلىستانلىق ئىچىدە ياخشى گۇللەردىن تىزىپ دەستە،
شۇ گۇل ھىجرىدە كويگەن گۇل خۇمارغا يوللىغان ياخشى.

تالاشماقتا سانسىز چېچەك-غۇنچە ھوسۇن بەس-بەس بىلەن،
كى تولسۇن ھوسنىگە دىسەڭ، سولۇشتىن ساقلىغان ياخشى.

ئەگەر كىم قول سوزۇپ گۇل شاخىدىن بۇلبۇلنى ھۇركۇتسە،
رەھىم قىلماي، ئۇنىڭ شۇم يۇرىگىنى داغلىغان ياخشى.

نەفسى، سەن ئەگەر بۇلبۇل بىلەن گۇل قەدرىگە يەتسەڭ،
تۇتۇپ باغۋەنى پىر-ئۇستاز، ئەقىدە باغلىغان ياخشى.

[ئۇ غەزىلىنىڭ يېرىمىنى توگەتكەندىن كېيىن، غەزىلىنى داۋام قىلدۇرغاچ گۇللەرنى دەستە قىلىپ باغلايدۇ. غەزەل ئاخىرىدا گۇل دەستىنى ئىگىز

www.uyghurkitap.com

كوتىرىپ خوشال كەيپىياتتا پىقىرايدۇ. غەزەلىنىڭ ئاخىرقى كۇپلېتىگە كەلگەندە ئۆمەر سازەندە، رەھمەت داپ (قولىدا ساتار)، بادامخان (قولىدا داپ)لار كىلىدۇ. ئۇلار تاشقىرىدىكى ياڭاق تۈۋىگە كىلىش بىلەن ئامانىنساخاننىڭ غەزىلىنى ئاڭلاپ، ئاستا ئىشىككە كىلىپ تىڭشايدۇ. خوش بولىدۇ، ئامانىنساخان بىر ئاز پىقىرىغاندىن كىيىن ئۇلار كىرىشىدۇ. ئامانىنساخان كۇلۇپ توختايدۇ.

[ئۆمەر سازەندە قوللىرىنى يېيىپ دىكلىماتسىيە شەكلىدە بېيىت ئېيتىدۇ:

تارىم گۈلزارلىغىدا ئېچىلمىش بىر گۈل،
گۈل شاخىدا شوخ خەندان ئۇرار بۇلبۇل،

رەھمەت: بارچە جانلار بولغايكى ئاڭا مەپتۇن،
بادامخان: كوزى قۇندۇز، قېشى ئوقيا، چېچى سۇمبۇل.

ئامانىنساخان: تەشەككۇر دوستلىرىم، بۇ ماڭا چوڭ ئىلھام،
ئەرزىمەس غەزىلىم بولغاچقا مەقبۇل.

(ھەممىسى كۇلۇشىدۇ)

ئۆمەر سازەندە: (قوللىرىنى ئېچىپ) بارىكاللا قىزىم ئامانىنساخان، بارىكاللا؛ (ئامانىنساخانغا قاراپ ماڭىدۇ) قۇتلۇق بولغاي.

(پىشانىسىدىن سويىدۇ)

ئامانىنساخان: سالام، ئۇستازىم (تازىم قىلىدۇ). ئىلھاملىرىغا ھەشقاللا، مەرھەمەت، ئولتۇرايلى (سۇپىغا تەكلىپ قىلىدۇ، ئولتۇرۇشىدۇ).

ئۆمەر سازەندە: ئامانىنساخان، بىزدىن يوشۇرغان ئەسەرلىرىڭىز

ئاز ئەمەس ئوخشايدۇ.

ئامانىساخان: يوقسۇ ئۇستازىم، ھىچقانچە نەرسەم يوق.

ئۆمەر سازەندە: ھازىرقى گۈل توغرىسىدىكى غەزەلىچۇ؟ بەك ياخشى ئىكەن، ئاپىرىن، ئاپىرىن. يوشۇرسىڭىزمۇ مەيلى. ئىجابىيىيەت بولغىنى ياخشى. بۇ مۇھىم. نەفسى ــ بۇ ياخشى ئەدەبىي لەقەم ئىكەن، جىسمىڭىزغا يارىشىپتۇ. قاچاندىن قوللاندىڭىز؟

بادامخان: تەكى ئاستىغا تىقىپ يۈرىدىغان بىر دەپتىرى بار، شېئىرلار ئاخىرىغا ساپلا "نەفسى" دەپ يازغان. ئاخىر ئوغۇرلايمەنغۇ ئۇنى.

رەھمەت: بىزمۇ يوشۇرسىمىز، بىر كۈنى ئەپچىقىپ مۇسابىقە قىلمايمىزمۇ؟

ئامانىساخان: ھەببەللى، ئۇستازىمىز ھوكۈمچى بولسۇن (ھەممىسى كۈلۈشىدۇ).

ئۆمەر سازەندە: (مۇڭ يىگەچ سوزلەيدۇ) مەن سىزلەردەك ئوبدان شاگىرتلىرىم بولغىنىغا پەخىرلىنىمەن.

ئامانىساخان: ئەدەپسىز شاگىرتلار ئۇزلىرىگە ئاۋارىگەرچىلىك سالارمىكىن دەپ ئەندىشە قىلماقتىمىز.

ئۆمەر سازەندە: مۇشۇنداق "ئەدەپسىز" شاگىرتلىرىم جىقراق بولسا ياخشى بولغان بولار ئىدى (كۈلكە).

[ئامانىساخان شىرەدىكى پىچاقنى ئېلىپ، يەردىكى قوغۇننى پىچىشقا تەمشەلگەندە، رەھمەت داپ ئۇنىڭ قولىدىن پىچاقنى ئېلىپ قوغۇننى پىچىدۇ ۋە ئۈچ كاسا تەييارلاپ شىرەگە قويىدۇ.

بادامخان: ئۇستازىمىزنى بەك ھاردۇرۇپ قويدۇق، ئەمما، ئۇنچە

جىق نەرسە ئۆگىنەلمىدۇق، گاللمۇش ئوخشايمىز. ئۆزەمنى دەيمەنده. 18 شاگىرت ھەممىمىز ئامانىساخاندەك بولساقچۇ، ياخشى بولاتتى.

رەھمەت داپ: گاللمۇش بولسىڭىزمۇ بولغايسىز. بادام دىگەننىڭ شاكىلى قاتتىق، مىغىزى تاتلىق بولىدۇ (كۈلكە، بادامخان ئىزا ئارىلاش رەھمەتكە پىچاق تەڭلەيدۇ). ھاي-ھاي، ئېھتىيات قىلغايسىز باتۇر قىز؛ مىنى ئۆلتۈرسىڭىز بولمايدۇ، بىر داپ بىر بادامغا قۇربان بولدى دىگەن قانداقمۇ ئېچىنىشلىق دەگا. خۇدا ساقلىسۇن (كۈلكە).

ئۇمەر سازەندە: ھە شۇنداق، مىنىڭ ياخشى شاگىرتلىرىم سىلەر. بەش يىل بولدى. ۋاقىت قىسقا، لىكىن كوپ نەرسە ئۆگەندىڭلا. دىنى ئاقائىت، ئەڭ مۇھىمى، ئەدىبىيات، ساز. مەن ئىلگىرى ئارزۇ-ئۈمىتلىرىمنى پادىشا ئوردىسىغا باغلىغان ئىدىم، لىكىن ئوردىدىن ھەيدىلىپ سەرسان بولدۇم. ئەل ئىچىگە كىرىپ شۇنى ھىس قىلدىمكى، ھەقىقەت، مۇھەببەت، دوستلۇق، ئىجادىيەت — ھەممىسى ئەل-يۇرت ئىچىدە ئىكەن. ئەل ئۇستاز، ئەل ئالىم، ئەل ئىجاتكار ئىكەن. ئەل ئۇلۇغ مەكتەپ ئىكەن. ئەلگە ياخشى پىشىۋا، ياخشى پادىشا كىرەك.

ئامانىساخان: ھازىرقى سۇلتانىمۇ كىشلەرنىڭ ئۈمىت قىلغىنىدەك چىقمايۋاتىدۇ. ھەممىسى ئالدامچى، بۇلاڭچى.

ئۇمەر سازەندە: ھازىرقى سۇلتان ئابدۇرىشىتخان دادىسى سۇلتان سەئىدخانغا يېتەلمىدى. باشتا ئۇ دادىسىنىڭ ۋەسىيىتىنى ئادا قىلىمەن دەپ بەزى ياخشى ئىشلارنى قىلغان ئىدى، كېيىنكى كۈنلەردە بولماي كەتتى.

رەھمەت: بۇلار نىمىشقا بالا ــ بالىسىدىن پادىشا بولىدۇ؟ بىز قارا تۇرۇكلەردىن پادىشا بولسا بولمامدىكەن؟

بادامخان: پادىشالىقنى سىزگە تۇتقۇزۇپ قويسا ھە! خۇدايىم ساقلىسۇن، ئوگزىگە چىقىۋېلىپ داپ چېلىپلا ئوتەتتىڭىز ــ دە. (كۈلكە).

رەھمەت: دار مېنىڭ قولۇمغا ئوتتىمۇ، بولدى، ئالدى بىلەن يوغان قوساق زالىملارنى، ئاندىن كېيىن پاششاپلارنى دارغا ئاساتتىم ــ دە (كۈلكە).

ئامانىساخان: دارنى ئىگىزرەك ياساڭ، ھەم جىقراق ياساڭ، داپچى. بىرەر يۈز دار بولسىمۇ ئازلىق قىلامىكىن (كۈلكە).

ئومەر سازەندە: دار بىلەن ئىش پۈتمەيدۇ ئوغلۇم، دارنى تارتىپ ئېلىش كېرەك، ئۇنى يوقىتىش كېرەك. كىشىلەر دارسىز دۇنيادا تىنچ، پاراۋان ياشايدىغان بولسۇن.

بادامخان: ئىلاھىم شۇنداق بولسىدى، ھازىر ھالىۋىنى ھىكىم يەيدىغان، تاياقنى يېتىم يەيدىغان زاماننىڭ تازا ئۇزى بولدى ــ دە.

رەھمەت: زامانە زورنىڭ، ئۇسۇل توكۇرنىڭ دەگا (كۈلكە).

ئومەر سازەندە: شۇنداق، ياخشى زامانلارمۇ كېلەر. ئەل ــ يۇرتنىڭ دادىغا يېتىدىغان ياخشى ئادەملەرمۇ چىقىپ قالار. بىز ئىشىمىزنى داۋام قىلدۇرىلى.

سانايى نەفىسە، ئەدىبىيات، سەنئەت ئەلنىڭ مەدەنىيىتىنى ئىپادە قىلىدۇ، ئەلنىڭ ئارزۇ ــ ئۇمىتلىرىنى ئىنكاس قىلىدۇ. بىزنىڭ ھازىر شاگىرت يېتىشتۈرۈۋاتقان بىر سىنىپلىق مەكتىۋىمىز بىرنەچچە يىلدىن بۇيان خېلى ئۇتۇقلۇق ئىشلارنى قىلدى. بىزنىڭ بىر توپ ۋەزىپىمىز خەلق مۇقاملىرىنى ئۆگىنىش

ۋە رەتلەشتۇر. ئەگەر بۇ ئىشتا چوڭراق غەلبە قازانساق زور شەرەپلىك ئىش قىلغان بولىمىز.

ئامانىساخان: ئوقۇشىمىزغا تەتقىقات ئىشىنى قوشۇپ ئېلىپ بارساق دەيمەن. ساز، ئەدەبىيات بابىدا ئەلدىن ئۆگىنىدىغان بايلىقلار ئىنتايىن كوپ، ئۇلارنى يىغىش، ئۆگىنىش، ئىشلەش زورۇر. ئەگەر كۈچىمىز يەتسە، مۇشۇ جەرياندا يەنە بەزى ئىجادىيەت ئىشلىرى بىلەنمۇ مەشغۇل بولساق دەيمەن.

ئۇمەر سازەندە: ياخشى، بەك ياخشى. ئامانىساخان مېنىڭ كوڭلۇمدىكىنى ئېيتتى. بۇنداق بولغاندا بىزنىڭ سىنىپىمىز بىر تەتقىقات ۋە ئىجادىيەت يۇرتىغا ئايلانغۇسى.

بادامخان: بىز بىرمۇنچە قىيىنچىلىقلارغا دۇچ كەلمەكتىمىز. ئاقساپ قالمىغىيدۇق دەپ ئەندىشە قىلىمەن.

رەھمەت: راست بەزى ئاخۇنلارنىڭ، بولۇپمۇ ئىشان-سوپىلارنىڭ قارشىلىغى كۈچەيدى. بىزنى "دەھرىلەر" دەپ تىللاۋاتىدۇ. بىزگە ھەيۋە قىلىۋاتىدۇ، يېقىندىن بېرى بىرنەچچە شاگىرتنىڭ كەلمەي قويغىنى بىر ئالامەت.

ئۇمەر سازەندە: شۇنداق بالىلىرىم، بىرەر ياخشى ئىش، ئىلغار ئىش قارشىلىققا ئۇچرىماي قالمايدۇ. ئاقساپ قېلىشىمىزمۇ ئېھتىمال. ئەمما ئەل بىزنى قوللايدۇ. دىققەت قىلدىڭلارمۇ، ھەر كۈنى كەچلىكى بىزنىڭ ئىشىگىمىزدىن كىشىلەر ئۈزۈلمەيدۇ، بەزى كىشىلەر بىز بىلەن بىللە ناخشا ئېيتىپ ئۇسۇلغا چۈشۈپ كېتىدۇ.

ئامانىساخان: غەيرەت قىلىمىز، پۈتلىرىمىز سۇنسىمۇ، دۇملاپ بولسىمۇ ئىلگىرىلەيمىز. ئەل بىزگە مەدەتكار، مۇقام ئىشقى

www.uyghurkitap.com

بىزگە يار.

ئومەر سازەندە: بارىكاللا، بالىلىرىم. مەن ھازىر گويا كۈچ ۋە ماھارەتكە تولغان بىر ياش تەلەپكار بولۇپ قالدىم، قېنى ئەمدى ئىشىمىزنى داۋام قىلدۇرىلى. چەبىيات مۇقامىنىڭ داستانلىرىنى تەكرارلىساق قانداق؟

[شىرەنى بىر چەتكە تارتىدۇ، نەغمىگە تەييارلىق قىلىشىدۇ. ئومەر سازەندە ساتار ئالىدۇ، ئامانىساخان ئۇزىنىڭ تەمبۇرىنى ئېلىپ چىقىدۇ، رەھمەت داپنى، بادامخان دۇتارنى ئالىدۇ. چالغۇلارنى تەڭشەيدۇ.

ئومەر سازەندە: بىز چەبىياتنىڭ چوڭ نەغمىسىنى بىر قاتار ئۆگىنىپ چىقتۇق. چالا جايلىرى تېخى جىق. بىر ئايچە بولدى، چەبىياتنىڭ داستانىنى ئۆگىنىشكە باشلىدۇق. ھازىر داستاننىڭ ئۈچىنچىسىنى ۋە ئۇنىڭ مەرغۇلىنى مەشق قىلىلى.

[ئومەر سازەندە ساتارنى باشلايدۇ، باشقىلار ئەگىشىدۇ، پائۇزىدىن كېيىن ناخشا باشلىنىدۇ:

مېنىڭدىن قىلما غەم دوستۇم، سۆيۈملۈك شۇ نىگارىم بار،
ئۇزاق يولدا سىنالغان ھەمسەپەرداش دوستى ـ يارىم بار.
ئەگەر كەلسە ئاتا كۆلپەت، بولۇپ قىسمەتتە تەتۈرلۈك،
شۇ يارغا جان تەسەددۇق ئەيلىبان ئەھدۇ ـ قارارىم بار.
كورۇپ ئىككى چىكەمدە ئاق، مېنى بوش دەپ خىيال قىلما،
كوزۇم ئوتكۈر، دىلىم ئوتلۇق، تېنىمدە كۈچ ـ مادارىم بار.
ئەگەر يارنى مېنىڭدىن ئايرىماقنى كىم خىيال قىلسا،
مېنى يالغۇز دىمەڭ ھەرگىز، قەدىردان باش پاناھىم بار.
ئۈزۈپ زۇلمەت تورىنى شۇ نىگارىم قايتا كۈلگەندە،

ئۇنىڭ بەزمە ـ تويىدا نەغمە قىلماققا ساتارىم بار.
جانان جامىدا ئەي ساقى ئارامخۇش مەينى بەرگەيسىز،
يارانلار بىرلە سازەندە مەيىن ئىچمەك خۇمارىم بار.

[كېيىن مەرغۇل ئورۇنلىنىدۇ، ئومەر سازەندە ناخشىدا بىر قېتىم، مەرغۇلدا بىر قېتىم توختىتىپ تۈزىتىش قىلىدۇ. نەغمە كىشىنى ئۆزىگەجەلىپ قىلىدۇ.
[مەرغۇل داۋام قىلىۋاتقاندا، تالادا ئاتنىڭ كىشنىگەن ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ، بىر ئازدىن كېيىن هويلىنىڭ سىرتىدىكى بوشلۇققا ئەكرەم (هەرەم ساخـ. چىسىنىڭكىگە يېقىنراق تۇستە كىيىنگەن بەستلىك قاۋۇل يىگىت، دولىسىدا ئىككى ئوقيا، ساداقلىق قومدۇ① قولىدا ئىككى قامچا بار) كېلىدۇ. ئۇ، ئۇ يان ـ بۇ يانغا قاراپ ئايلىنىپ، هويلىنىڭ ئىشىگى تەرەپكە ماڭىدۇ، ئىچكىرىـ. دىكى نەغمە ئاۋازىنى ئاڭلاپ بىر ئاز قۇلاق سالىدۇ، كېيىن خوشال چىقىپ كېتىدۇ. بىر پەستىن كېيىن ئۇ ئابدۇرىشتخاننى باشلاپ كىرىدۇ.
[ئابدۇرىشتخان سولەتلىك، مەخسۇس ئوۋ كىيىمى كىيگەن. ئۇلار ياغاق تۈۋىگە كېلىپ نەغمە ئاڭلايدۇ، ئاستا كېلىپ كوتەك ئورۇندۇقتا ئولتۇ ـ رىدۇ. ئابدۇرىشتخان بارغانچە زوقلىنىپ ساز ئاڭلايدۇ... ساز توختايدۇ، ئىچكىرىدىكىلەر چالغۇلىرىنى قويۇپ مۇھ يەيدۇ.

ئابدۇرىشتخان: هەجەپ ياخشى نەغمە قىلدى بۇلار. ئەپسۇسكى، ناخشىلىرىنى ئاڭلىيالمىدۇق. بۇلار كىملەركىن، بۇ قانداق ئادەمنىڭ ئويىكىن؟

ئەكرەم: بۇ، ئوتتۇنچىنىڭ ئويىگە ئوخشايدۇ (بىر چەتتىكى بېسقلىق ئوتۇننى كورستىدۇ). مەشەدە بىرئاز دەم ئېلىپ كەتسەك بولار.

ئابدۇرىشتخان: مەيلى، كىرەيلى. ئەمما ئۆزىمىزنى ئاشكارىلاپ قويمايلى.

---

① قومدو ـــ ساداق غىلىپى.

ئەكرەم: سىلى ئۆزلىرى سوزگە، مېڭىش-تۇرۇشقا دىققەت قىلسىلا.

[ئىچكىرىدە سوزسىز ھەركەت: ئامانىنساخان ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ. ئۆمەر سازەندە ئانار دەرىخى ۋە گۈلنى تاماشا قىلىدۇ. رەھمەت بىلەن بادامخان سۇپىدا ئولتۇرۇپ، بىر نىمىلەرنى تالىشىدۇ.

[ئابدۇرىشىتخان بىلەن ئەكرەم كوتەكتىن قوپۇپ ھويلىغا كىرىشكە تەمشەلگەندە، تاشقىرىدىن مەخمۇت ئۇتۇنچى يوتىلىپ كىرىپ كېلىدۇ. ئۇنىڭ قولىدا ئاي پالتا، چورىغىنىڭ قونچىغا يوغان پىچاق سېلىنغان. پۇختا كىيىنگەن، مەزمۇت ئادەم. ئۇ كېلىپلا ئۇلارغا دىققەت قىلىدۇ.

مەخمۇت ئۇتۇنچى: مېھمانلارغا سالام، ھەر بىرلىرىنى قەيەردىن سورايىمىز؟

ئابدۇرىشتخان: ھە، بىز ئۇۋغا چىققان ئىدۇق. بۇ ئۆيىنى كورۇپ كىرگۈمىز كەلدى. ئۆزلىرى بىلەن تونۇشۇپ قويساق بولارمىكىن؟

مەخمۇت ئۇتۇنچى: مېنى خەقلەر "مەخمۇت ئۇتۇنچى" دەيدۇ. مۇشۇ ئۆيىنىڭ ئىگىسى بولىمەن.

ئابدۇرىشتخان: بىز مەشەدە بىردەم ھاردۇق ئېلىپ كەتسەك بولامدىكىن؟

مەخمۇت ئۇتۇنچى: ئەلۋەتتە بولىدۇ. مەرھەمەت (ئىچكىرىگە تەكلىپ قىلىدۇ). تاشقىرىدىكى كىشىلەرچۇ؟

ئەكرەم: ئۇلار... كېرەك يوق. ئېرىق بويىدا دەم ئالسا بولىدۇ.

[مەخمۇت ئۇتۇنچى باشلاپ ماڭىدۇ. ئۇلار ھويلىغا كىرىدۇ...

مەخمۇت ئۇتۇنچى: (گۈل كورۇۋاتقان ئۆمەر سازەندىنى كورۇپ، ئۇنىڭغا دىققەت قىلىدۇ ۋە تەكەللۇپ بىلەن) ھە، تەقسىرىم كېلىپ قاپلىغۇ، ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، (ئىككى قوللاپ كورۇشىدۇ) بەللى، بەللى، مۇشۇنداق غېرىپ ئۇتۇنچىنى يوقلاپ تۇرغانلىرى

www.uyghurkitap.com

ئۇچۇن بەك خۇرسەن بىز تەقسىر. (ئانار دەرىخنى كورسىتىپ) مۇشۇ ئانارنى ئوزلىرىگە ئاتاپ ئۇزمەي ساقلىدۇق.

ئومەر سازەندە: رەھمەت دوستۇم. دوستلارنىڭ ياد ئېتىپ تۇرۇش-لىرى پەقىر ئۇچۇن زىيادە خۇرسەنلىك.

مەخمۇت ئوتۇنچى: (سۇپىدىكى رەھمەت بىلەن بادامخاننى كورۇپ ئۇلارغا قاراپ ماڭىدۇ.) ھە، سىلەرمۇ كەپسىلەردە، ئەلۋەتتە كېلىپ تۇرۇش كېرەك. بادامخانغۇ ئاماننىساخاننى تاشلىمايدۇ. سېنىڭ (رەھمەتكە قاراپ) تۇۋۇنقىڭ سېلىسكىپ قالدىغۇ داپچى. داپنى ئەپكەلگەنسەن، بۇگۇن ياخشى بىر نەغمە ئاڭلايدىكەن-مىزدە-ھە، راست، (مېھمانلارغا بۇرۇلىدۇ، ئومەرگە قاراپ) بۇ مېھمانلار ئۇۋچىلار ئىكەن، تونۇشۇپ قويايلى.

ئابدۇرشىتخان: (قولىنى مەيدىسىگە قويۇپ، ئومەر سازەندىگە سالام بېرىدۇ) ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم! (قول ئېلىشىپ كورىشىدۇ. ئومەر سازەندە ئۇنىڭغا باشتىن ئايىغىچە سەپ سېلىپ قاراپ دىققەت قىلىدۇ. ئارقىدىن ئەكرەممۇ كورىشىدۇ. سۇپىدىكىلەر بىلەن سالاملىشىدۇ)

مەخمۇت ئوتۇنچى: (ئومەر سازەندىنى كورسىتىپ) بۇ كىشى يۇرتىمىز-نىڭ پېشقەدەم ئۇستازى بولىدۇ. ماۋۇ باللار بۇ كىشىنىڭ شاگىرتلىرى. مېنىڭ قىزىمنىڭ ساۋاقداشلىرى (ئويدىن ئاماننىسا-خان چىقىدۇ). ھە، مانا بۇ مېنىڭ قىزىم، ئېتى ئاماننىساخان. (ئاماننىساخان يەڭگىل تازىم قىلىپ قويىدۇ، ئابدۇرشىتخان ئامان-نىساخانغا قارىغىنىچە تىكىلىپ قالىدۇ. رەھمەت داپ بۇنى بايقاپ بادامخاننى نوقۇپ قويىدۇ. ئەكرەم ئەھۋالنى كورۇپ، ئابدۇرشىتخان-نىڭ پېشىدىن تارتىپ قويىدۇ) قېنى جاناپلار، مەرھەممەت، ئولتۇ-رايلى (سۇپىغا تەكلىپ قىلىدۇ). ئاماننىساخان، مېھمانلارنى كوتۇك

www.uyghurkitap.com

قىزىم، قېنى، ئولتۇرايلى، (ئولتۇرۇشىدۇ. ئامانىساخان، بادامخانلار شىرەنى رەتلەپ، يېگىدىن ئۈزۈم، ئانار ئېلىپ شىرەگە تىزىدۇ. رەھمەت قوغۇن، تاۋۇز پىچىدۇ. ئامانىساخان چاي قۇيىدۇ. چاي ئىچىشىدۇ، مېۋە يېيىشىدۇ)

ئۆمەرسازەندە: مېھمانلارنى قەيەردىن سورىساق بولاركىن؟

ئابدۇرىشتخان: شەھەردىن، ئېتىمىزنى ئۈۋچى دەپ قويسىلا بولىۋېرىدۇ. ئوردىدا (ئەكرەم پېشنى تارتىپ قويىدۇ)، ياق، شەھەردە زېرىككەندىن كېيىن شىكارغا (ئەكرەم يەنە نوقۇيدۇ) ھە، ھە، يەنى ئوۋغا چىقىپ تاماشا قىلىش كىشىگە ئىلھام بەخش قىلىدۇ.

ئۆمەر سازەندە: (ئابدۇرىشتخاننىڭ پادىشالار سوزىنى ئىشلەتكەنلىكىگە ۋە ئەكرەمنىڭ ئۇنى ئاگاھلاندۇرغانلىقىغا قاراپ ئۇنىڭ ئوردا ئەمەلدارى ئىكەنلىكىنى پەملەيدۇ. يەر ئاستىدىن ئامانىساخانغا قاراپ قويىدۇ) شىكارغا چىقىش يامان ئىش ئەمەس، ئەلۋەتتە. مەرگەن بولمىسا ئۈۋچى بولالمايدۇ. ئەمما ساداقنى چەنلىگەندە نىشاننى تاللاش كېرەك. يىرتقۇچ ھايۋانلارنى ئېتىش كېرەكمۇ ياكى ھۇلارنىمۇ؟

ئابدۇرىشتخان: ئۈۋچى ياۋايى ھايۋان بولىدىكەن، نىمە بولسا ئاتماي تۇرالمايدۇ. بۇ ئۈۋچىنىڭ ئەيىۋى بولۇشى مۇمكىن.

ئۆمەر سازەندە: بۇ، مېنىڭچە ئەيىپلا بولمىسا كېرەك. يىرتقۇچنى تاشلاپ كوزى مۇلدۇرلەپ تۇرغان گۇناسىز كىيىكنى ئېتىپ ئولتۇرۇپ قويسا، نىمە دىگەن ئىچىنىشلىق! يەنە ئۇنىڭ...

رەھمەت: يەنە ئۇنىڭ ئوغلاقلىرى يىتىم قېلىپ سەرسان بولغىنىنى دىمەملا.

[ئابدۇرىشتخان گەپنىڭ مەنىسى باشقا ياققا كېتىپ بارغانلىقىنى بايقاپ ئويلىنىپ قالىدۇ. ئۆمەر سازەندە ئۇنىڭغا دىققەت قىلىدۇ.

ئەكرەم: (گەپنى بۇرايدۇ) ئۇۋچى دىگەن پوچى بولىدۇ. ئاتمىغاننىمۇ ئاتتىم دەيدۇ. يالغان گەپ تاپالمىغاندا راست گەپ قىلىدۇ.
(ئابدۇرىشتخان ئۇنىڭغا ئالىيىپ قويىدۇ) هە، راست، بۇ بىزنىڭ ئاغىنىمىز. (يالغان يوتۇلىدۇ) ئۇلارنىڭ قاتارىغا كىرمەيدۇ. ئۇننى ئاتسا ئون بىرمۇ دىمەيدۇ، توققۇزمۇ دىمەيدۇ. راستىنى ئېيتقاندا ئاجايىپ مەرگەن. جەرەننىڭ تۇۋىغىنى قۇلىغىغا مىخلاپ قويىدۇ. قانداق ئاتقاندا بىر ساداق بىلەن تۇۋىغىنى قۇلىغىغا مىخلاپ قويغىلى بولىدۇ؟ قېنى بۇنى تېپىپ بېقىڭلارچۇ؟
(باشقىلار ئويلايدۇ)

ئامانىساخان: (ئويلاپ كۈلىدۇ) بۇنى تېپىش شۇنچە قىيىنمىكەن؟ جەرەن ئارقا پۇتىنىڭ تۇۋىغى بىلەن قۇلىغىنى قاشلاۋاتقاندا، قۇلاقنى چەنلەپ ئاتسا، ساداق بېرىپ تۇۋاق بىلەن قۇلاقنى مىخلاپ قويۇشى مۇمكىن (ھەممە قايىل بولىدۇ).

ئەكرەم: ئەقىللىق قىز ئىكەنسىز، توغرا تاپتىڭىز.

بادامخان: بۇ بىر تېپىشماقمۇ ياكى ئۇۋچىنىڭ ئاتقان پوسىمۇ؟
(كۈلكە)

ئابدۇرىشتخان: خوپ، ئۇۋ توغرىسىدىكى سوزىمىزنى مۇشۇ يەردە توختاتساق. سىلەر ياخشى بىر نەغمىچى تۇگۇرەككە ئوخشايسىلەر. بايا بىز ئازراق ئاڭلاپ قالدۇق. ئەگەر مۇمكىن بولسا، يەنە ئازراق ئاڭلاشنى ئارزۇ قىلاتتۇق.

ئومەر سازەندە: ئەلنەغمە ئۇزىگە ھەۋەس قىلغان كىشىنى ياخشى كورىدۇ. ئۇزلىرى قانداق نەغمىنى خالايلا؟

ئابدۇرىشتخان: قايىسىدىن بولسا مەيلى، ئەگەر مۇقام باپلىرىدىن بولسىغۇ، بەك ياخشى بولاتتى.

ئۆمەر سازەندە: بولدۇ، قېنى باللار، چەبىياتنىڭ چوڭ نەغمىسـ
دىن بىرنەچچە پارچە بولسۇن: مۇقامىنىڭ باشلىنىشى، تەزە،
تەزنىنىڭ مەرغۇلى، مۇقامىنىڭ باشلىنىشىنى ئامانىنساخان
ئېيتسۇن.

ئامانىنساخان: قايسى غەزەلنى ئېيتسام بولاركىن.

ئۆمەر سازەندە: تۈنۈگۈنكى غەزەلنى ئېيتسىڭ. (ئۇ ساتارنى ئېلىپ تەڭشەيدۇ، كېيىن بېشىنى ئالدىغا ئازراق ئېگىپ، كوزلىرىنى يۇمۇپ چېلىشقا باشلايدۇ. پائۇزىدىن كېيىن ئامانىنساخان غەزەلنى باشلايدۇ:)

"قايسى گۈلشەنىنىڭ يۈزۈڭدەك بىر گۈلى رەناسى بار،
قايسى گۈلنىڭ بىر مېنىڭدەك بۇلبۇلى شەيداسى بار.
هورى بىرلەن جەننەتۇل مەئۋانى كوڭلۇم نەيلىسۇن،
يارنىڭ كويىدا يۈز مىڭ جەننەتۇل مەئۋاسى بار.
لەئلىدەك قەددى ئۈنىڭ هەر دەم تىرىكلىككە نىشان،
خوش نىشاندۇركى ئىككى قاشنىڭ توغراسى بار.
بىر چۈچۈك سوز بىرلە ئولگەن جىسمىم بەردىنڭ هايات،
لەئلى جان بەختىڭدە گويا كىم مەسىه ئەنباسى بار.
يۈزى ئوزرە كوكلا زۈلفىن پەرىشان كورگىلى،
ئەي سەئىت ئاشىپتە كوڭلۇمنىڭ هەجەپ سەۋداسى بار."

[ياخشى ئورۇنلانغان مۇقام ئابدۇرىشتخانغا بەك تەسىر قىلدۇ. ئامانىنساخاننىڭ جاراڭلىق شوخ ئاۋازى، ئۈنىڭ گۈزەل سىياقى ئۈنى بارغانسېرى ئوزىگە كۈچلۈك جەلپ قىلدۇ. شېئىرنى قانداقتۇ ئاڭلىغاندەك قىلدۇ. ئاخىردا سەئىتخانىنىڭ نامى چىققاندىن كېيىن دادىسىنىڭ شېئىرى ئىكەنلىگىنى بىلىپ هاياجانلىنىدۇ. ئورنىدىن قوزغىلىپ ئەكرەمگە قاراپ قويىدۇ. مۇزىكا تۈگۈشى بىلەن رەهمەت بىلدۈرىدۇ.

ئابدۇرىشتخان: قەلبىمدىن تەشەككۈر بايان قىلىمەن، ياخشى،

ئىنتايىن ياخشى، بۈگۈن مەن مۇقامنىڭ چىن ماھىرلىرىنى
كۆرگەنلىكىم ئۈچۈن ناھايەت خۇرسەنلىك ھېس قىلماقتىمەن.
ئۆمەر سازەندە: مۇقامنى چۈشەنگەن، ئۇنىڭغا ھۆرمەت بىلدۈرگەن
كىشىنى ئۇچراتقانلىقىمىز ئۈچۈن بىزمۇ ناھايىتى خۇرسەنمىز.
ئابدۇرىشىتخان: رەھمەت سىلەرگە، چىگىش كۆڭلۈم يېشىلىپ
كەتتى (ئامانىساخانغا قاراپ سۆزلەيدۇ) سىڭلىم! سىز ئېيتقان
غەزەلنى قەيەردىن ئۆگەنگەنلىكىڭىزنى بىلىشكە بولارمىكىن؟
ئامانىساخان: (ئۆمەر سازەندىنى كۆرسىتىپ) جانابى ئۇستازىم ئۆگەتكەن.
ئابدۇرىشىتخان: (ئۆمەر سازەندىگە قاراپ) ئۇزلىرى بۇ غەزەلنىڭ
ئىجاتچىسىنى تونۇيدىغان بولسىلا كېرەك.
ئۆمەر سازەندە: تونۇش تۇگۇل، ئۇ كىشىنى ياخشى بىلىمەن.
سۇلتان سەئىتخاننىڭ پائالىيەتلىرى بىلەن ھەم ئىجادىيەتلىرى
بىلەن تونۇشلۇغىممۇ بار.
ئابدۇرىشىتخان: ئۇزلىرىنىڭ ئەسلى نامى ـ نەسەپلىرىنى بىلىشكە
بولامدىكىن؟
ئۆمەر سازەندە: مەن سۇلتان سەئىتخاننىڭ ئوردىسىدىن
ھەيدەلگەن، "مۇناپىق" ئاتالغان ئۆمەر سازاندە بولىمەن.
(ئابدۇرىشىتخان چوچۇپ ئۇنىڭغا قارايدۇ). ئەمما، مەن بىر بىگۇنا
بەندىمەن. "مۇناپىق" دىگەن نام ئوردىدىكى ھەقىقى مۇنا-
پىقلار ماڭا چاپلىغان بەدنام. نەسەپتىن گەپ ئاچقاندا، مەن
ئەسلى ئادەتتىكى بىر تۇرۇكمەن، ياشلىغىمدىن سازغا ئىشتىياقىم
بار ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بولسا كېرەك، كىشىلەر "سازەندە"
دەپ لەقەم قويغان.
ئابدۇرىشىتخان: ئوردىدا، ھە، ھە... يەركەندە نامى بار ئۆمەر

www.uyghurkitap.com

سازەندە سىلە ئىسكەنلا ـ دە، مانا قاراڭ، بۇ تاسادىپى ئۇچرد-
ششنى. مەن سىلىنىڭ داڭقىلىرىنى كوپ ئاڭلىغان ئىدىم.
تونۇشقانلىغىمىز ئۈچۈن ئىنتايىن خۇرسەنمەن. ئەھۋالىدىن
قارىغاندا سەئىتخان سىلىنى قاتتىق رەنجىتكەن بولسا كېرەك.

ئۆمەر سازەندە: سۇلتان سەئىتخان رەھمەتى ياخشى ئادەم ئىدى.
ئۇ ھەم چوڭ ئالىم، شائىر ئىدى. ئەمما ئۇ ئەتراپىتكى ئادەم-
لەرنى بىلىشتە كالتە پەم ئىدى، مىنى سۇلتان سەئىتخان
قوغلىمىدى، باشقىلار قوغلاتتى. ئەپسۇسكى، ئاشۇ پىتنىخور،
سۇئىقەستچى مەخلۇقلار ھازىرمۇ خان ئوردىسىدا ئويۇن ئوينى-
ماقتا. سۇلتان ئابدۇرىشتخان ئاتىسى سۇلتان سەئىتخاننىڭ
ساۋاقلىرىنى ياخشى يەكۈنلىمىدى، ئۇنىڭ يېنىدا بورە خاتىرجەم
ئۇخلىماقتا، ھالبۇكى، ئابدۇرىشتخان ئۇنى ياكى بىلمەيدۇ،
ياكى بىلىپ تۇرۇپ بىلمەسلىككە سالىدۇ (ئەكرەم ئابدۇرىشت-
خانغا قاراپ يوتۇلىدۇ، ئورنىدىن قوزغىلىپ قويىدۇ، ئابدۇرىشتخان
ئوڭايسىزلىنىدۇ..)

ئامانىساخان: بەزى كىشلەر ئابدۇرىشتخاننى ماختاپ ئاسمانغا
كوتىرىدۇ. ئۇنىڭ ياخشىلىقلىرىمۇ باردۇر، بەلكى. بىراق ئەل
ئىشىغا زىيانلىق بولغان سۇيىقەستچىلەرگە زور ھوقۇق بېرىشىنىڭ
قانچىلىك خەتەرلىك ئىكەنلىگىنى خان بىلسە بولاتتى، قەنداندا
ئوغا بارلىغىنى تونۇشى كېرەك ئىدى. خان ھۇشيار بولمىسا
بىر كۈن ئەمەس، بىركۈنى ئاشۇ يەڭ ئىچىدە پىچاق يوشۇر-
غان "دوستلىرى" دىن ياۋا خەنجەر يەپ قالارمىكىن
(ئابدۇرىشتخان چوچۇيدۇ).

مەخمۇت ئوتۇنچى: ئابدۇرىشتخان پۇقرالارنىڭ دادىغا يەتسە

بولاتتى. هازىر باج ـ سېلىق، ئالۋاڭ ـ ياساق كوپىيىپ كەتتى، خان ئوردىسىدىن بىر تەنگە دەپ چىقسا، قاتمۇ ـ قات قوشۇلۇپ، دېخانلارغا كەلگەندە ئون تەنگە بولۇپ كوپىيىدۇ. سۇلتان سەئىتخان زالىم مىرزا ئابابەكرىنى تەختتىن چۈشۈرگەندە، پۇقرالارنىڭ قانخور بەگلەر قولىدا بۇلاڭ ـ تالاڭغا ئۇچراپ خانىۋەيران بولغانلىقىنى كورگەن. شۇڭا ئۇ، لەشكەر ۋە ئەمەلدارلارنى غەزنىدىن بېقىپ، پۇخرالار ئۇستىدىن بەش يىللىق باج ـ سېلىقنى كوتۈرىۋەتكەن. ئەل بۇنىڭ بىلەن بېلىنى خېلى تۇزەپ ئالغان. سۇلتان ئابدۇرىشتخان دادىسىنىڭ بۇنداق ياخشىلىقلىرىنى ئەلۋەتتە ئۇلگە قىلسا بولاتتى.

رەھمەت: ۋەزىر ـ ۋۇزىرا دەيدۇ، غەزنىچى ـ پاششاپ دەيدۇ، بەگ ـ ئىشان دەيدۇ، ھەممىسى پۇخرانىڭ شىلىسىگە مىنىۋېلىپ، خالىغانچە قېنىنى شوراۋاتسا، بۇ خان ۋە سۇلتانلار نىمىشقا گەپ قىلمايدىكىن ـ تاڭ، مېنىڭچە بۇلارنىڭ ھەممىسى بىر، سۇ باشتىن لاي، ئەگەر مەن سۇلتان بولسام، بۇلارنى شۇنداق جايلايتىمكى (ئابدۇرىشتخان ئوڭايسىزلىنىدۇ)، ھەممىسنى ئاپىرىپ قوشقا سالاتتىم (كۇلكە).

بادامخان: شۇڭلاشقا سىزگە خۇدايىم مۇڭگۇز بەرمىگەن ـ دە(كۇلكە).

رەھمەت: ئەگەر مۇڭگۇز بەرسە ئاۋال بېرىپ ئاشۇ ئابدۇرىشتخان سۇلتاننى ئۇسۇۋېتتىم ـ دە. (كۇلكە) (ئۇمەر سازەندە دىققەت بىلەن ئابدۇرىشتخانغا سەپ سېلىپ ئولتۇرىدۇ. ئابدۇرىشتخان چوڭقۇر تەسىرلىنىدۇ. ئەكرەم ئوڭايسىزلىنىپ نىمە دېيىشنى بىلمەيدۇ...)

ئابدۇرىشتخان: (تەسىرات ئىچىدە سوزسىز دۇتارنى قولىغا ئېلىپ، ئاۋال

بىر پەدە پائۇز چالىدۇ، كېيىن سوھبەتتىكە جاۋاپ تەرىقىسىدە "بايات"نىڭ تەزىسى ئاھاڭىغا غەزەل ئېيتىدۇ:)

"دۇنيا بىر ھوسن ئەھلىدەك نا مېھرىۋانى كەم ئەمەس،
كىمكى سويىسە سودىدىن كوپراق زىيانى كەم ئەمەس.
دۇنيانى باقى تەسەۋۇر قىلمىغىن شەددادىدەك،
نەچچە بىر ئىت كەم دىگەندەك ئۇستىخانى كەم ئەمەس.
دۇنياغا پەرزەندى ئادەمنى ئەۋەتمەكتىن غەرەز،
قوللۇغۇم قىلغايمۇ دەپ بىر ئىمتىھانى كەم ئەمەس.
سەلتەنەت تەختىدە مەندۇرمەن دىگەن ئول شاھلار،
جان بېرورده بىر گادايى ناتاۋادىن كەم ئەمەس.
ئەي رەشدى، بولمىغىل مەغرۇر جاھان گۇلزارىغا،
قايسى گۇلشەننىڭ گۇلى ئاخىر غازانى كەم، ئەمەس".

[ئۇ غەزەلنى ياخشى ئوقۇيدۇ. ئولتۇرغانلار بارغانسېرى تەسىرلىنىپ، دىققەت بىلەن غەزەلنى ئاڭلايدۇ، بىر بىرىگە قارىشىدۇ.

ئۇمەر سازەندە: بارىكاللا ئوغلۇم. سۇلتان سەئىتخاننىڭ ئۇمىدى يەردە قالمايدىغان ئوخشايدۇ (ئابدۇرشىتخان سوزنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىدۇ. باشقىلار بۇ گەپكە ھەيران قالىدۇ).

ئابدۇرشىتخان: رەھمەت ئۇزلىرىگە تەخسىر، (ئورنىدىن تۇرۇپ)، مەن بۇگۇن بۇنداق بىر ياخشى سوھبەتتە بولارمەن دەپ ئويلىمىغان ئىدىم. بۇ ھەم شىرىن سوھبەن، ھەم ئوتكۇر تىكەن سوھبەت بولدى. سىلىگە كوپ تەشەككۇر. بىز يەنە كورۇشەرمىز (كېيىن ئامانىساخانغا تىكىلىپ قارايدۇ)، سىڭلىم، بىز كېيىن چوقۇم كورىشىمىز دەپ ئۇمىت قىلىمەن.

ئامانىساخان: (بېيىت)

"يارەپ بۇ بەندى قىلدى ھەجەپ سۇئى زەن ماڭا،
گويا بۇ ئۇيگە ئۇندى بۇ ئاخشام تىكەن ماڭا".
بۇ دىدار ئاقىۋىتىدىن ئەندىشىدە كوڭلۇم،
كەلمەسمۇ ئۇۋۇچىدىن سەۋدايى پالاكەت ماڭا.

ئابدۇرىشتخان: (بىر خىل ئىشقى كەيپىياتتا بېيىت ئېيتىدۇ):
"گەر بويۇڭنى سەرۋى دىسەم، سەرۋى ھىچ ماڭغان ئەمەس،
گەر لېۋىڭنى غۇنچە دىسەم، غۇنچە سوز قىلغان ئەمەس".
قىپ-قىزىل گۇل ھىجرىدە بۇلبۇل قىلاركەن ناللەر،
گۇل ئاڭا قىلغاي رەھىم، بىۋاپا بولغان ئەمەس.
—يەنە كورۇشكىچە خوش! (ئابدۇرىشتخان ناھايىتى خوش قىياپەتتە چاققان چىقىپ كېتىدۇ. ئەكرەم ئۇقيا، قامچىلىرىنى ئېلىپ ئامانىنساخانغا مەھرەملەرچە تازىم قىلىپ، سەكرەپ چىقىپ كېتىدۇ. ھەممىسى ھەيران قېلىشىدۇ.)

مەخمۇت ئوتتۇنچى: (سوئال نەزىرى بىلەن ئومەر سازەندىگە قارايدۇ)
تەقسىر، بۇ قانداق ئىش؟ بۇنىڭدا بىر سىر بارغۇ؟

ئومەر سازەندە: ناھايىتى روشەنكى، بۇ، ئابدۇرىشتخانىنىڭ ئوزى (ھەممىسى، ھە، دەپ ھەيران قالىدۇ). شۇنداق، بۇنىڭدا شەك يوق. غەزەلدىن بايقىمىدىڭلارمۇ؟

بادامخان: (رەھمەتكە): ھە، بېرىپ ئۇسۇڭ قېنى.

رەھمەت: ھەي بىچارە داپچى، توگەپ كەتتىڭ دىگىنە (گەدىنىنى قاشلايدۇ).

ئامانىنساخان: نىمە ئاقىۋەت بولار؟

ئومەر سازەندە: ئەھۋالدىن قارىغاندا سۇلتان قايتىپ بارغاندىن كېيىن سىزنى ئوردىغا تەكلىپ قىلىپ كىشى ئەۋەتىشى مۇمكىن.

www.uyghurkitap.com

ئامانىنساخان: ھە، (چوچۇيدۇ)، بۇ نىمە دېگەنلىرى؟ (ئۇڭايسىزلىنىپ) ياق، ياق، بۇ مۇمكىن ئەمەس، ھەرگىز مۇمكىن ئەمەس.

ئومەر سازەندە: قىزىم! ئەگەر تەكلىپ قىلىپ قالسا، بۇنىڭغا ئىلاج يوق. بىز ئەمدى ياخشىراق ئويلاشساق بولىدۇ. (ئويلايدۇ) مېنىڭچە رازى بولغان ياخشى. ئوردا ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ بىرمۇنچە ياخشى ئىشلارنى قىلىۋېلىش كېرەك. مەسىلەن: سەنايى نەپىسە ۋە ئەدەبىيات ئىشلىرىنى ئەۋج ئالدۇرۇش، مۇھىمى، مۇقامنى تەرتىپكە سېلىش زورۇر، بۇ ناھايىتى مۇھىم، بۇ بىزنىڭ تىلىگىمىزگە يېتىشىمىزنىڭ ياخشى پۇرسىتى. ئابدۇرىشىتخان بىر شائىر ھەم سەنئەتكە ھەۋەسكار بولغىنى ئۈچۈن، بۇنىڭغا ئىمكانىيەت بېرىدۇ (ھەممىسى ئويلىشىپ قالىدۇ. ئامانىنساخان ساقلىنى چىشلەپ خىيال قىلىپ ئولتۇرغان دادىسىغا ئېسىلىپ يىغلايدۇ، رەھمەت، بادامخانلار كوز يېشى قىلىدۇ).

مەخمۇت ئوتتۇنچى: قىزىم! ئەمدى ياش توكۇش ياردەم بېرەلمەيدۇ. ئىلاجىمىز قانچە؟ ئۇ پادىشا تۇرسا، ئۇنىڭغا تەڭ كەلگىلى بولسۇنمۇ؟ ئەمدى تەخسىرىم ئېيتقاندەك پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ئەلگە پايدىلىق ئىش قىلىپ ئالغاندىن ياخشى ئىش يوق (ئامانىنساخان ئىسەدەپ توختايدۇ).

بادامخان: (بېرىپ ئامانىنساخاننى قۇچاقلاپ يىغلايدۇ) دوستۇمنى يالغۇز ئەۋەتمەيمىز، بىزمۇ بارىمىز.

رەھمەت: ھەممىمىز بارىمىز، ئۇستازىمىزنىمۇ بىللە ئېلىپ بارىمىز، خان ئوردىسىدا چېلىشىمىز! (ئۇ ھاياجانلىنىدۇ).

ئومەر سازەندە: (ئامانىنساخاننىڭ بېشىنى سىلايدۇ) توغرا، ھەممىمىز

بارىمىز، ئۇردىدا چېلىشىمىز.
[باشقىلار جىددى قىياپەتتە يىراققا كۆز تىكىدۇ.
ــ پەردە چۈشىدۇ.

بىرىنچى پەردە

ئىككىنچى كورۇنۇش توي

[ئالتە ئاي كېيىن، كۈز ۋاقتى.
[ئابدۇرىشىتخاننىڭ ئۇردىسىدا.
["شادىيانە" گە چېلىنغان كۈچلۈك مۇزىكا (ناغرا ـ سۇناي ئاۋازى ئالاھىدە ئاڭلىنىدۇ) بىلەن پەردە ئېچىلىدۇ. سەھنە چىرايلىق بېزەلگەن كاتتا ساراي. ئۇدۇلدا ئىككى چوڭ ئورۇندۇق قويۇلغان. ئىككى تەرەپكە غاز قانىتى قىلىپ ئورۇندۇقلار قويۇلغان. سەھنىدە ئادەم يوق. تاشقىرىدا (ئوڭ ياقتا) داقا ـ دۇمباق ئاۋازى ئەۋجىگە چىققان، كۈلكە ئاۋازلىرى، توي تەنتەنىسى پۈتۈن ئوردىنى قاپلىغان.
[سەھنىنىڭ سول يېقىدىن قوللىرىدا پەتنۇس ـ لىگەنلەردە ھەر خىل مېۋىلەر كوتەرگەن خۇشاۋاز قىزلار يەڭگىل ناخشا ئېيتىپ يېرىم ئۇسۇل بىلەن ئوڭ ياققا ئوتىدۇ. ئارقىدىن ئالتە قىز ئىگىز كوتىرىلگەن قوللىرىدا ھەر رەڭدىكى نېپىز رەختلەرنىڭ بۇرجىگىدىن ئوتۇپ، يەلپۈلدىتىپ شوخ ئاياق ئويۇنلىرىنى ئويناپ ئوتىدۇ. بىر جۈپ قىز سول ياقتىن چىقىپ كېلىدۇ. مۇزىكا پەسىيىدۇ.

قىز A: (بىر توپ رەڭلىك دۇردۇننى چۇگۇپ بويىنىغا ئارتىپ ئالغان) كورگىنە ئاداش، يارىشامدىكەن؟

قىز B: (بىرنەچچە توپ ئەتلەسنى قولتۇقلىغان) ۋاي، ئۇزلىرىگە ياراشمامدىغان خېنىم، پەرىزات بولۇپ كەتلە (ئىككىسى كۇلىدۇ، ماڭغاچ سوزلىشىدۇ).

قىز A: پەرىزات بولمايچۇ. بىزمىچۇ ئاداش، ھىچكىمدىن قېلىشمايمىز. قارىغىنا ماڭا (دۇردۇننى يۇتىغىچە چۇشۇرۇپ نازلىنىپ ماڭىدۇ، كۇلۇشىدۇ).

قىز B: پەخەس بولسىلا خېنىم، پادىشايىم ئۇچىنچى خوتۇنلۇققا ئېلىپ سالمىسۇن، يەنە.

قىز A: ئالسا ئېلىۋەرسۇن، مەن ماۋۇ يېڭى خېنىمدىن قالاتتىممۇ؟ (كۇلىدۇ، مېڭىشىنى توختىتىپ) ھەي ئاداش، راست، بۇ ئامانىساخان ھەجەپمۇ...

قىز B: ھوي سارالى، خېنىم دە، ئاغزىڭ كويىدۇ.

قىز A: راست ئاغزىمغا تاش-تۇپراق (يەرگە تۇكۇرىدۇ)، ئامانىسا ئاغىچا خېنىم، بولدىمۇ ئاداش. (كۇلۇشىدۇ) راستلا، ھەجەپمۇ ئۇز ئىكەن-ھە. خۇدايىم ئۇنىڭ جامالىدىن بىزگىمۇ ئازراق بېرىپ قويسىچۇ.

قىز B: ھە، بەكلا قاۋۇل قىز ئىكەن. ئۇنىڭ قاراشلىرىدىن، مېڭىش-تۇرۇشلىرىدىن قارىغاندا، خېلى-خېلىسىگە ئۇزىنى تەڭ قىلمايدىغان ئوخشايدۇ.

قىز A: ھە، سۇلتان بىكاردىن ئاشىق بولماپتىكەندە.

قىز B: ئەمدى يادىگار خېنىم قانداق قىلارئىكىن؛ (يادىگار خېنىم چىقىپ، توختاپ سوز ئاڭلايدۇ. ئىچىنى ھەرە چاقىقاندەك بولۇپ

www.uyghurkitap.com

يۇرىدۇ، مۇشۇ كۈنلەردە.

قىز A: نېمە بولسا بولمامدۇ، ھە دېسە تىللاپ بىزگە ئارام بەر-مەيتتى، تويسۇن تازا...

يادىگار خېنىم: (ئىككى قىز بىلەن چىقىدۇ. غەزەپ بىلەن كېلىپ A قىز-نىڭ چېچىدىن ئالىدۇ، B قىز قاچىدۇ) ھە، ئۆلگۈر دىدەكلەر، يەنە تېخى مەندىن كۆلۈشمەكچى بولۇشتۇڭمۇ؟ (قىزلارغا) ئۇرۇڭلار بۇنى (قىزلار ئىلاجسىز ئۇرىدۇ. A قىز يىغلىدۇ).

مىرزا ئېلى تاغاي: (يادىگار خېنىم چىققان ياقتىن چىقىپ كېلىدۇ) خاپا بولمىسىلا خېنىم، بۇ شۇمتەكلەر بىلەن تەڭ بولامدىغان.

يادىگار خېنىم: (ئارقىسىغا قاراپ) ھەي قايسىڭ بار؟ (ئىككى نەپەر ساقچى كىرىدۇ) ئەپ چىقىڭلار ماۋۇ گادايىنى، ئەدىۋىنى بېرىڭلا. ماڭا تىل تەككۈزگۈچىلەر كورۇپ قويسۇن!

قىز A: (يادىگارنىڭ ئايىغىغا يىقىلىدۇ): ئاغچا خېنىم، توۋا قىلدىم، بىر قوشۇق قېنىمنى تىلەي!... (يادىگار خېنىم تەتۈر قاراپ ساقچىلارغا ئىشارەت قىلىدۇ. ساقچىلار قىزنى سورەپ ماڭىدۇ، قىز زار-لانغانچە چىقىپ كېتىدۇ).

مىرزا ئېلى: سەۋرى قىلسىلا خېنىم، ئەمدى چېچىلمىسىلا، بولىدىغان ئىش بولدى، (بادامخان رەھمەت بىلەن ئوڭ ياقتىن كىرىدۇ، بۇلارنى كورۇپ چېكىنىدۇ ۋە موكۇپ سوزلىرىنى ئاڭلايدۇ) خاننىڭ كوڭلىنى گۈزەل خېنىم ئەپ قاچتى. ئەمدى باشقا يول... (مىرزا ئېلى يادىگار خېنىمغا يېقىنلاپ كۇلۇپ خوشا-مەت قىلىدۇ).

يادىگار خېنىم: ھەممىسى ئالدامچىلىق، چىرايلىق گەپلەر، "ئۇلۇ-مەن"، "كويۇمەن"، ئاقىدى، كوكىدى... بىر تويىنى بۇزۇش

قولىدىن كەلمەيدىكەنۇ، تېخى ۋەزىر بولۇپ قاپتىمىش؟!

مىرزا ئېلى: سۇلتان چىلىك تۇرۇۋالدى، سوزۇم ئۆتمىدى. ئۇزلىرىگە بەرگەن ۋەدەمنى ئەمەلگە ئاشۇرالمىدىم. بۇنىڭدىن كېيىن...

يادىگار خېنىم: بولدى، باشقىدىن ۋاپا يوق ئىكەن. ئەمدى كارامىتىمنى ئۇزەم كورسەتمىسەم... (چىرايى بىردىنلا غەزەپكە كېلىدۇ.) ئامانىسا خېنىم... تېخى مىنىڭ بېشىمغا دەسسىمەكچىمۇ سەن (سوغاق كۇلىدۇ). توختاپ تۇر، گادايىنىڭ قىزى... سېنىڭ جاجاڭنى بەرمىسەم يادىگار دىگەن ئىتىمنى يوتكىۋېتىمەن... (مۇشتلىرىنى تۇرۇپ، چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىدۇ. موكۇپ تۇرغان بادامخان چوچۇپ دىمىنى ئىچىگە تارتىدۇ. ئاۋازى چىقىپ كېتىدۇ. رەھمەت بادامخانىنىڭ قولىدىن تارتىپ تاشقىرىغا قاچىدۇ).

يادىگار خېنىم: (چوچۇيدۇ): ئۇ كىملەر؟

مىرزا ئېلى: ئىككى كىشى، ئامانىسا بىلەن كەلگەن رەھمەت دىگەننى ئارقىسىدىن تونۇپ قالدىم.

يادىگار خېنىم: ئۇ ئەبلەخنىڭ يۇرىكىنى مىجىپ تاشلىمىسام...

مىرزا ئېلى: ھەر ئىش ئوز يولى بىلەن بولىدۇ (تالادا ناغرا-سۇناي، مۇزىكا ئاۋازى كوتىرىلىدۇ). خېنىم ئويگە كىرىپ ئالسىلا، ئۇلارنىڭ كىرەر ۋاقتى بولۇپ قالدى (يادىگار خېنىم ئىچكىرىگە-سول تەرەپكە كىرىپ كېتىدۇ. مىرزا ئېلى ئوڭ ياققا-توي بولۇۋاتقان تەرەپكە چىقىپ كېتىدۇ).

[مۇزىكا ئاۋازى يېقىنلايدۇ. سول ياقتىن بەش-ئالتە قىز يۇگۇرۇپ چىقىشىدۇ. تاشقىرىغا قاراپ: "كىرىۋاتىدۇ، ئەنە كىرىۋاتىدۇ" دەيدۇ، چاۋاك چېلىپ خوش بولىدۇ.

[جاراڭلىق مۇزىكا ئاۋازى ئاستىدا ئوڭ ياقتىن ساۋۇت كىيگەن، قالقان-قىلىنچلىق ساقچىلار كىرىپ ئورۇندۇق ئارقىسىغا ۋە ئويى ياقلىرىغا

ئورۇنلىشىدۇ. ئۇلاردىن كېيىن ئوندىن ئىككى قاتار قىز-يىگىت شات- خورام ئۇسۇل ئويناپ كىرىدۇ. ئۇلارنىڭ كەينىدە شاھ- خانلارچە كىيىنگەن ئابدۇرېشىتخان بىلەن ئامانىسساخان، ئامانىسساخاننىڭ بېشىغا ئۈزۈن نېپىز سوسۇن ياغلىق ئارتىلغان، ئۇنىڭ ئارقىسىدىراق بادامخان، ئۇلاردىن كېيىن مىرزا ھەيدەر، مىرزا ئېلى، ئوسمان سەردار، ئېلى پاششاپ بەگ، قىدىرخان، ئومەر سازەندە، قاۋۇل مىرزىلار؛ ئۇنىڭدىن كېيىن باشقا ۋەزىر-ۋۇزرالار، سولەتلىك بايلار، سەللىلىك ئاخۇنلار ئۈچ- تۆتتىن قاتار بولۇپ كىرىشىدۇ. ئاخىرىدا ئەر-ئايال توي قاتناشچىلىرى كىرىپ كېلىدۇ. ئابدۇرېشىتخان ئامانىسساخان بىلەن ئۇدۇلدىكى مەخسۇس ئورۇندۇقلارغا ئولتۇرىدۇ. باشقا ئەمەلدارلارمۇ ئولتۇرىشىدۇ. كىشىلەر ئارقىلىرىدا تۇرىدۇ.

ئابدۇللا بەگچەك: (كىرىپ، مۇزىكىچىلارغا توختاش ئىشارىتى بېرىدۇ. مۇزىكا توختايدۇ. خاننىڭ ئۇدۇلىغا كېلىپ بىر پۇتى بىلەن تىزلىنىدۇ) جانابى خوجا مەھەممەت ئىشان ھەزرەتلىرى تەشرىپ قىلدى!

ئابدۇرېشىتخان: مەرھەمەت قىلسۇن (بەگچەك چىقىدۇ. خان-خېنىم قوپۇپ بىرنەچچە قەدەم ئىلگىرى مېڭىپ توختايدۇ، كوپچىلىك تالا ياقىغا دىققەت قىلىشىدۇ. ئاياللار نېپىز ياغلىق بىلەن يۈزلىرىنى ياپىدۇ. بەگچەك ئىشان ھەزرەتنى باشلاپ كىرىدۇ. ئالا-يېشىل ئۈزۈن تون كىيگەن، بېشىدىكى يېشىل كۇلاغا چوڭ سىرىق شايە سەللە ئورىغان، ئۈزۈن ئاقساقال-بۇرۇتلۇق، قوشۇمىلىرى تۇرۇلگەن ئىشان ھەزرەت ئىككى نەپەر ياش سوپىنىڭ ھەمرالىقىدا ھاسا تايىنىپ كىرىپ كېلىدۇ. خان بىلەن خېنىم يېقىن كەلگەن ئىشاننىڭ ئالدىغا ئېگىلىپ تازىم قىلىدۇ، ئىشان كوزىنى يۇمۇپ، بىرنېمىنى ئوقۇپ ئۇلارغا "سۇف" دەيدۇ. خان ئىشاننى باشلاپ سول يېنىدىكى ئورۇندۇققا تەكلىپ قىلىدۇ. ئولتۇرۇشىدۇ).

ئىشان: (قوللىرىنى ئىگىز كوتىرىدۇ، باشقىلارمۇ كوتىرىدۇ) ئىلاھا ئامىن، توي مۇبارەك بولسۇن، سۇلتان ئالىلىرىغا ۋە مەلىكە خانىمغا

ئاللا يار بولغاي ئاللاھۇ ئەكبەر! (ساقلىنى سىلايدۇ، باشقىلارمۇ شۇنداق قىلىدۇ). مەلىكە كېلىننى ساز ئەھلى دەپ ئاڭلىدۇق، سۇلتان جاناپلىرىمۇ سازغا ھەۋەسكار ئەمەسمۇ. سازنى يامان دىگىلى بولمايدۇ، ۋە لېكىن تەرىقەت ئىشلىرى سازبىلەن ئانچە چىقىشالمايدۇ. جانابى ئاللا سۇلتان جاناپلىرىنى ئۆز پاناھىدا ساقلىغاي!

ئابدۇرىشتخان: ھەزرىتى پىرىمنىڭ خەيىر-خاھلىغىغا تەشەككۇر.

مىرزا ئېلى: سۇلتان ئاللىرىنىڭ دىن ئەھكاملىرىغا چىڭ ئەمەل قىلىشىغا ئىشەنچىمىز كامىل. ئەمما ئوردا ئىچىدە باشقىلارنىڭ سۇلتان ئالىلىرىنىڭ مۇددىئاسىغا خىلاپ ئىشلارنى قىلىشلىرىدىن ھوشيار بولۇشىمىز لازىم (يەر ئاستىدىن مىرزا ھەيدەر ۋە قىدىرخانغا قارايدۇ).

مىرزا ھەيدەر: سۇلتان ئاللىرىنىڭ مۇددىئاسى-ئەل مۇددىئاسى. بىز دائىم ئەلنى ۋە ئەل مەنپەئەتىنى ئۇنۇتماسلىغىمىز لازىم.

مىرزا ئېلى: سازچىلىقنىڭ ئەل مەنپەئەتى بىلەن مۇناسىۋىتى بولمىسا كېرەك، جانابى باش ۋەزىر.

ئۆمەر سازەندە: ئەلنەغمە — ئەل مەنپەئەتىنى، ئەلنىڭ تىلەك-ئارزۇلىرىنى ئىنكاس قىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ‟ئەلنەغمە" دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىشان: (قوشۇملىرىنى تۈرۈپ ئۆمەر سازەندىگە تىكىلىدۇ) بۇ زاتنى ياخشى تونۇيالمىدىم.

ئۆمەر سازەندە: (قوپۇپ تازىم قىلىدۇ) ئىشان ھەزرەتلىرىنىڭ ئەسلىرىدىن چىقىپ قالسام كېرەك، پەقىر ئۆمەر سازەندە بولىمەن.

مىرزا ئېلى: سۇلتان سەئىتخان ئۆز ۋاقتىدا ئوردىدىن...

ئىشان: ھە، ھە، يادىمغا چۈشتى. شۇ سازچىلىق، مۇقامچىلىق ئىشـ
لىرى ئەمەسمىدى... خوپ، بۇ ئىشلارنى كېيىن سوزلىشەرمىز...

ئابدۇرىشتخان: پەدەرىنىڭ ۋاقتىدا جانابى ئومەر سازەندىنىڭ ئور-
دىدىن كېتىپ قېلىشى توغرا ئىش بولمىغان ھەزرىتىم. بۇ ئىشتا
پەدەرىنىڭ ئەيىۋى يوق...

قىدىرخان: جانابى ئومەر ئەل سويەر سازەندىدى. شۇڭـا ئەل ئۇنى
سويىدۇ. مەلىكە ئامانىسـاخېنىمنىڭ ئۇستازى بولۇش شەرىپىگە
لايىق.

ئىشان: ھە، ھە، مەلىكەمنىڭ ئۇستازى، ئۇستاز... ئۇستاز
بولغان ياخشى، ياخشى ئۇستاز بولۇش كېرەك... ھە،
خوپ، سۇلتان ئالىلىرى، ماڭا رۇخسەت قىلغايلار
(قوپۇپ كېتىشكە تەييارلىنىدۇ. ھەممە قوپۇشىدۇ. خان بىلەن خېنىم
ئۇزىتىدۇ. ھەممە ئىشان كەتكەن ياققا قاراپ تۇرىشىدۇ).

[خان بىلەن خېنىم قايتىپ ئوز ئورۇنلىرىغا ئولتۇرىشىدۇ. ئامانىساخان
يۇزىدىكى رومالنى ئالىدۇ، مۇزىكا ياڭرايدۇ. باشقا ئاياللارمۇ روملىنى
ئېلىشىدۇ. ئامانىساخاننىڭ گۈزەل جامالى كىشىلەرنى جەلپ قىلىدۇ.
توينىڭ تەنتەنىسى ئۇلغىيىدۇ. بىر توپ ئۇسۇلچى قىز - يىگىتلەر زالدىكى
تاماشاچىلار ئارىسىدىكى يوللاردىن كېلىپ، پەلەمپەي بىلەن سەھنىگە
چىقىدۇ، ئىككى قاتار بولۇپ تىزىلىدۇ، خان خېنىمغا تازىم قىلىدۇ، ئاندىن
بىر مەيدان ھورمەت ئۇسۇلىنى بىجا كەلتۇرۇپ ئىككى يانغا چېكىنىشىدۇ.
كېيىن ئوز ۋاقتىنىڭ ئۇسۇلچىلىرىغا خاس چىرايلىق كىيىنگەن بىر جۇپ
قىز - يىگىت ئۇسۇل ھەركىتى بىلەن سەھنىگە كىرىدۇ. مۇزىكا قەدىمىي
ئۇسۇل پەدىسىگە يوتكىلىدۇ. قىز - يىگىت بەك چاققان ۋە نەپىس ئويند-
لىدىغان قەدىمىي ئۇيغۇر ئۇسۇلىنى ئوينايدۇ. ئۇسۇلنىڭ ملىڭ ئويلەر-
دىكى ئۇسۇل رەسىملىرىدىكىگە ئوخشاش ھەركەتلىرى كىشىنى قاتتىق
جەلپ قىلىدۇ. خان - خېنىم ئۇسۇلغا قىزغىنلىق بىلدۇرىدۇ.

[مۇزىكا يوتكىلىدۇ. بىر قىزنىڭ قەدىمىي يالغۇز ئۇسۇلى يۇقۇرى ماھارەت بىلەن ئىجرا قىلىنىدۇ.

[مۇزىكا سەنەمگە يوتكىلىدۇ. قىز-يىگىتلەر بىرلەشمە ئۇسۇلغا چۈشىدۇ. ئۇسۇل ئۇچ قىسىمغا بولۇنىدۇ. بىرىنچى قىسمى لەرزان ئوينىلىدۇ. ئىككىنچى قىسىمغا كەلگەندە، ئۇسۇلچىلار بايىقى يالغۇز ئۇسۇلچى قىزنى دەۋر قىلىپ شوخ ھەركەت بىلەن ئوينايدۇ. ئۈچىنچى قىسمىدا ئۇسۇل سۈرئىتى كۈچىيىدۇ. مۇزىكا ئەۋجىگە چىقىدۇ، ئۇسۇل قاينايدۇ.

[ئابدۇرېشىتخان ئامانىنىساخان بىلەن خوشال ئورنىدىن تۇرىدۇ، باشقىلارمۇ تۇرىدۇ. ئۇسۇلچىلار خان-خېنىم ئالدىغا بېرىپ تازىم قىلىدۇ ۋە ئارقىسىغا چېكىنىپ خان-خېنىمغا يول ئېچىپ ئۇسۇلنى داۋام قىلدۇرىدۇ، ئويۇن ئەڭ يۇقۇرى ئەۋجىگە كوتىرىلىدۇ. سۇلتان ئوڭ قولىنى مەيدىسىگە قويۇپ، ئويۇنچىلارغا ھورمەت بىلدۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ماڭىدۇ. كوپچىلىك ئۇلارغا تازىم قىلىدۇ. ئامانىنىساخان يېنىك تازىم بىلەن كوپچىلىككە جاۋابەن ھورمەت بىلدۇرىدۇ. مۇزىكا ياڭرايدۇ... ئابدۇرېشىتخان بىلەن ئامانىنىساخان سول تەرەپكە بۇرۇلىدۇ.

— پەردە چۈشىدۇ.

ئىككىنچى پەردە

بىرىنچى كورۇنۇش ئويغىنىش

[بەش يىل كېيىن.

["چەببيات"نىڭ مۇستەزات مەرغۇلى بىلەن پەردە ئېچىلىدۇ.

[ئوردا، تەنتەنىلىك ساراي، ئامانىساخانىڭ ئىشخانىسى: شىرە - ئورۇندۇقلار ۋە يېزىق شىرەسى قويۇلغان. ئوي چىرايلىق زىننەتلەنگەن. ئامانىساخان ئويلاپ ئولتۇرىدۇ، كېيىن خىيالچان بېرىپ شىرە ئۈستىدىكى خۇشتارنى ئېلىپ، "چەببيات"نىڭ مۇستەزاتىغا چالىدۇ. خۇشتار كىشىنىڭ كوڭلىنى ئۆزگۈدەك مۇڭلۇق چېلىنىدۇ. ساز توۋەي دىگەندە يادىگار خېنىم ئىشىكتىن كىرىپ، سازنى ئازراق ئاڭلايدۇ، كېيىن ساز توختىشىغا ئالىپتا قىياپەت بىلەن يېقىنلىشىدۇ.

يادىگار خېنىم: (كۈلىدۇ) ها، ها، ها... چوكان خېنىم، ھەجەپ مۇڭلىنىپ قاپىلىغۇ؟! (ئامانىساخانغا سەپ سالىدۇ.)

ئامانىساخان: (خۇشتارنى شىرەگە قويۇپ، ئورنىدىن قوپىدۇ) بۇيان كىرىپلا، چوڭ ئاغچا خېنىم (تازىم قىلىدۇ)، مەرھەمەت، ئولتۇرسىلا (تەكلىپ قىلىدۇ).

يادىگار خېنىم: (ئولتۇرىدۇ) زارلىنىپ ھەسرەت چېكىش — بىزنىڭ ئوردىمىزغا يات ئىش. يۇرتنى سېغىنغان بولسىلا كېتۋەرسىلە

بولۇۋېرىدۇ (ئۇ مەنىستمەي ئەتراپقا قارايدۇ).

ئامانىساخان: چوڭ ئاغىچا خېنىم! سوزلىرىگە چۈشىنەلمىدىم.

يادىگار خېنىم: ھا، ھا، ھا،... (زاڭلىق قىلىپ كۈلىدۇ) چۈشىنەلـ مەسلىگىڭىز مۇمكىن. دوت خوتۇن سۇلتانغا كېلىشمەيدۇ، ئۇتۇنى چىنىڭ قىزى ئوردىغا ياراشمايدۇ. ھا، ھا، ھا،...

ئامانىساخان: (ئاچچىغى كېلىدۇ) خېنىم! بۇنداق سىسىق گەپلىرىنى ئاڭلايدىغان كىشىگە بېرىپ دەپ بەرسىلە. مەن بۇ ئوردىغا خۇشتار بولۇپ كەلگىنىم يوق...

يادىگار خېنىم: (كۈلىدۇ) ۋايەي، بۇ خېنىمنىڭ ئاچچىغىدىن ئورگۈـ لۇپ كەتمەيمۇ تېخى. ھاي گادايىنىڭ قىزى، سەن تېخى ماڭا گەپ ياندۇرغۇچى بولۇپ كەتتىڭما؟ مەن كىم؟ بىلەمسەن؟ مېنىڭ دادامنىڭ ھويلىسىدا سەندەك نىملەردىن قىرىق ـ ئەللىگى دىدەك بولۇپ پىقىراپ يۈرۈيدۇ، بىلدىڭمۇ؟

ئامانىساخان: (ئەتۇر قاراپ) شۇ دىدەكلەر ئاھلىرى تۇتقاي سېنى، ئاشۇ قۇللار ياشلىرى يۇتقاي سېنى!

يادىگار خېنىم: مەن سېنىڭ شېىر ـ پېيرلىرىڭنى بىلمەيمەن. ھە، سەنزە، تېخى مەن بىلەن تاكاللىشىدىغان بولۇپ كېتىپسەنـ دە، (ئىككى قولىنى بەللىرىگە قويۇپ دوق قىلىدۇ) خەپ توختاپ تۇر، بۇ ئوردىدىن سېنىڭ ئىزىڭنى يوقاتمىسام مەن خان ئاغـ چىلىق ئېتىمنى يوتكۇۋېتىمەن! (چالۋاقاپ چىقىپ كېتىدۇ).

[ئامانىساخان قاتتىق ئەلەم بىلەن بېرىپ ئورۇندۇقتا ئولتۇرىدۇ ۋە بېشىنى تۇتقانچە چوڭقۇر خىيالغا چوكىدۇ. كېيىن قەغەز ـ قەلەم ئېلىپ بىرنەرسە يازىدۇ، ئۇنى ئىچىدە ئوقۇيدۇ، يەنە خىيالغا كېتىدۇ...

[رەھمەت بىلەن بادامخان خوشال كىرىدۇ. لېكىن ئامانىساخانىنىڭ

www.uyghurkitap.com

ئويچانلىغىنى كورۇپ پەسسيدۇ. ئامانىساخان ئۇلارنى كورۇپ قوزغىلىدۇ)

رەھمەت: ئاغچا خېنىم!...

ئامانىساخان: (ئۇنىڭ سوزىنى بولۇپ، نارازى قىياپەتتە) مەن سىلەرگە تەكرار ئېيتمىدىممۇ؟ يەنە شۇ بىزارى تەكەللۇپلەر...

رەھمەت: كەچۈرگەيسىز، ئوردىنىڭ تەكەللۇپ سوزى، ھەممە شۇنداق ئاتاپ كەتتىغۇ.

ئامانىساخان: سىلەر "ھەممە" مۇ؟ تۇغۇلۇپ بىللە ئوسكەن دوستلىرىم، ساۋاقداشلىرىمغۇ؟... ھە، قانداق (كۇلدۇ) كوڭلۇڭلەر خوشمۇ؟ توي قىلغىلى ئىككى يىل بولاي دەپ قالدى. تېخى پەرزەنتىن خەۋەر يوققۇ؟

بادامخان: (ئىزا ئارىلاش): قويسىلا خېنىم، ئوزىمىز بالا تۇرساق تېخى...

رەھمەت. مانا قايلىسىلا خېنىم، بادامگۇل شۇنداقلا دەيدۇ. مەن بولسام، چۈش كوردۇملا ئوغۇل كورىمەن. بىر ئوغۇل تاپساق، ئېتىنى "بۇغراخان" قوياتتىم. چوڭ بولغاندا، سۇلتان سۇتۇق بۇغراخاندەك ھوكىرەپ چىقىپ، دۇنيانى ئاستىن-ئۇستۇن قىلىۋەتسە! ئاھ، نىمە دىگەن ياخشى ئىش بولاتتى (ھەممىسى كۇلدۇ).

بادامخان: بۇ "داپ"قا يەنە ۋالاق تەگدى، گېپى تۈگىمەيدۇ. خېنىم ئوزلىرىنىڭ كەيپى ئانچە ياخشى ئەمەسقۇ؟

ئامانىساخان: ھە، يەنە شۇ "خېنىم"، ئاداش، دوستۇم دىگەن ئىناق سوزلەر تۈگەپ كېتەرمۇ؟ ياق، ئۇ ئىناق سوزلەرنى تاشلىۋەتمەيلى، ئاداشلىرىم. مەن بۇ ئوردا تەكەللۇپلىرىدىن

شۇنداق زېرىكتىمكى، بېرىپ ئاشۇ تارىم بويىدا چاڭ كوتىرىپ ناخشا ئېيتقۇم كېلىدۇ، سىلەر بىلەن ئېلگىرىكىدەكلا سۇ چېچىشىپ، قوغلىشىپ ئوينىغىم كېلىدۇ.

بادامخان: ئوھ! شۇنداق بولسىغۇ ياخشىدى، بۇ يەردىكى ھەيۋەتلىك شەمەتلەر، تەنتەنىلەر...كىشىنى ئازاپلايدۇ. گوياكى قەپەزدىكى تورغايغا ئوخشايدۇ كىشى، شۇ قەپەزدىن چىقىپ پەلەككە كوتىرىلىپ ئەركىن پەرۋاز قىلغۇم كېلىدۇ (ئۇ، ئارزۇسىنى ھەركەت بىلەن ئىپادىلەيدۇ) ئاھ...ئىلاجىمۇ قانچە؟! بوينۇڭ قىلدا باغلاغلىق ـ تە!

رەھمەت: بولدى تورغاي، ئۇچمايلا قويسىلا، بەرىبىر قەپەزنىمۇ بۇزالمايلا، قىلىنىمۇ ئۈزەلمەيلا.

"ئاتاڭ قىچقاردىمۇ كەكلىك،
ئاناڭ قىچقاردىمۇ كەكلىك،
قەپەزنىڭ قەدرىنى بىلمەي،
ئۇچۇپ كەتكەن نادان كەكلىك"

دېگەننى ئاڭلىمىغانمۇ؟

بادامخان: ئۇ، ئاشۇ خوجاملارنىڭ راۋايەتلىرى، تېخى "قەپەزنىڭ قەدرىنى بىلمەي"... ئىمىش. قۇش ئۇچۇن قەپەزمۇ قەدىرلىك ئىكەندە؟! قاراڭ بۇ ئاجايىپ مەنتىقىنى ؟! ئەركىن قۇش ئۇچۇن قەپەزدىن دەھشەتلىك نىمىمۇ بارمۇ دۇنيادا؟ مەيلى ئۇ كۇمۇشتىن، ھەتتا ئالتۇندىن ياسالغان بولسۇن، بەرىبىر قەپەز ـ دە.

ئامانىساخان: (بۇ سوزگە دىققەت قىلىدۇ، ئاستا ئورنىدىن قوپۇپ ئويلايدۇ ۋە بادامخاننىڭ سوزىنى تەكرارلايدۇ) "كۇمۇشتىن، ھەتتا ئالتۇندىن

ياسالغان بولسۇن، ئۇ، بەربىر قەپەز"...

[كېيىن ئۇ يىراققا كوز تىكىپ خىيال قىلىدۇ، كېلىپ سول قولى بىلەن بادامخانىنىڭ دولىسىنى تۇتۇپ تۇرۇپ، ئوڭ قولىنى ئېگىز كوتىرىپ تۇرۇپ شېئىر دېكلاماتسىيە قىلىدۇ:

كۇمۇش قەپەز، ئالتۇن قەپەز بەربىر قەپەز،
قەپەز ئىچرە ئالالماس بۇلبۇل شاد نەپەس،
قويۇۋەتسە ئوز ئەركىگە، قىلغاي ئۇ پەرۋاز،
بۇلبۇل ئۇچۇن يوق بۇنىڭدىن باشقىچە چوڭ ھەۋەس.

رەھمەت: (چوڭقۇر تەسىراتتا) بەك توغرا، ياخشى شېئىر ئېيتتىڭىز ئامانىسساخان. دۇنيادا ئەركىنلىكتىن ئەلا نەرسە يوق. ناۋايەنىڭمۇ قەپەز توغرىسىدا يازغان بىر شېئىرى بار ئىدى، ئۇ قانداق ئىدى؟ (ئويلايدۇ.)

بادامخان: ئەلشىر ناۋايى مۇنداق دېگەن:

"ئالتۇن قەپەز ئىچرە ئەگەر قىزىلگۇل ئۇنسە
بۇلبۇلغا تىكەندەك ئاشيان بولماس ئىمىش".

رەھمەت: ھە، توغرا، شۇنداق.

[بادامخان شىرە ئۇستىدە يېزىقلىق يەنە بىر شېئىرنى كورۇپ قولىغا ئالىدۇ، ئىككىسى بىللە ئۇنى ئىچىدە ئوقۇيدۇ. ئۇلار تېخىمۇ تەسىرلىنىدۇ. بادامخان ئاشۇ شېئىر يېزىلغان قەغەز ئارقىسىغا بايىقى قەپەز توغرىسىدىكى شېئىرنى يېزىپ قويىدۇ.

ئىشىك ئاغىسى: (كىرىدۇ) قىدىرخان ياركەندى بىلەن ئومەر سازەندە كىرىشكە ئىجازەت سورايدۇ.

ئامانىسساخان: كىرسۇن.

[قىدىرخان يەركەندى بىلەن ئومەر سازەندە كىرىدۇ، ئامانىسساخانغا سالام بېرىدۇ، ئاۋۇ ئىككىسى بىلەن باش ئېگىپ ئامانلىشىدۇ. ئامانىسا-

www.uyghurkitap.com

خان ئۇلارنى ھورمەت بىلەن قارشى ئالدۇ. ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدۇ، ئولتۇرۇشدۇ.

قىدىرخان: ئاغچا خېنىمنىڭ تەنلىرى سالامەتمىكىن؟

ئومەر سازەندە: خېنىمنىڭ ئامانلىغىغا تىلەكداشمىز. (قولنى مەيدىسىگە قويۇپ ئېگىلىپ قويىدۇ)

ئامانىساخان: رەھمەت ئۇستازلىرىم، ماڭا شۇنچە كوڭۇل بولۇشكەنلىكلىرى ئۇچۇن تەشەككۇردىن ئاجىزمەن.

بادامخان: ئامانىسا خېنىمنىڭ كوڭۇللىرى خاتىرجەم ئەمەس. (شىرە ئۇستىدىكى شېئىر يېزىلغان قەغەزنى قىدىرخانغا بېرىدۇ) مانا ماۋۇ شېئىرنى بىز كىرىشتىن ئاۋال يېزىپتىكەن، بىز كىرگەندىن كېيىن ئەركىنلىك توغرىسىدا گەپ بولۇپ (قەغەزنىڭ ئارقىسىنى كورسىتىپ) ماۋۇ شېئىرنى ئوقۇدى.

قىدىرخان: (ھەر ئىككى شېئىرنى ئىچىدە ئوقۇيدۇ) قىزىم، ھەجەپ ئۇمىتسىزلىكقۇ، بۇ؟!

ئامانىساخان: شۇنداق ئۇمىتسىزلىك...، كوڭۇل ئازادىلىكى يوق. بەش يىل بولدى، بىر قەدەم-بىر قەدەمدىن ئىلگىرىلىمەكتىمىز. ئەمما، قەدەملىرىمىز بەك ئاستا، ھەم مەزمۇت ئەمەس. مۇقامنى رەتلەش ئىشىمىز قىيىنچىلىقتا، قارشىلىقتا ئۇچرىماقتا. ۋەزىيەتتىن خاتىرجەم بولالمايۋاتىمەن. (شىرە ئۇستىدىكى دادىسىدىن كەلگەن خەتنى قىدىرخانغا بېرىدۇ. ئۇ، بىر ئاز كوزدىن كەچۇرۇپ، ئومەر سازەندىگە بېرىدۇ، ئومەر سازەندە بىر قاتار قاراپ چىقىپ كېرەكلىك جايلىرىنى ئوقۇيدۇ):

"...قىزىم، ھازىر دىخانلارنىڭ ئەھۋالى شۇنداق ئېغىركى، كوزۇڭ بىلەن كورمىگىچە چۇشەندۇرۇپ بېرىش قىيىن. يىل بويى قۇلدەك ئىشلەيدۇ، لېكىن، يا قوساقتا يوق، يا كىيىمدە. ئاچ-يالىڭاچلىقنىڭ

ئازاۋىنى تارتىۋاتىدۇ. بىرى كېلىپ "ئالۋاڭ" دىسە، بىرى كېلىپ "هاشار" دەيدۇ. بىرسى خاننىڭ ئەمرى دىسە، بىرسى بەگنىڭ هوكمى دەيدۇ. بايلار بىردەم "ئىجارە هەققى" دەپ ئالسا، بىردەم "سۇ هەققى" دەپ ئالىدۇ. تېخى ئۆلمەكنىڭ ئۈستىگە تەپمەك دىگەندەك يانا ئىشان-موللىلارنى دىمەمسەن؟! ئۇشرە-زاكات دەمدۇ، تىلاۋەت-سەدىقە دەمدۇ، ئىش قىلىپ يۇقۇرىدىن تۆۋەنگىچە خان-بەگلەر، ئىشان-موللىلار هەرىدەك ئولىۇشۇپ، دىخانلارنى تالىغىنى تالىغان. ئاخىرى دىخانلارغا قالدىغىنى ئارا-گۆرجەك.

قىزىم! بۇ سۇلتاننىڭ ئادالىتى نەگە كەتتى؟ سەن ئوردىغا بېرىشتا بەرگەن ۋەدىلىرى نەگە كەتتى؟ سەن ئەسلى-نەسلىڭنى ئۇنۇتتۇڭمۇ؟ ياق، ئۇنۇتماسلىغىڭ كېرەك. دىخان بالىسىغا نەسلىنى ئۇنتۇش، خەلقنى ئۇنتۇش — بۇ جىنايەت..."

قىدىرخان: شۇنداق. بۇ خىلدىكى خەتلەر بارغانسېرى كوپەيمەكتە. پۇخرالار زارلىماقتا، ئىگرىماقتا. مەن يېقىندا سۇلتانغا بۇ ئەهۋاللارنى ئېيتتىم. سۇلتان بۇ ئىشلارغا كوڭۇل بولمەكتە. ئەمما، سۇلتاننى بىر خىل قارا كۈچ قانداقتۇ كورۇنمەس زەنجىر بىلەن باغلاپ، يار لېۋىگە تارتماقتا. مۇقامنى رەتلەش ئىشىمىز يەنە چوگراق قىيىنچىلىقلارغا دۇچ كېلىشى مۇمكىن، بۇنىڭغا تەييار تۇرۇشىمىز لازىم، ئۈمىتسىزلىنىشكە بولمايدۇ (بادامخان بىلەن رەهمەت خوشلىشىپ چىقىپ كېتىدۇ).

ئومەر سازەندە: ئوچۇق ئېيتىش كېرەك. هەممە بالايى-ئاپەتلەرنىڭ يىلتىزى خوجا مەهەممەت ئىشان، ئۇنىڭ قىلىچى — مىرزا ئىلى تاغاي، ئىلى پاششاپ بەگ بولسا بىر جاللات. بۇلار بارىكەن، ئوردىغا ياخشىلىق، يۇرتقا ئامانلىق كەلمەيدۇ. مۇقامچىلىق ئىشىمىز چوقۇم توسقۇنلۇققا ئۇچرايدۇ (هەممىسى بىرئاز جىددىيلىشىدۇ).

قدىرخان: (ئاگاھلاندۇرۇش ئاھاڭىدا ئۇمەر سازەندىگە) ئېھتىياتكار-لىق لازىم. مىرزا ئىلى تاغاي-مەمۇرى ئىشلار ۋەزىرى، ھوقۇقى چوڭ. خوجا مەھەممەت ئىشان بولسا خەلق ئىچىدە نوپۇزى چوڭ بىر زات. يەنە كېلىپ ئۇ ئوردىنىڭ باش مەسلىھەتچىسى.

ئامانىساخان: توغرا، ئېھتىياتكارلىق كېرەك. جانابى ئۇمەر ئاتىنىڭ سۆزى ئەينى ھەقىقەت. مىرزا ئىلى ۋەزىرلىككە قانائەت قىلمايدىغان قارا نىيەت، ئۇ ھەرقانداق سۇيىقەست ئىشلىتىش-تىن يانمايدۇ. ھوشيار بولۇش كېرەك. ئۇ ئىشاننىڭ قولتۇقىغا كىرىۋالدى، سۇلتان بولسا، ئىشاننىڭ سۆزىنى رەت قىلالمايدۇ. سۇلتانغا بۇ پىكىرنى ئېيتتىم، ئۇ چۈشەنگەندەك قىلدۇ. بىراق...

ئۇمەر سازەندە: بىراق سۇلتاننىڭ تولۇق چۈشىنىشى قىيىن. مىرزا ئېلى ھارامزادە سۇلتاننىڭ ئىشەنچىگە ئىگە بولۇۋالغان.

قدىرخان: ئىشانلىق، سوپىچىلىق بارغانسېرى كۈچەيمەكتە. "دىنغا قارشى" "دەھرى"، "شەرىئەتكە خىلاپ" دىگەن ئاتالمىش جىنايەتلەر بىلەن بىگۇنا كىشىلەر جازاغا تارتىلماقتا. مۇقامنى رەتلەش ئىشىمىز بارغانسېرى جىقراق قارشىلىققا ئۇچرىماقتا.

ئامانىساخان: شۇنداق. دارغا ئېسىلىدىغانلارنىڭ سانى كۆپىيىپ، دار يەتمەيدىغان بولۇپ قالدى. خۇسۇسەن، ئايالىلارنى دارغا ئېسىش كۆپەيمەكتە...ئىشان-سوپىلار سەنئەت، ئەدىبىيات ئىشلىرىنى دىن نامى بىلەن باسماقتا. ئەلنەغمىچىلىك، قوشاقچىلىق، ئەركىن ئەدىبىيات مەنئى قىلىنماقتا. يېقىندا

ئىشان ماڭا دارىتىملاپ، سۇلتانغا "ئوردا سانائى نەپىسى شەرىەت يولىدىن چىقىپ كەتمەسلىكى لازىم" دىدى. بۇنىڭدىن ئۇلارنىڭ بىرەر قەستى بارلىغىنى كورگىلى بولىدۇ. ئۇلارنىڭ كوز تىككىنى مۇقام.

قىدىرخان: ئەھۋال جىددى ۋە مۇرەككەپ. ھۇشيار بولۇش كېرەك. ئەڭ مۇھىمى، سۇلتانىنىڭ ھۇشيارلىغىنى ئاشۇرۇش، سۇلتانغا ياردەم قىلىش كېرەك، خېنىم بۇ جەھەتتە جىقراق... (سۇلتان ئابدۇرىشىتخان مىرزا ھەيدەر بىلەن كىرىدۇ. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدا ئەكرەم بار. ھەممىسى ئىھتىرام بىلدۇرىدۇ. مىرزا ھەيدەر ئامانىسا-خانغا ئالاھىدە ھورمەت بىلدۇرىدۇ).

ئابدۇرىشىتخان: (خوشال قىياپەتتە) ھە، جامائەت جەم ئىكەندە! سازەندىلەر، مۇقام ئۇستازلىرى... سالام، سالام، قېنى ئولتۇرايلى (ئولتۇرۇشىدۇ).

قىدىرخان: سۇلتان ئالىلىرىنىڭ ئىتىۋارىغا رەھمەت. ئەگەر بىزدە ھەقىقى مۇقام ئۇستازلىرى چىقسا ھەجەپ ياخشى بولغان بولار ئىدى. چىن سازەندىلەر ئەل ئارىسىدا، سۇلتان ئالىلىرى. ئوردا سانائى نەپىسى قارشىلىقىقا دۇچ كەلمەكتە. مۇقامنى رەتلەش ئىشىمىز كاشىلىغا ئۇچرىماقتا.

ئومەر سازەندە: ساز بابىدا قىدىرخان جاناپلىرىنى ئۇستاز دىيىش لازىم. بۇ كىشىنىڭ مۇقام توغرىسىدا قايغۇرۇشى ئورۇنلۇق. كۇرەش بولىدىكەن قارشىلىق بولىدۇ. ئەمما...

مىرزا ھەيدەر: سۇلتان ئالىلىرى بار، ئامانىسا خېنىم بار. ئامانىسا خېنىمنىڭ ماھارەتلىك سازەندە ۋە شائىرە، قەھرىمان ئەل قىزى ئىكەنلىكىنى ھەرگىز ئۇنتۇماسلىق كېرەك.

www.uyghurkitap.com

ئامانىساخان: تەرىپلىرىگە تەشەككۈر، باش ۋەزىر جاناپلىرى. كەمىنە بۇ باپتا بىر كىچىك شاگىرت بولالىسام قانائەتلەنگەن بولار ئىدىم.

ئابدۇرىشىتخان: (كۈلىدۇ): ها، ها، ها... كەمتەرلىك، كەمتەرلىك، ياخشى ئىش. لېكىن ئۆزىنى بەك تۆۋەن چاغلاشمۇ مۇۋاپىق ئەمەس. (ئامانىساخان بىلەن ئۆمەر سازەندىگە قاراپ) بەش يىل ئىلگىرى تارىم بويىدا ئامانىساخانىڭ ئۆيىدە ئۆتكۈزگەن سوھبىتىمىز ھازىرقىدەك يادىمدا. مەن شۇ كۈنى "شېرىن سۆخەن، ئۆتكۈر تىكەن سوھبەت بولدى" دەپ بىكار ئېيتمىغان ئىدىم. (مىرزا ھەيدەرگە قاراپ) ئاھ، دوستۇم، مىرزا ھەيدەر، ئۇ سوھبەتنى سىزگە شۇنچىلىك تۈگۈندىمكى، ئەپسۇس، سىز بىللە بولمىدىڭىز-دە. ئامانىساخان، جانابى ئۆمەر سازەندە يەنە (ئەتراپقا قارايدۇ) بادامخان، رەھمەت، خۇسۇسەن بۇ كىشىنىڭ دادىسى (ئامانىساخانىنى كۆرسىتىدۇ)، بۇلار مېنى يەنى شۇ كۈنكى ئۇۋۇچىنى شۇنداق كېلىشتۈرۈپ قامچىلىدىكى، "ۋاي" دېيىشنىڭ ئىلاجى يوق. بىر ياقتىن "قامچا" جايىدا ئۇرۇلماقتا، يەنە بىر ياقتىن ئۆزەڭ "ئۇۋۇچى" دە. ھا، ھا، ھا... (قاقاقلاپ كۈلىدۇ، ھەممىسى قوشۇلۇپ كۈلىدۇ).

ئامانىساخان: ھېلىمۇ ياخشى، ئۇ كۈنكى كىشىنىڭ "ئۇۋۇچى" بولغىنى، بىر دەردىمىزنى چىقىرىۋاپتىكەنمىز-دە، ئەگەر بىلگەن بولساق...

ئۆمەر سازەندە: ئەگەر بىلگەن بولساق ھەددىمىز يوق ئىدى ئەلۋەتتە. ئۆزلىرى كەتكەندىن كېيىن قورققىنىمىزنى سورىمىسىلا.

مىرزا ھەيدەر: ئوۋ قىلىپ، ياۋا ھايۋانلىرىمىزنى قىرىۋەتتىڭ دەپ

تازا سالماپسـلەردە.

ئابدۇرىشىتخان: ۋاي جان، ئۇنىڭغىمۇ تاس قالدى. يىرتقۇچ هايۋاننى ئاتماي هـۇلارنى ئاتسا، كىيىكلەرنىڭ ئوغـلاقلىرى نالە قىلىپ سەرسان بولسا... ۋاهاكازا. ئۇنىڭ ئۇستىگە ماۋۇ بىزنىڭ ئەكرەم نوچىنىڭ گەپىنىڭ ماهىيىتىنى چۈشەنـمەي، مىنى تازا ماختاپ پو ئاتقىنىنى دىمەمسىز ، (ئەكرەم ئاغزىنى قولى بىلەن يىپىپ كۈلدۇ) ئاران بالالىقتا گەپنى ئۇۋدىن باشقا ياقـقا بۇراپ كەتتۇق. بولمىسا سىز دىگەندەك باشقا كالتەك تىگـشىمۇ ئىهتىمال ئىدى. ئۇندىن كىيىن نەغمىگە كوچۇپ كەتتۇق.

مىرزا هەيدەر: ئۇ كۈنكى نەغمە توغرىسىدا ماڭـا بىرنەچچە قىتىم سوزلەپ بەرگەنلىكلىرى يادىمدا.

ئابدۇرىشىتخان: ئاشۇ كۈنكى ئەلنەغمە ۋە شىئىرىيەت رىشتىسى بىزنى شۇنداق مەهكەم باغلىدىكى، ئاخىرى هەممىـمىز بۇ يەرگە جەم بولـدۇق (ئامانىساخانغا قاراپ كۈلۈمسىرەيدۇ). شۇنداق ئەمەسمۇ؟

ئامانىساخان: شۇنداق سۇلتانىم، شۇ سوهبەت بولمـسا، بۇگۈنكىدەك سوهبەتلىرىمىزمۇ بولماس ئىدى. ئەمـما، ئاشۇ دوستلۇق رىشتىسىدىن باشقا قانداقتۇ بىر كورۇنمەس قارا زەنـجىر هازىر ئوردىدا مەخپى سورۇلۇپ يۇرىدۇ، بۇنىڭدىن ئاگاه بولمىـغىمىز لازىم.

ئابدۇرىشىتخان: (چوچۇپىراق ئامانىساخانغا قارايدۇ) بۇ ماڭـا بىرىنچى ئاگاهلاندۇرۇش ئەمەس.

ئومەر سازەندە: سۇلتان جاناپلىرىنىڭ ئەسلىرىدە بولۇشى كىرەك، ئاشۇ ئۇچرىششىمىزدا — تارىم بويىدا مەن ”ئەپسۇسكى، ئاشۇ پىتنىخور، سۇيىقەستـچى مەخلۇقلار هازىـرمۇ خان ئوردىـسىدا

www.uyghurkitap.com

ئويۇن ئوينىماقتا“ دىگەن ئىدىم.

ئابدۇرىشتخان: (ئويلىنىپ) ياخشى ئېسىمدە. ئابدۇرىشتخان ئۇنى ياكى بىلمەيدۇ، ياكى بىلىپ تۇرۇپ بىلمەسلىككە سالىدۇ دىگەنلىرىمۇ ئېسىمدە.

ئومەر سازەندە: ئەنە شۇ مەخلۇق، رەھمىتى سۇلتان سەئىدخاننىڭ بېشىغا پالاكەت كەلتۈرگەندەك... (ئۇ سوزىنى داۋام قىلالماي تازىم قىلىدۇ) كەچۈرگەيلا، جانابى ئالىلىرى.

ئابدۇرىشتخان: ئابدۇرىشت ئۇنى بىلمىگەنمۇ ئەمەس، بىلمەسلىككە سالغانمۇ ئەمەس. ئەمما مەسىلە شۇنچىلىك دەرىجىگە يەتكەنمىكىن؟!

مىرزا ھەيدەر: قانداقتۇ سۇيىقەست پىلانلىنىماقتا. مەككار ۋەزىر مىرزا ئىلى تاغاي تۇلكىلىك ھىلىسىنى ئۇستىلىق بىلەن ئىشلەتمەكتە. ئۇ، بىر تەرەپتىن، خوجا مۇھەممەت ئىشانغا سەجدە قىلسا، يەنە بىر تەرەپتىن، ئوزىنى جانابى ئالىلىرىنىڭ "قۇلى" دەپ ئىشەندۇرۇشكە ئۇرۇنماقتا.

قىدىرخان: شۇنداق، سۇلتان ئالىلىرى، ئوردىدا ھىلە ـ مىكىر ئىشلىتىش، خالايىققا زۇلۇم سېلىپ، ئەلنى خانلىقتىن، جانابى ئالىلىرىدىن يىراقلاشتۇرۇش، ئەلىنەغمە، مۇقامنى دىنغا قارشى دەپ ئىغۋا تارقىتىش ــ رەزىل قەست، ئەشەددى مۇناپىقلىق.

(ئابدۇرىشتخان: ھەم جىددى ھەم سالماقلىق قىياپەتتە مېڭىپ يۇرۇپ پىكىرلەرنى ئاڭلايدۇ. باشقىلار ئارقا ـ ئارقىدىن شىكايەت قىلىدۇ.)...

(ئوسمان سەردار ھەربىي ۋەزىرلىك كىيىمدە كىرىدۇ، ئاۋال ئوردا قائىدىسى بويىچە خانغا سالام بېرىدۇ، كېيىن باشقىلار بىلەن ئامانلىشىدۇ، ئابدۇرىشتخان ئۇنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىدۇ).

ئامانىساخان: مىرزا ئېلىنىڭ قەستى يالغۇز مىرزا ھەيدەر جاناپ-لىرىنىڭ باش ۋەزىرلىگىنى ئېلىشلا ئەمەس. ئۇنىڭ خەنجەرىنىڭ ئۇچىنى كىمگە قاراتقانلىغى بارغانسېرى روشەن بولماقتا. ياۋا خەنجەر...

ئابدۇرىشتخان: (توختاپ ئۇنىڭ سوزىنى بولىدۇ) ھە... ھە... "ياۋا خەنجەر يەپ قېلىش" ئېھتىمالىدىن ساقلىنىش لازىم، شۇنداق-مۇ؟ (ئامانىساخاندىن سورايدۇ)

ئامانىساخان: شۇنداق سۇلتان جاناپلىرى، ئەمما ئۇ ۋاقىتتا بۇ سوزنى ئۇستاز ئومەر جاناپلىرىنىڭ پىكرىگە ئاساسەن ئېيتقان ئىدىم. ئوردىغا كەلگەندىن بېرىكى بىرمۇنچە دەلىللەر "يەك ئىچىدە ياۋا خەنجەر يوشۇرغان دوست"نىڭ ئەسلى قىياپىتىنى ماڭا خېلى ياخشى تونۇتتى.

ئوسمان سەردار: (كىيىن سەردار دەيمىز) ئەلنىڭ مۇداپىەسى، خەلق-نىڭ ئامانلىغى خەۋپكە دۇچ كەلمەكتە. ئىچىمىزدە بولسا، ئەمەلدارلارنىڭ پارىخورلىغى، ئورۇنسىز ئىمارەت، ھەشەمەت-لىك مەدرىس-مازالار قۇرۇلۇشى ۋە ئىسراپخورلۇقلار ئامىنىڭ ئۇستىدىكى يۈكنى ئېغىرلاشتۇرماقتا. ئەسكەرلەرنىڭ تەمىناتى ۋە قوراللىنىشى تەلەپكە لايىق ئەمەس. مەمۇرى ۋەزىر مىرزا ئېلى بۇ ئىشلارنى قەستەن قىلماقتا.

ئابدۇرىشتخان: ئوسمان سەردارمۇ سىزلەرگە قوشۇلىدىكەن-دە. ھەربى نۇقتىنەزەردىن مەسىلىلەرنى مۇھاكىمە قىلماق سىزنىڭ ۋەزىپىڭىز. ئەمما، بەزى ئەھۋاللارنى پۇختا تەتقىق قىلماق لازىم.

قىدىرخان: خوجا مۇھەممەت ئىشان دىنىي ئىشلاردا سوپىچىلىقنى

ئەۋج ئالدۇرۇپ، سەنئەت ئىشلىرىغا، مۇقامنى رەتلەش ئىشىمىزغا توسقۇنلۇق قىلغاندىن باشقا، خانلىقنىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا...

ئابدۇرىشتخان: ئىشان ھەزرەتلىرى ئۇلۇغ زات (بىر ئاز جىددىلىشىدۇ).

ئامانىساخان: ئىشان ھەزرەتلىرى سۇلتان جاناپلىرىنىڭ ئالى مەسلىھەتچىسى، ئالى ھورمەتلىك زات. ھەممىمىزنىڭ ئېھتىرام بىلەن ئىززىتىنى قىلماقلىقىمىز ھاجەت. لېكىن، ئىشان ھەزرەتلىرى سۇلتان ئالىيلىرىنىڭ ساداقىتىنى ھورمەت قىلىشى لازىم ئىدى. سۇلتان جاناپلىرىنى قوللاش كېرەكمۇ، ياكى پىتنىخور مىرزا ئېلى ئىستىبداتىنى، ھەتتا ئۇنىڭ سۇيىقەستىنى قوللاش كېرەكمۇ؟!

مىرزا ھەيدەر: ئىشان ھەزرەت، ھە... ئۇ مىرزا ئېلىنىڭ ھىلە-مىكرىسىنىڭ سىرىنى چۈشىنىشتە ئاجىز. دىنىي خۇراپاتلار ئۇ كىشىنىڭ كۆزىنى باغلىغان.

ئامانىساخان: ئىشان ھەزرەتلىرىنىڭ مىرزا ئېلىنى قوللاپ، ھاكىمىيەت ئىشلىرىغا ۋە قانۇن ئىشلىرىغا ئارىلىشىپ كەلتۈرۈۋاتقان ئاقىۋەتلىرىگە قاراپ ئولتۇرساق بولماس، خانلىق — ھاكىمىيەت، سىياسەت، مەمۇرىيەت، ھەربى، ئىقتىسات، خەلق ئىشلىرى — بۇلارنىڭ ھەممىسى سۇلتان جانابى ئالىيلىرىنىڭ ئالى ھوقۇقى، بۇ ھوقۇقلارنى بىر ۋەزىر ئىشان ھەزرەتكە يۆلىنىۋېلىپ ئۆز خاھىشى بويىچە ئىشلەتسە، بىگۇنا كىشىلەر دارغا ئېسىلسا، كىشىلەرنىڭ ئەركىنلىكى بوغۇلسا، ئوردا ئىچىدە بىرسى يەك ئىچىدە پىچاق يوشۇرسا، بىرسى خىلۋەتتە خىرىس قىلسا...ئاھ!...

www.uyghurkitap.com

قانداق ئاقىۋەتلەر يۈز بېرىشى ئېھتىماللىكىن-تاڭ؟.... ئۇلۇغ سۇلتانىم، بىزگە بۇ ئىشلارنى جىددىي ئويلاش ۋاقتى ئاللىقاچان كەلدى. ئەگەر بىپەرۋالىق قىلساق، كېچىكىپ قالىمىز، "كېيىنكى پۇشـمان ئۆزىگە دۈشمەن" بولۇپ قالىدۇ. كەچۈرگەيلا جانابى سۇلتان، ياراننلارنىڭ سۆزلىرىنى قەدىرلەش كېرەك. "دوست ئاغرىتىپ ئېيتىدۇ، دۈشمەن كۈلدۈرۈپ"...

(ئابدۇرىشتخان جىددىي قىياپەتتە ئورنىدىن قوپىدۇ، مېڭىپ بىر ئايلىنىپ كېلىپ شىرە ئۈستىدىكى ئىككى شېرنى كورىدۇ، ئۇنىڭغا دىققەت قىلىدۇ، كېيىن قولىغا ئېلىپ ئوقۇيدۇ):

"كۈمۈش قەپەز، ئالتۇن قەپەز بەرىبىر قەپەز،
قەپەز ئىچرە ئالالماس بۇلبۇل شاد نەپەس.
كىمكى ئەركىنلىك قەدرىنى بىلمىسە،
ئۇندا يوق ئىرادە، ئارزۇ ھەۋەس"

(ئۇ بېشىنى كوتىرىپ ئويلايدۇ ۋە قەغەزنىڭ ئارقىسىنى ئورۇپ ئوقۇيدۇ):

"باغ ئارا سەيلى قىلىپ كېزىمەن ھامان،
كوڭۇلدە تەلپۈنەر ئارزۇ-ئارمان،
ۋە لېكىن خىلۋەتتە قىلىدۇ خىرىس،
قىزىل گۈل بەرگىگە ئورالغان يىلان"

ئۇ ئىككىنچى شېرنىڭ كېيىنكى ئىككى مىسراسىنى ئويچان ھالدا تەكرارلايدۇ):

"ۋە لېكىن خىلۋەتتە قىلىدۇ خىرىس،
قىزىل گۈل بەرگىگە ئورالغان يىلان"...

(ئۇ دەرىزە ئالدىدا تاشقىرىغا قاراپ يەنە ئويلايدۇ. ئۇيدە جىمجىتلىق ھوكۈم سۈرىدۇ. كىشىلەرنىڭ قىياپىتىدە ھەم ئەندىشە ھەم ئۈمىت ئىپادە قىلىنىدۇ. ئابدۇرىشتخان بۇرالماي قولىنى ئارقىسىغا سوزىدۇ)

www.uyghurkitap.com

(ئامانىنساخان خۇشتارنى ئۈنگۈغا سۇندۇ. سۇلتان غەزەپلىك ئاھاڭدا شۇنداق قاتتىق چالدۇكى، ئاھاڭ ئەۋجىگە چىققاندا خۇشتارنىڭ تارىسى ئۈزۈلدۇ. ئارقىسىغا بۇرۇلدۇ، كەسكىن قىياپەتتە مېڭىپ كېلىپ خۇشتارنى شىرەگە قويدۇ. شىرەگە ئارقىسىنى قىلىپ، قوللىرىنى مەيدىسىگە قوشتۇرۇپ، ئۆرە تۇردۇ).

ئابدۇرشىتخان: (كەسكىن ھالدا) بۈگۈنكى سوھبىتىمىزنىڭ يەكۈنى: (باشقىلار قوپۇشىدۇ) جانابىي مىرزا ھەيدەر بىلەن جانابى ئۇسمان سەردار مەسئۇل بولۇپ، بىر پەرمان لايىھىسىنى تەييارلىسۇن. مەزمۇنى:

1. ھوكۇمەت چىقىمىنى ئازايتىش، پاراخورلۇق ھەم ئىسراپچىلىققا قارشى تۇرۇش.
2. خەلق ئۈستىدىكى ئالۋاڭ-ياساقنى مەلۇم نىسبەتتە ئازايتىش.
3. ئادەم ئۆلتۈرۈشنى چەكلەش.
4. ھەربىي ئىشلارنى كۈچەيتىش، لەشكەرلەرنىڭ تەمىناتىنى يولغا قويۇش...

لايىھە تەييارلانغاندىن كېيىن ئوردا كېڭىشىنى ئۆتكۈزەيلى. ئاغرىتىپ بەرگەن پىكىرلىرىڭلەرگە رەھمەت دوستلىرىم. ھەم ھوشيار ھەم ئېھتىياتچان بولايلى. ئىشان ھەزرەتكە ئازار بېرىپ قويۇشتىن ساقلىنىش كېرەك.

(باشقىلار رازىلىق بىلدۈرۈپ تازىم قىلىدۇ)

ئابدۇرشىتخان: خوپ شۇنداق بولسۇن... نەفسى (ئامانىنساخانغا قاراپ كۈلىدۇ) سەنئەت ئىشلىرىنى، مۇقامنى رەتلەش خىزمىتىنى كوزدىن كەچۈرۈشنى تەكلىپ قىلغان ئىدى، قىدىرخان بىلەن ئۇستاز ئومەر قارشى بولماس دەيمەن. قامچىلاشقا نەغمە

قوشۇلسا غەپلەتتىكى بەگۋاش چاپسانىراق ئويغىنىشى مۇمكىن...
ناۋايىنىڭ بىر شېرى ئېسىمگە چۈشتى (بىر ئاز ئويلاپ ئوقۇيدۇ):
”ئەي مۇغەننىلەر ناۋايى مەس ئىدى كەچ ئويغانۇر،
ئۇنى ئويغاتماققا بىر دىلكەش تەرەننۇم ئەيلىگىز“
(ھەممە كۈلۈشىدۇ).

— پەردە چۈشىدۇ.

ئىككىنچى پەردە

ئىككىنچى كورۇنۇش كوزدىن كەچۇرۇش

[شۇ كۈنى. ”ناۋا“ چوڭ نەغمە نۇسخىسىنىڭ مەرغۇلى بىلەن پەردە ئېچىلىدۇ.

[ئوردىنىڭ ھويلىسى، سالاپەتلىك كەڭ (ئىگىز) پېشايۋان ئوڭ (قارشى) تەرەپتە قىيپاش كورۇنىدۇ. سول (قارشى) تەرەپتە مېۋە دەرەخلىك ھويلا يېڭى ئېچىلغان گۈللەر بىلەن تولغان. باھارنىڭ شوخ مەنزىرىسى كىشىگە زوق بېرىپ تۇرىدۇ.

[سول (قارشى) تەرەپتە گىلەم ئۈستىدە سازەندىلەر، ناخشىچىلار، ئۇسۇلچىلار نەغمە قىلماقتا.

[ئوڭ (قارشى) تەرەپتە ئوتتۇرىدىكى ئىگىزرەك ئىككى ئورۇندۇقتا خان

بىلەن خېنىم، ئۇلارنىڭ ئىككى يېنىدا: مىرزا ھەيدەر، ئوسمان سەردار، قىدىرخان... لار ئولتۇرۇپ ئوردا سەنئىتىنى كۆزدىن كەچۈرمەكتە.

[ساز "ناۋا" مەرغۇلدىن كېيىن "ناۋا"نىڭ كىچىك سەلىقەسىگە كۆچىدۇ (ساز ـ ناخشا ـ خور) ئىجرا قىلىنىدۇ.

"ئۆزەڭنى ئەر بىلسەڭ ئۆزگىنى شىر بىل"،
پاراسەت ئەل ئىچىدە شۇنى ياخشى بىل،
"سانىماي سەككىز" دەپ پو ئاتساڭ ئەگەر،
تىلىڭدىن سۇنار چىشىڭ ئۇندىن ھەزەر قىل.

ئالدىراپ "بىلدىم" دېدىڭ شۇ بىلمىگىنىڭ،
ئالەمدە جىق بىلگىنىڭدىن بىلمىگىنىڭ،
بىلىم ئۇ بىپايان چەكسىز دېڭىز،
بىلگەنسېرى كۆپىيىدۇ بىلمىگىنىڭ.

بىلىم ھەرگىز خالىمايدۇ ماختانچاقنى،
ئەل ئايرىيدۇ مەرتنى، نامەرت ـ قورقۇنچاقنى.
كىم دوست تۇتقاي ھەقىقەتتىن قاچىدىغان،
ھارامزادە، ئالا كۆڭۈل "ئوبدانچاق"نى.

خوشامەت قىلسا ئۇ مەي قۇيما ساقى،
ئۇنىڭدا بولمىغاي ئادەم سىياقى.
ھەمىشە قىلغىنى ئالدامچىلىقتۇر،
تىلى "تاتلىق"، دىلىدا بار تۇزاقى.

ھەقىقەت ئېگىلۇر سۇنماس ھىچ قاچان،
باتۇر شىر ئىزىدىن يانماس ھىچ قاچان،
كەلسمۇ گەر جۇدۇن-چاپقۇنلارغا دۇچ،
مەرت يىگىت يولىدىن قايتماس ھىچ قاچان.

(رەھمەتنىڭ داپ چېلىشى خاننى ئالاھىدە جەلپ قىلىدۇ. خور ئاخىر-لاشقاندىن كېيىن ئۇمەرنىڭ ئىشارىتى بىلەن كىچىك سەلقىنىڭ مەرغۇلى باشلىنىدۇ. مەرغۇل بەك جانلىق ئوينىلىدۇ. خان كىچىك ھەركەت بىلەن، قولىنى ئورۇنلۇقا ئۇرۇپ مۇزىكىغا تەڭكەش قىلىدۇ).

ئابدۇرىشتخان: بارىكاللا... بەك ياخشى. ئەمدى بىزنىڭ سەنئەت ئۇستىلىرىمىز (قىدىرخان بىلەن ئۇمەر سازەندىنى كورسىتىدۇ)نىڭ ماھارىتىنى كورسەك قانداق؟

ئامانىساخان: ئەلۋەتتە. جانابى قىدىرخان ئاتا قالۇن چېلىپ بەرسە بولامدىكىن؟

ئابدۇرىشتخان: بەك ياخشى. مەرھەمەت (قىدىرخاننى تەكلىپ قىلىدۇ)

قىدىرخان: نىمە چالسام بولاركىن؟ (ئامانىساخانغا قاراپ)

ئامانىساخان: "ناۋا" مۇقامىنىڭ باشلىنىشى بولسا قانداق.

(رەھمەت دەرھال ئۇتتۇرىغراق بىر كورپە سېلىپ بېرىدۇ. قىدىرخان كېلىپ ئولتۇرۇشغا، قالۇننى ئالدىغا قويۇپ بېرىدۇ. قىدىرخان قالۇننى سازلايدۇ ۋە ئازراق كالتە يوتۇلۇپ بىلىپ، "ناۋا"نىڭ باشلىنىش ئاھاڭىغا چالىدۇ. قىدىرخان قالۇننى شۇنداق تەسىرلىك چالىدۇكى، كىشلەر بەك ھاياجانلىنىدۇ. سۇلتان دىققەت بىلەن ئاڭلايدۇ. مىرزا ھەيدەر كوزىنى سۇرتۇپ ئالىدۇ. مۇقام توگىگەندە ھەممە روھلۇق چاۋاك چېلىشىدۇ).

ئابدۇرىشتخان: (بېرىپ قىدىرخاننى يولەپ تۇرغۇزىدۇ ۋە ئورۇنلۇقا

ئولتۇرغۇزۇپ قويىدۇ) ئىنتايىن ياخشى قىدىرخان تاغا. ھەقىقەتەن ئەل نەغمىلىرىنىڭ ماھىر ئۇستىسى بولۇشقا ئەرزىبدىلا.

قىدىرخان: ئىلتىپاتلىرىغا تەشەككۇر جانابى سۇلتان ئالىيلىرى (ئورنىدىن قوپۇپ تازىم قىلىدۇ).

ئابدۇرىشىتخان: ئەمدى يەنە بىر مۇغەنىنى ئاڭلىغىم بار ئىدى (ئۆمەر سازەندىگە قارايدۇ).

ئامانىساخان: جانابى ئۆمەر ئاتا قىلىشمايدۇ، ئەلۋەتتە، قېنى، ئۇستاز؟

ئۆمەر سازەندە: بىز "ناۋا" مۇقامىنىڭ تەزىسىنى داۋام قىلدۇر-ساق (ئامانىساخان سۇلتانغا قارايدۇ، سۇلتان "ماقۇل" دېگەن ئىشا-رەتنى قىلىدۇ).

ئامانىساخان: مەيلى، مەرھەمەت.

[ئۆمەر سازەندە بادامخان بىلەن رەھمەتنى چاقىرىدۇ. ئۇلار بىرى داپ، بىرى دۇتار ئېلىپ كىلىدۇ. يەنە بىرى ساتارنى ئېلىپ كىلىپ ئۆمەر سازەندىگە بېرىدۇ. ئۈچەيلەن ئوتتۇرىدىكى كورپىدە ئولتۇرۇپ "ناۋا" مۇقامىنىڭ تەزىسىگە ساز بىلەن ناخشا ئېيتىدۇ.

ئابدۇرىشىتخان: بەللى، رەھمەت جانابى ئۆمەر تاغا، جاناپلىرى يېتىشتۇرگەن شاگىرتلار ئىزلىرىنى بېسىپ ئەل ئىجادىيىتىنى گۈللەندۈرگۈسى. كونا دوستلىرىمىز—بادامخان، رەھمەت، بارىكاللا سىلەرگە، سەنئەتنىڭ سەركەردىسى بولغايسىلەر.

ئامانىساخان: (ئۆمەر سازەندىگە قاراپ) قىزلار نەغمىسىنى سۇلتان جاناپلىرى ئاڭلىمىغان، ئەتىمالىم (خانغا قارايدۇ).

ئابدۇرىشىتخان: توغرا، ئامانىساخان ئېيتقان ئىدى. قېنى ئاڭلايلى (ئۆمەر سازەندىنىڭ ئىشارىتى بىلەن چىرايلىق كىيىنگەن،

قوللىرىدا كىچىك جىرىڭلىمىسى بار داپ كوتەرگەن بەش نەپەر ئۇز قىز چىقىپ خان ـ خېنىملارغا تازىم قىلىدۇ. ئاندىن ئۇدۇلغا ــ گىلەم ئۈستىگە يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ نەغمە باشلايدۇ. ئۇلار داپنى چىرايلىق ئۇرۇپ، خەلق ناخشىلىرىنى ئېيتىدۇ؛ ئاۋال تووەنرەك ئاھاڭدا بىر پەدە ناخشا ئېيتىدۇ. كېيىن شوخ ئۇسۇل ئاھاڭغا يوتكەيدۇ. بىر جۈپ قىز ـ يىگىت يان تەرەپتىن چىقىپ ئۇسۇلغا چۈشىدۇ، شوخ ـ چاخچاقلىق، چاققان مىللى ئۇسۇل ئىجرا قىلىنىدۇ. 3 ـ پەدىگە ئوتۇپ ئويۇن ئەۋج ئالىدۇ. قىزلارمۇ قوپۇپ چوڭ ئىشتىياق بىلەن ناخشا ئېيتىدۇ...).

ئابدۇرشىتخان: بارىكاللا، بالىلار، بىزنىڭ روھىمىزنى پەلەككە كوتەردىڭلار. ھەجەپ ياخشى.

مىرزا ھەيدەر: شۇنداق، جانابى ئالىلىرى، چاقماقتەك بالىلار، ئويۇنلىرىمۇ چاقماقتەك ئىكەن، قايىلمەن.

قىدىرخان: ئەمدى ئۇسۇللار كورسەكمىكىن؟ (خان خېنىمغا قارايدۇ، ئامانىساخان خانغا قارايدۇ. خان رازىلىقىنى بىلدۇرىدۇ)

ئامانىساخان: مەرھەمەت (قىدىرخانغا جاۋاپ بېرىدۇ).

[ئومەر سازەندىنىڭ قول ئىشارىتى بىلەن "ناۋا"نىڭ "جۇلا"سىغا ساز باشلىنىدۇ. بادامخان يالغۇز (دولان) ئۇسۇلى ئوينايدۇ. بادامخان بەك ئۇز ئوينايدۇ. ئۇ ئاخىرىدا بەش نەپەر ئەر (بىرى رەھمەت)، توت نەپەر ئايال ئۇسۇلچىنى تەكلىپ قىلىدۇ (ئوزى بىلەن بەش). ساز "ناۋا" سەنىمى ئاھاڭغا يوتكىلىدۇ. ئۇسۇل ئىنتايىن ياخشى ئىجرا قىلىنىدۇ. شوخ دولان سەنىمى كىشىنىڭ روھىنى جانلاندۇرىدۇ... بادام-خان باش بولۇپ ئۇسۇلچىلار بىلەن تىزىلىپ (ئويناپ) كېلىپ، خان بىلەن خېنىمنى ئۇسۇلغا تارتىدۇ. ئۇلار تارتىنمايلا ئۇسۇلغا چۈشىدۇ، سەھنە جانلىنىدۇ. ئۇسۇل قايناپ كېتىدۇ. خان خوشاۋاز، تېتىك ئوينايدۇ، خېنىم خوشال، نەپىس ئوينايدۇ. ئويۇن قىزىپ يۇقۇرى دولقۇنغا كوتىرىلىدۇ. سەھنە قايناپ كېتىدۇ.

ــ پەردە چۈشىدۇ.

www.uyghurkitap.com

ئۈچىنچى پەردە

بىرىنچى كورۈنۈش   شىرىن سۇخەن

[بىر ھەپتە كېيىن.

["ناۋا" مۇقامى چوڭ نەغمىسىنىڭ تەزە مەرغۇلى بىلەن پەردە ئېچىلىدۇ.

[ئوردا بېغى، ياپراقلىرى ئەمدى سارغايغان ھەر خىل دەرەخزارلىق ئىچىدە، كول بويىدا چىرايلىق ياسالغان شىپاڭ: ئوتتۇرىدا بىر چاسا شىرە، چۆرىسىدە توت ئورۇندۇق؛ شىپاڭ چۆرىسىدە كۆز گۈللىرى ئېچىلغان. دەل دەرەخلەر ئارىسىدىن ئوتكەن بىر ئېرىق سۇ كولگە كىرىپ ئايلىنىپ يەنە بىر ئېرىققا چىقىپ ئېقىپ تۇرىدۇ. باغنىڭ بىر چېتىدە يىراقتا بالاخانىلىق سولەتلىك ئىمارەتنىڭ بىر قىسمى كورۈنۈپ تۇرىدۇ. ئويدىن شىپاڭغىچە گۈللەر ئارىسىدىن ئوتكەن يالغۇز ئاياق تاش يول كورۈنۈپ تۇرىدۇ.

[ئابدۇرىشتخان ئويچان ھالدا شىپاڭدا ئايلىنىپ يۈرىدۇ، ئۇ بىر پەستىن كېيىن كېلىپ شىرە ئۈستىدىكى بىر قەغەزنى ئېلىپ ئۇنىڭغا يېزىلغان خەتنى ئىچىدە ئوقۇيدۇ. ئاندىن شىرە يېنىدا ئولتۇرۇپ ئۇنى تۈزىتىدۇ، يەنە ئوقۇيدۇ ۋە خوشال ئورنىدىن تۇرىدۇ.

[ساز توختايدۇ. ئامانىساخان كىرىدۇ. ئۇنىڭ پەيزى ياخشى. نىمگىدۇ خوش...

ئامانىساخان: (سوزلەپ كېلىدۇ) شائىر سۇلتانىم، ئىلھام جايىدا چىقى...سىياقلىرىدىن بىرەر ياخشى ئەسەر يازغانغا ئوخشايلىغۇ...

ئابدۇرىشتخان: (كۈلۈپ خېنىمىنى قارشى ئالىدۇ. شىرەدىكى يېزىلغان شېئىرنى ئامانىساخانغا سۇنىدۇ) ئەگەردە شائىرە "نەفسى"گە مەھزۇر بولسا، ئۇ ۋاقىتتا يامان دىگىلى بولماس.

ئامانىساخان: (شېئىرنى ئىچىدە ئوقۇيدۇ، چىرايىدىن بارغانسېرى قىزىقىش، خوشاللىق كەيپىياتى بىلىنىدۇ)... ۋاي، ياخشىغۇ، ھەجەپ ياخشى. مەيلى شېئىرىيەت بابىدا، مەيلى مەزمۇن...ھە، مەن بىر ئوقۇپ بېرەيچۇ... (ئۇ جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن ئۇبدان دىكلاماتسىيە قىلىپ ئوقۇيدۇ. ئابدۇرىشتخان ئامانىساخانغا زوقى كېلىپ قاراپ ئولتۇرىدۇ):

"لوتف ئېتەي دەپ ياكى يار بىر ۋەدە قىلمايدۇ ھامان،
غۇنچىدەك قان باغلىغان كوڭلۇم ئېچىلمايدۇ ھامان.

پاش بولدى ئەلگە ھالىم قايسى تەدبىر ئەيلىيىن،
بىلدى ئەل ھالىمنى ئەمما، يار بىلمەيدۇ ھامان.

ساقىيا ئىشرەت مېيىدىن بىر يۇتۇم لوتف ئەيلىگىل،
خەستە كوڭلۇم غەم خۇمارىدىن ئېچىلمايدۇ ھامان.

توبى ۋە شەمشادى قەددىن باغ ئارا كورمەك نە سود،
سەرۋى يەڭلىغ قەددى دىلبويى تېپىلمايدۇ ھامان.

سەبىر قىلغىل ئەي رەشىدى ئاي يۇزۇڭنىڭ دەردىدىن،

www.uyghurkitap.com

بەندىگە ئازاتلىق خەتتى پۈتۈلمەيدۇ ھامان.»

[ئامانىساخان شېئىرنى ئوقۇپ بولۇپ، ئويچان كېلىپ شىرە ئالدىدا ئولتۇرۇپ، قولىغا قومۇش قەلەمنى ئېلىپ ئۇدۇلغا تىكىلگەنچە بىر ئاز ئويلايدۇ. كېيىن مۇنۇ شېئىرنى يازىدۇ ۋە ئۇنى ئوقۇپ بېرىدۇ:

”ساڭا يۈز شۈكرە يارەب بىزگە ئادىل پادىشا قىلدىڭ،
پەقىر مىسكىنگە ئابدۇرېشىتخاننى پانا قىلدىڭ،
نەفسى كىچە-كۈندۈز قىل دۇئا تەڭرى تەقەددۇسىغە،
كە شاھىنىڭ ھەققىدە قىلماي دۇئا قاتتىق گۇنا قىلدىڭ.“

ئابدۇرېشىتخان: (رازى قىياپەتتە كۈلىدۇ) بىزنىڭ ھەققىمىزدە دۇئا كەم بولمىدى، شۇنىڭ بىلەن قامچىلاشمۇ ئاز بولمىدى. ئەمما، مەن شۇڭا رازىمەنكى، بۇ تارىم قامچىسى پەقىرنى غەپلەتتىن ئويغىتىپ تۇردى. بۇدومۇ شۇنداق.

ئامانىساخان: ”قامچا“ ئەمەس، ئۇزلىرى ئېيتقاندەك ”شېرىن سۇخەن“ دە.

ئابدۇرېشىتخان: ھە، شۇنداق، ”شېرىن سۇخەن“، لېكىن ”ئوتكۇر تىكەنمۇ“ باردە. بۇ توغرا. بەك شېرىن نەرسە كوڭۇلگە تېگىدۇ، ئۇنىڭغا چۈچۈكلىك ئارىلاشمىسا بولمايدۇ.

ئامانىساخان: بۇ ياخشى پەزىلەت ئۇزلىرى ئېيتقان دوستلۇق رىشتىسىنىڭ بىر خىل ئاملى بولسا كېرەك.

ئابدۇرېشىتخان: ئۇ ئاملىنىڭ جىقراغىنى ئۇزلىرىدىن ئىزدەش كېرەك.

ئامانىساخان: شېئىرلىرىنى ئوقۇپ راستلا خوش بولدۇم. مەزمۇنى ياخشى، ئەمما، ئۇمىتۋارلىق بولۇشى كېرەك. مادامىكى، ھالىمىز ئەلگە پاش بولغان ئىكەن، ئۇنىڭ تەدبىرىمۇ بولۇشى كېرەك.

يۇزدىكى داغنى ئەينەكتە كورگەندىن كېيىن، ئۇنى يۇيۇۋەت-مەسە بولمايدۇ.

ئابدۇرشتخان: (كۇلۇپ) يانا قامچا، مەيلى، يۇمشاق قامچا...

(يادىگار خېنىم ئىشكتىن چىقىپ قالىدۇ ۋە غىپپىدا پەردە ئارقىسىغا موكۇپ مارايدۇ).

ئامانىساخان: (ئابدۇرشتخانغا يېقىنلىشىپ مۇلايىملىق بىلەن سوزلەيدۇ) ئىشرەت مېيىدىن ئەمەس، ئۇمىت مېيىدىن، جۇرئەت مېيىدىن بىر قەدەھ ئىچسەك-دە، قان باغلىغان غۇنچە كوڭلىمىز ئېچىلسا.

(ئۇ مەنىلىك كۇلىدۇ... ئابدۇرشتخاننىڭ ئىككى مۇرىسىگە ئىككى قولىنى قويۇپ بىرئاز ناز بىلەن) بۇ قامچا ئەمەسقۇ، ئەزىز سۇلتانىم...

ئابدۇرشتخان: (ئامانىساخاننىڭ بېلىدىن تۇتىدۇ) ياق، بۇ شېرىن سۇخەن. چۇچۇك شېرىن.... ئەمما "سۇلتان" دىگەنلىرى نىمىسى؟ بۇ يەردە ھېچ كىم يوققۇ؟

ئامانىساخان: (ئابدۇرشتخاننىڭ كوزىگە قاراپ كۇلۇپ) ئۇۋچى يىگىت!

ئابدۇرشتخان: (كۇلۇپ ئۇنى ئالدىغا تارتىدۇ) مۇقامچى قىز...

ئامانىساخان: (ئارقىسىغا قارايدۇ) تىنىش ... (خان قولىنى قويۇپ بېرىپ چېكىنىدۇ). مۇقامچى بولۇش ئاسان ئىش ئەمەس. كورگەنلا قىينچىلىقلارنى؟

ئابدۇرشتخان: قىينچىلىقلارنى يېڭىپ، مۇقامنى چوقۇم رەتلەش كېرەك. بىر ئۇلۇس ئوزىنىڭ مىللى ئالاھىدىلىكى بولغىنى ئۇچۇنلا، ئوز ئوزىگە خاس بىر ئۇلۇس بولىدۇ. ئالاھىدىلىك — ئالدى بىلەن سازچىلىق، ئەل نەغمە. مۇقام بولسا... ھە، بۇ ئىش توغرىسىدا پىكىر بايان قىلىشتا پەقىر، نەفسىگە يېتەلمەيمەن. نەفسىنىڭ نەپسلىگى ئۇنىڭ مۇقامىنىڭ سىرىنى

چۇشەنگەنلىگى ۋە ئىگەللىگەنلىگىدە.

ئامانىساخان: بەك ئاشۇرۇۋەتلە سۇلتانىم، ئەگەر ئەلنىڭ ئۇلۇغ ئىجادىيىتى بولمىسا، بىر ئەمەس، ھەتتا يۈز كىشىنىڭمۇ قولىدىن ھېچ ئىش كەلمەيدۇ. مۇقامنىڭ قىممىتى شۇ يەردىكى، ئۇ ئەلنىڭ تۇرمۇشى ۋە ئارزۇسى بىلەن مەھكەم باغلانغان، ئۇ بەك چوڭقۇر ۋە باي مەزمۇنغا ئىگە. مەسىلەن: ئەركىنلىك — مانا بۇ مۇقامنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى. يەنە، مۇھەببەت، ۋاپادارلىق، دوستلۇق؛ نەپرەت، غەزەپ، چېلىش...

ئابدۇرىشتخان: شۇنداق، مۇقام بەك قىممەتلىك غەزىنە. ئۇنى ئەلنەغمىنىڭ ئانىسى، دېسە ئارتۇق بولماس دەيمەن.

ئامانىساخان: (خوش بولدۇ) توغرا، ئەرزىيدىغان ئانا. شۇنداق، تەتقىق قىلىنغانسېرى بۇ "ئانا"نى ئوچۇق كورمەكتىمىز. لېكىن، مۇقامنىڭ ئەدەبىياتى كېيىنكى يىللاردا ئاۋام خەلققە چۈشىنىكسىز ياققا قاراپ مېڭىپ قالدى. ئەرەپ، پارس تىللىرى بىزنىڭ تىلىمىز ئىچىگە ئىلگىرىلەپ كىرمەكتە. بۇ ھال بىزنىڭ تىلىمىزنى بۇزماقتا. ئەل چۈشەنمەيدىغان تىل مۇقامنى ئەلدىن يىراقلاشتۇرىدۇ. بۇ دىققەت قىلىشقا ئەرزىيدىغان مۇھىم بىر ئىش.

ئابدۇرىشتخان: ئىسىل تەپەككۇر. ئەلنەغمىنىڭ بۆلىگى بولغان مۇقامنىڭ تىلى ئەلنىڭ تىلى بولمىغى لازىم.

ئامانىساخان: بۈگۈن مەن بەك خۇرسەن. سۇلتانىمنىڭ مۇقام توغرىسىدىكى تەپەككۇرى ۋە بۇ ئىشتا بىزگە قىلغان دانا رەھبەرلىگى بىز ئۈچۈن چوڭ ئىلھام. (بىر قىز ئويدىن چىقىپ كېلىپ تازىم قىلىدۇ) تائام تەييار بولۇپ قالدىغۇ دەيمەن (ئۇلار شىپاڭدىن

چۇشۇپ ئۇي تەرەپكە ماڭىدۇ.

— پەردە چۈشىدۇ.

ئۈچىنچى پەردە

ئىككىنچى كورۇنۇش   پەرمان چۇشۇرۇش

[3 كۈن كېيىن. ئوردىغا خاس كاناي-سۇنايلىق ساز بىلەن پەردە ئېچىلىدۇ.

[ئوردىنىڭ رەسمىيەت سارىيى، ساراي سالاپەتلىك ياسالغان، تام-تۈۋرۈكلەرگە مىللى نەقىشلەر ئويۇلغان ۋە ھەر خىل رەسىملەر، سۈرەتلەر سىزىلغان.

[سول تەرەپتىكى ئىشىك ئالدىدا ئىشىك ئاغىسى ئابدۇللا بەگچەك كىرگەنلەرنى جاكالاپ تۇرىدۇ. قاۋۇل مىرزا (باش پۈتۈكچى) كىرگەنلەرنى قارشى ئالىدۇ.

ئابدۇللا بەگچەك: (چوڭ ئاۋاز بىلەن) خوجا قاسىم غەزنىچى!
(غەزنىچى پۈتۈكچى بىلەن ئامانلىشىدۇ)

ئابدۇللا بەگچەك: ئېلى پاششاپ بەگ! (ئۇ ھەربى-ساقچى ئەمەلدار كىيىمدە ھاكاۋۇر كىرىدۇ)

ئابدۇللا بەگچەك: ئوسمان سەردار! (ھەربى كىيىمدە تەنتەنىلىك كىرىدۇ)

ئابدۇللا بەگچەك: جانابى قىدىرخان يەركەندى! (بېشىدا سەللە، ئاددى پۇخرا كىيىمدە كىرىدۇ)

ئابدۇللا بەگچەك: جانابى مىرزا ئىبلى ئاغاي! (ئوردا ئەمەلدارى كىيىمدە كىرىدۇ. مەككار كوزلىرى ئويناپ تۇرىدۇ).

ئابدۇللا بەگچەك: جانابى ئومەر سازەندە! (ساددە كىيىنگەن، بېشىدا سەللە كىرىدۇ)

ئابدۇللا بەگچەك: (ئاۋازلىقراق توۋلايدۇ) جانابى مىرزا ھەيدەر! (مىرزا ھەيدەر باش ۋەزىرلىك كىيىمدە، ھەممە بىلەن مۇلايىم سالاملىشىدۇ. مىرزا ئىبلىگە كەلگەندە قانداقتۇ سوغاق مۇئامىلە يۈز بېرىدۇ)

ئەكرەم: (ئوڭ تەرەپتىكى ئىشىكتىن ھەربىرىگە مېڭىپ چىقىدۇ) سۇلتان جانابى ئالىلىرى قەدەم تەشرىپ قىلىدۇ! (ھەممە قوپۇپ شۇ تەرەپكە قارايدۇ. خان كىيىمى كىيگەن ئابدۇرىشىتخان جىددى قىياپەتتە چىقىدۇ. باشقىلار ئۇنىڭغا ھورمەت تازىمى بىلدۈرىدۇ. خان جاۋاپ ھورمىتى بىلدۈرىدۇ).

ئابدۇللا بەگچەك: خوجا مەھەممەت ئىشان ھەزرەتلىرى! (ھەممە ئۇ ياققا دىققەت بىلەن قاراپ بىرنەچچە قەدەم ماڭىدۇ، كېيىن ھورمەت بىلەن تازىم قىلىدۇ. خان ئۇ تەرەپكە ماڭىدۇ).

[سىبىرىق كۆلاغا چوڭ يېشىل سەللە ئورىغان، ئۇستىگە ياقا ـ پەشلىرى گۈللۈك ئۇزۇن جەندە چاپان كىيگەن، ئۇزۇن ئاقساقال، ھاسا تاياق تۇتقان، قاپاقلىرى تۇرۇلگەن ئىشان سۇرلۇك قىياپەت بىلەن كىرىپ كېلىدۇ. ئۇ باشقىلارنىڭ ھورمەت تازىمىغا جاۋاپ قايتۇرىدۇ. خان ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ تەكلىپ بىلەن ئۇنى ئوز ئورۇندۇغىغا ئولتۇرغۇزىدۇ. كېيىن، خان ئوز ئورنىغا ئولتۇرىدۇ. خاننىڭ تەكلىۋى بىلەن باشقىلارمۇ ئوز ئورۇنلىرىغا ئولتۇرۇشىدۇ.

[ئۇدۇلدا چىرايلىق زىلچا سېلىنغان بىر گەزچە ئېگىز سۇپىدا، سولەتلىك ئورۇندۇقتا خان ئولتۇرىدۇ. ئوڭ تەرەپتە (پەستە) باشقىلارنىڭكىدىن سولەتـ

لىكرەك بىر ئورۇندۇقتا باشقىلاردىن خانغا يېقىنىراق ئىشان ھەزرەت، سول تەرەپتە مىرزا ھەيدەر، قالغانلار ئىككى ياقتا ئۆز ئورنى بويىچە ئولتۇرىدۇ.... خان بىلەن باش ۋەزىرنىڭ ئارقىسىدىراق قاۋۇل پۈتۈكچى ئولتۇرىدۇ. ئالدىدا يېزىق شىرەسى)

ئىشان: ئاللاھۇتائالا سۇلتان جاناپلىرىنىڭ ئۆمرىنى ئۇزۇن قىلغاي، ئامىن! (قول كۆتىرىدۇ، باشقىلارمۇ قوللىرىنى كۆتىرىپ يۈزىگە سىلايدۇ)

ئابدۇرىشتخان: (رەخمەت بىلدۈرۈپ، ئالدىغا ئېگىلىپ قويىدۇ) بۈگۈنكى كېڭەشمىزدە خەلق ئىشلىرىنى كېڭەشسەك دەيمىز. پۇخرالاردىن كەلگەن ئەرز-شىكايەتلەرگە ۋە بىرقانچە تەرەپتىن تەكشۈرۈشمىزگە بىنائەن، بىر پەرمان تەييارلاندى (قولىدىكى يوگەكلىك پەرماننى قاۋۇل مىرزىغا بېرىدۇ): قاۋۇل مىرزا، ئوقۇڭ!

قاۋۇل مىرزا: (قومۇش قەلىمىنى قۇلىغىغا قىستۇرۇپ قويۇپ ئورە قوپىدۇ ۋە دىكلىماتسىيە ئاھاڭىدا ئوقۇيدۇ. ھەممە ئورۇنلىرىدىن قوپىدۇ)

خانلىق پەرمان!

ئەلنىڭ پاراۋانلىقى ۋە ئامانلىقى، پۇخرالارنىڭ، خۇسۇسەن يوقسۇل پۇخرالارنىڭ تۇرمۇشى ۋە خاتىرجەملىكىنى نەزەردە تۇتۇپ، ئۇشبۇ پەرمان جاكالاندى:

بىرىنچى، پۇقرالاردىن ئېلىنىدىغان باج-پاراقلارنىڭ يىگىرمە بەش پائىزى، يەنى تۆت مىڭ پاتمان① ئاشلىق، مىڭ چارەك پاختا، تۆت يۈز چارەك زاراڭزا، قىرىق يەتتە مىڭ سەر پۇل قىسقارتىلسۇن.

① بىر پاتمان — 132 كىلوگىرام.

بىر دىخان تۇتۇنىدىن ئېلىنىدىغان پاراق ئوتتۇرىسىچە بىر پاتماندىن ئاشماسلىقى كېرەك. مەھسۇلاتنى جىقتىن جىقراق ئېلىش، ئازدىن ئازراق ئېلىش، يوقتىن ئالماسلىق. دىخانلار ۋە قول ھۈنەرۋەنلەرگە قەۋەتلەپ سېلىق سېلىشنى توختىتىش، ئورۇنسىز ھاشارلارنى توختىتىش. قەۋەتلەپ ئېلىنىدىغان دىنىي سېلىقلارنى سالماسلىق، ئۇشرە-زاكات ۋە ۋەخپى يەرلەردىن كىرگەن كىرىملەردىن دىنىي خادىملارغا مەلۇم دەرىجىدە سەرپ قىلغاندىن باشقىسىنى مەدرىس، مەسچىت قۇرۇلۇشلىرىغا ۋە چىقىملىرىغا سەرپ قىلماغلىق.

ئىككىنچى، خانلىق خىراجىتى مۇناسىپ رەۋىشتە قىسقارتىلسۇن. يۇقۇرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلارنىڭ مائاشىنى يىگىرمە فائىز قىسقارتىش، خىيانەتچىلىك، پارىخورلۇق قىلغۇچىلارنى جازالاش، ئىسراپخورلۇقنى چەكلەش، بەگ-ئەمەلدارلارنىڭ، دىنىي خادىملارنىڭ ۋە يۇرت كاتتىلىرىنىڭ پۇخرالارنىڭ پۇل-مېلىنى تۇرلۇك شەكىللەر بىلەن تارتىپ ئالىدىغان قىلىقلىرىغا قارشى تۇرۇش. زورۇر بولغان مەسچىت-مەدرىس، سۇ قۇرۇلۇشلىرىدىن باشقا، ھاجەتسىز بىنا قۇرۇلۇشلىرىنى قىلماسلىق.

ئۈچىنچى، خالىغانچە ئادەم قاماش ۋە ئۆلۈم جازاسى بېرىش قەتئىي چەكلەنسۇن! ھەر دەرىجىلىك خانلىق مەھكىمىلىرى ۋە مەھكىمە شەرئىيەلەرنىڭ خالىغانچە ئۆلۈم جازاسى بېرىشنى چەكلەش ئۈچۈن، خاندانلىقىمىز ھوزورىدا "جىنايى ئىشلارنى باشقۇرۇش ھەيئىتى" تەشكىل قىلىنسۇن. بۇ ھەيئەتنىڭ تەستىقلاش ۋە نازارەت قىلىش ھوقۇقى بولىدۇ.

تۆتىنچى، تاجاۋۇزچىلىق خەۋپىگە تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن، ھەربى ئىشلار كۈچەيتىلسۇن. لەشكەرلەرنىڭ تەمىناتىنى يولغا قويۇش،

كىيىم-كېچەك ۋە ئوق-ياراقلارنى ياخشىلاش لازىم. ھەربىي خىرا-جەتكە خىيانەت قىلغۇچىلار رەھىمسىز جازالانسۇن.

سۇلتان ئابدۇرىشىتخان

ھىجرىيە توققۇز يۈز ئاتمىشىنچى يىلى، بارات ئايىنىڭ 15 ـ كۈنى.

شەھەرى ياركەن

(خان ئورنىدىن قوپىدۇ. باشقىلار باش ئېگىدۇ)

ــ پەردە چۈشىدۇ.

تۆتىنچى پەردە
ئىشاننىڭ پىتنىسى

[ئالتە ئاي كېيىن.

["ناۋا" تەزىسىنىڭ مەرغۇلى بىلەن پەردە ئېچىلىدۇ.

[ئوردا ــ ئابدۇرىشتخاننىڭ ئىشخانىسى. ئابدۇرىشتخانىنىڭ قاپىقى تۈرۈلگەن، ئۇ ئولتۇرۇپ ئاخبارات تىڭشايدۇ، قاۋۇل مىرزا پۇتۇكچى ئۆرە تۇرۇپ ئاخباراتلارنى ئوقۇيدۇ...]

ئابدۇرىشتخان: خوش، يەنە قانداق ئاخباراتىڭىز بار؟

قاۋۇل مىرزا: ئىشان ـ سوپىلار غاۋغا كۆتەرمەكتە. بىرمۇنچە تالىپلار ھەتتا قارا تۇرۇك پۇقرالارمۇ ئۇلارغا ئەگەشمەكتە. يەنە شۇ بۇيرۇق توغرىسىدا.

ئابدۇرىشتخان: بۇيرۇق نۇسخىسىنى ئەپكەلدىڭىزمۇ؟

قاۋۇل مىرزا: ھە، ئەپكەلدىم (قەغەزلەر ئارىسىدىن ئېلىپ ئابدۇرىشتخانغا سۇنىدۇ).

ئابدۇرىشتخان: (دىققەت بىلەن بۇيرۇقنى ئوقۇيدۇ) بۇ بۇيرۇقنى سىز پۈتكەنسىز!

قاۋۇل مىرزا: جانابى مىرزا ھەيدەرنىڭ تاپشۇرۇغى.

ئابدۇرىشتخان: نىمە ئۈچۈن ماڭا دېمىدىڭىز؟
قاۋۇل مىرزا: باش ۋەزىر، بۇ، پەرماننى ئىجرا قىلىش مەسىلىسى، سۇلتاننى ئاۋارە قىلمىساقمۇ بولىدۇ، دېگەن ئىدى.
ئابدۇرىشتخان: پەرماندا "جىنايەت ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ھەيئىتى ئۇلۇم جازاسى بېرىشنى تەستىقلاش ۋە نازارەت قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە" دېيىلگەن. بۇ بۇيرۇقتا بولسا، مەھكىمە شەرىئەنىڭ بارلىق ھوقۇقى تارتىپ ئېلىنىغان. كېيىن خانلىق پەرماندا خانلىق مەدرىسىنىڭ قۇرۇلۇشىنى توختىتىش ئېيتىلمىغانغۇ! (ئۇ تېرىكىدۇ ۋە ئورنىدىن قوپۇپ ماڭىدۇ......)
قاۋۇل مىرزا: گەپ مانا مۇشۇ يەردە، سۇلتان جاناپلىرى. خانلىق پەرمان ئۈچۈق ئېلان قىلىنغان. كىشىلەر بىلىدۇ. ھازىر كىشىلەر بولسا "مىرزا ھەيدەر سۇلتاننىڭ پەرمانىغا خىلاپلىق قىلدى، ئۇنى باش ۋەزىرلىكتىن ئېلىپ تاشلاش كېرەك" دەيدۇ. ھازىر مەسچىت، مەدرىس، خانىقالاردا "دىنىمىز يوقىلىشقا يۈز تۇتماقتا، شەرىئىتىمىز خاراپ بولماقتا..... دىنغا قارشى نەغمە ـ ناۋالار ئەۋج ئالماقتا" دەپ يىغا ـ زارى بولماقتا. تۈنۈگۈنكى جۈمە نامىزىدا خۇتپىي ئوقۇغاندا ئىشان ھەزرەتلىرى باشلاپ يىغلاپ بەرگەن. جامائەتمۇ يىغلىغان. ھازىر بۇ ھەركەت قەشقەر، خوتەن، ئاقسۇ ۋىلايەتلىرىگىچە تارالدى......
(ئابدۇرىشتخان تېخىمۇ جىددىيلىشىدۇ، قەدەملىرى چاپسانلايدۇ، كېيىن بىرىپ ئۈدۈلدىكى دەرىزىدىن تاشقىرىغا قاراپ تۇرىدۇ، جىمجىتلىق، مۇڭلۇق ساز ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ....)
ئەكرەم: (كىرىدۇ) ئىشان ھەزرەت ۋە قازى رەئىس ھەم ئەلەم ئاخۇنۇملار كىرىشكە ئىجازەت سورايدۇ (ساز توختايدۇ).

ئابدۇرىشتخان: (شۇ پېتىچە) كىرسۇن! (ئۇ ئاستا كەينىگە بۇرۇلۇپ ئىشىك تەرەپكە قاراپ ماڭىدۇ. قاۋۇل پۇتۇكچى چىقىپ كېتىدۇ)

ئىشان: (ئارقىسىدا ئۇزۇن تون كىيگەن چوڭ سەللىلىك، چا ساقاللىق قازى رەئىس ۋە قارا ساقاللىق ئەلەم ئاخۇنۇم كىرىشىدۇ) ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم سۇلتان جانابى ئالىلىرى، ئۇزلىرىنى ئاۋارە قىلدۇق.

ئابدۇرىشتخان: ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، ھەزرىستىم. خوش، قېنى مەرھەمەت، ئولتۇرايلى (ئۇدۇلدىكى كورپە سېلىنغان سۇپىغا تەكلىپ قىلىدۇ، ئولتۇرۇشىدۇ).

ئىشان: (قول كوتىرىدۇ، باشقىلارمۇ قول كوتىرىدۇ) ئاللاھۇتابارەك ۋە تائالا سۇلتان جاناپلىرىنىڭ مەرتىۋىسىنى ئېگىز قىلغاي، ئاللاھۇ-ئەكبەر (يۈز-ساقاللىرىنى سىلايدۇ).

قازى رەئىس، ئەلەم ئاخۇنۇم: (ئورۇنلىرىدىن قوپىدۇ) ھەق تائالا، سۇلتان جانابى ئالىلىرىنىڭ دولىتىنى زىيادە قىلغاي! (تازىم قىلىدۇ)

ئابدۇرىشتخان: رەھمەت ئولتۇرايلى (ئولتۇرۇشىدۇ).

ئىشان: (قاپىغى سېلىق، نارازى قىياپەتتە) سۇلتان جاناپلىرى! ئەھۋال ئېغىر. مۇسۇلمانلار دات-پەرياد كوتەرمەكتە. مۇقەددەس دىنىمىزغا قىلىنغان بۇنداق تاجاۋۇز ئالدىدا ئاللاتائالانىڭ سادىق قۇلى بولغان پەقىر كىشىلەرنىڭ ئاۋازىغا قۇلاق سالماي تۇرالمىدىم.

قازى رەئىس: سۇلتان ئالىلىرى! مەھكىمە شەرئىنىڭ ھوقۇقىنى ئاياق ئاستى قىلىش......

ئابدۇرىشتخان: مەھكىمە شەرئىنىڭ ھوقۇقىنى ئاياق ئاستى قىلىش؟! ئەھۋال شۇنچىلىك دەرىجىگە يەتكەنىكەن قازى

ئاخۇنۇم؟!

قازى رەئىس: كەچۈرگەيلا، سۇلتان جاناپلىرى، ئەگەردە ھازىر-قىدەك بۇيرۇقلار داۋام قىلسا...... يەنى، مەسلەن، شۇنداق ئەيتىش مۇمكىنكى، جىنايەت ئىشلىرىنى سوراق قىلىش، ھوكۇم قىلىش مەھكىمە شەرئىنىڭ مۇھىم بۇرچى ئىدى. مىرزا ھەيدەر جاناپىنىڭ بۇيرۇغى شەرىئەت قانۇنىغا خىلاپتۇر. ئۇنىڭدىن كېيىن، مەسىلەن، نەغمە-ناۋا دەيدۇ، مۇقام دەيدۇ، بۇلار شەرئىئتىمىزگە خىلاپ ئىشلار.

ئەلەم: شۇنداق، سۇلتان ئالىلىرى، پەقىر شەرىئەت قانۇنىنى ئىجرا قىلىشتا بىر مەسئۇلىيەتلىك خادىم بولغىنىم ئۈچۈن، شەرىئەت قانۇنىنى قوغداش ھوقۇقۇم بار، بۇ ئىشتا، سۇلتان جاناپلىرىدىن رەنجىشىمىز يوق. مىرزا ھەيدەرنىڭ خانلىق پەرمانىغا خىلاپ ئىش قىلغانلىغىدىن نارازى بىز، بەلكى، ئۇنىڭغا قەتئىي قارشى بىز.

ئىشان: ھازىر پۈتۈن ئەلدە پۇقرالارنىڭ غەزىۋى قوزغالدى. قۇر-ئاننى قۇچاقلاپ يىغلىماقتا. شەرىئەتنى ئىنكار قىلىش، خانلىق مەدرىسىنىڭ قۇرۇلۇشىنى توختىتىش...... بۇ نىمە دىگەن ئېغىر ئىش. بۇ ئۇچۇقتىن-ئۇچۇق ئۇلۇغ دىنىمىزغا قارشى تۇرغانلىق ئەمەسمۇ، مىرزا ھەيدەر شۇنچە يوغۇناپ كەتتىمۇ؟ ھەتتا سۇل-تاندىنمۇ يوشۇرۇن بۇيرۇق چۈشۈرۈش...... ئۇنى خىزمەتتىن ئېلىپ تاشلاش لازىم!...... (ئۇ تىترەپ سوزلەيدۇ).

ئابدۇرىشتخان: ھەزرىتىم! مىرزا ھەيدەرنىڭ بۇنداق بۇيرۇق چۈشۈرۈشى خاتا. باش ۋەزىرنىڭ بۇيرۇق چۈشۈرۈش ھوقۇقى بولسىمۇ، بۇنداق مەسىلىنى بىز بىلەن مەسلىھەتلىشىشى لازىم

ئىدى، ئەلۋەتتە. ئۇنىڭ خاتالىغى ئۈچۈن تەنبىھ بېرىش لازىم ۋە بۇيرۇقنىكى خاتاسىنى تۈزىتىش لازىم. ئەمما، مىرزا ھەيدەر يامان ئادەم ئەمەس، ئۇنىڭ ئەسلى نىيىتى يامان ئەمەس. ئۇنى ئەپۇ قىلىش كېرەك.

ئىشان: ئەپۇ قىلىش؟ ياق-ياق سۇلتان، ئۇنى خۇدا ئەپۇ قىلمايدۇ، رەسۇلللا ئەپۇ قىلمايدۇ، مۇسۇلمان بەندىلەر ئەپۇ قىلمايدۇ.

ئابدۇرىشتخان: بىز ئەپۇ قىلساق، ئۇ تۇۋە قىلسا، خۇدا گۇنايىدىن ئۆتەر......

ئىشان: (قىزىپ سوزلەيدۇ) جانابى سۇلتان! ھازىر خاندانلىقنىڭ تەقدىرى ئېغىر لەرزىگە دۈچ كەلمەكتە. ئەگەردە تېزدىن تەدبىر قوللىنىپ مىرزا ھەيدەرنى ئۇنىڭ بۇيرۇغى بىلەن تەڭلا ئىنكار قىلىپ كىشىلەردىن ئەپۇ سورىمايدىغان بولساق، يامان ئاقىۋەت كېلىپ چىققۇسى...... جانابى سۇلتان! مەن ئوردىنىڭ ئالى مەسلىھەتچىسى ۋە پۇخرانىڭ دىنىي پىشىۋاسى بولۇش سۈپىتىم بىلەن شۇنى تەلەپ قىلىمەنكى، مىرزا ھەيدەرنى خىزمەتتىن ئېلىش، بۇيرۇقنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش كېرەك؛ ئاللانىڭ سادىق بەندىسى مىرزا ئېلى تاغايىنى باش ۋەزىرلىككە تەيىنلەش لازىم (ئۇ ئورنىدىن قوپىدۇ، قازى ئەلەممۇ قوپىدۇ، ئۇلار خانغا ئىلتىماس بىلەن تازىم قىلىدۇ...).

ئابدۇرىشتخان: ھەزرىتىم، ئاخۇنلۇرۇم، ئولتۇرايلى، مەسلىھەت بىلەن ئىش قىلىلى. (ئىشان، قازى، ئەلەملەر ئولتۇرمايدۇ، يەنە ئېگىلىدۇ) ھەزرىتىم، ئۆزلىرىنىڭ لەۋزىلىرىنى ھەرگىز يەردە قويماس ئىدىم، لېكىن......

ئىشان: لېكىن، بىر مىرزا ھەيدەر ھەممىدىن ئەلا بولسا كېرەك......

سۇلتان جاناپلىرى، ئۇردىدا يا مىرزا ھەيدەر تۇرسۇن، يا بىز تۇرايلى......

ئابدۇرىشىتخان: (چوچۇيدۇ)...... تەلەپنى ئويلىشىپ كۆرۈشكە بولىدۇ. ئەمما كىشلەرنىڭ ئورۇنسىز جاڭجال چىقارماسلىقى، پىتنە-ئىغۋالارغا ئەگەشمەسلىكى ئۈچۈن، ھەر بىرلىرى خاندانلىق ھوزۇرىدا مەسئۇل بولۇشلىرى لازىم......

ئىشان: (ئۇچىسى بېشىنى كۆتىرىدۇ، چىرايلىرى ئېچىلىدۇ) مانا بۇ ياخشى، سۇلتان. بىزنىڭ سۇلتانىمىز مانا مۇشۇنداق ئىسلام دىنىمىزنى ھىمايە قىلغۇچى بولسا، بىز ئاخۇن-ئۇلۇمالار، ئىشان-پىرىلار سۇلتانىنى ھىمايە قىلىمىز (باشقىلار، شۇنداق، شۇنداق، دەپ قوشۇلىدۇ).

ئابدۇرىشىتخان: ئولتۇرايلى ھەزرىتىم.

ئىشان: رەھمەت، بىز سۇلتانغا ۋاقىت بېرىلى ھەم چىقىپ پۇخرالارغا گەپ-سوز قىلىلى. (خوشلىشىپ چىقىشىدۇ)

[ئابدۇرىشىتخان بەك بىتاقەت بولىدۇ. غەملىك ساز چېلىنىدۇ، ئويدە ئۇ ياقتىن بۇ ياققا ماڭىدۇ. ئاخىرى بېرىپ ئىككى قولى بىلەن بېشىنى تۇتۇپ ئولتۇرۇپ، جىددى ئويلايدۇ....

ئامانىساخان: (ئەكرەم بىلەن ئاستا مېڭىپ كىرىدۇ، ئەكرەم شەرەت بىلەن غەمكىن خاننى كورستىدۇ، ئامانىساخان كېلىپ خاننىڭ بېشىنى سىلايدۇ) ئىشانغا ۋەدە بەلىما؟

ئابدۇرىشىتخان: (شۇ پېتىچە بېشىنى لىڭشىتىدۇ) ئىلاجىڭىز قانچە؟!

ئامانىساخان: بىتاقەت بولۇشنىڭ پايدىسى يوق. چارە ئىزدەش كېرەك.

ئابدۇرىشىتخان: قانداق چارە بولسۇن؟ (ئۇ بېشىنى كوتىرىپ ئامانىساخانغا قارايدۇ) ئىش شۇ جايغا بېرىپ يەتتىكى، يا ئىشان،

ئاخۇنلاردىن كېچىش، دىنىي غەۋغاغا يول بېرىش. بۇ، ھاكىمىيەت ۋەيران بولۇش دىمەكتۇر؛ يا مىرزا ھەيدەردىن ۋاقتىنچە بولسىمۇ كېچىش، بۇنىڭ بىلەن ۋەزىيەتنى پەسەيتىش، ھاكىمىيەتنى ساقلاپ قېلىش. بۇنىڭدىن باشقا چارە يوق... ئاھ... بېشىم شۇنداق قاتتىكى، گويا ئىككى تاغ مېنى قاتتىق سىقماقتا.....

ئامانىساخان: (قوشۇمىسىنى تۈرۈپ چوڭقۇر ئويلايدۇ) ئۈچىنچى چارە تېپىلماسمۇ؟

ئابدۇرەشىتخان: مەسلەن، قانداق؟

ئامانىساخان: مەسلەن، چاتاقنىمۇ ھەل قىلىش، مىرزا ھەيدەرنىمۇ ساقلاپ قېلىش.....

ئابدۇرەشىتخان: ياق، ياق بولمايدۇ. ئىشان قەتئىي ئۇنىمايدۇ..... ئۇ ئەل ئىچىدە غەۋغا كوتەرمەكتە.....

ئامانىساخان: سىلىنىڭ ئىشاننى ھورمەت قىلغانلىرى مەيلى. لېكىن ئۇنى ئالى مەسلىھەتچى قىلىپ، تېزگىنىنىڭ بىر ئۇچىنى ئۇنىڭغا تۇتقۇزۇپ قويۇش — بۇ ياخشى بولمىغان. مانا مۇشۇنداق ئاقىۋەتلەر كەلتۈرىدۇ.

ئابدۇرەشىتخان: مەسلىھەتچى بولمىغاندىمۇ، ئۇنىڭ سوزىگە ھورمەت قىلىش لازىم. خەلق ئۇنى ھورمەتلەيدۇ.

ئامانىساخان: ئىشاننىڭ سوزىنى ئاڭلاش لازىم بولۇپ قاپتۇ. ئىشان بىزنى جەننەتكە كىرگۈزىمەن دەيدۇ-يۇ، ئەمەلىيەتتە، يالغۇز بىزنىلا ئەمەس، جىمى پۇخرانى دوزاققا باشلايدۇ. ئىشنىڭ يامىنى شۇكى، سىلىنىڭ تېزگىنلىرىنى تۇتقان كىشىنىڭ تېزگىنىنى قارا نىيەتلەر تۇتۇپ ئالغان. مەسلەن، مىرزا ئېلى

تاغاي......

ئابدۇرىشتخان: هە، شۇنداق بولۇشمۇ ئېھتىمال. ئىشان تېخى مىرزا ئېلىنى باش ۋەزىر قىلىشنى تەلەپ قىلماقتا.

ئامانىساخان: (چوچۇپ بېشىنى كوتىرىدۇ) هە...... تېخى بۇ گەپمۇ بار، دىسىلە؟! ئەيتمىدىمۇ، ئۇيۇن نەدە؟

ئابدۇرىشتخان: قاپقانغا چۈشۈپ قالدۇق، مىرزا ھەيدەر بىزنى، ئۆزىنىمۇ قاپقانغا ئىتتەردى......

(ئوسمان سەردار، قىدىرخان، قاۋۇل يۈتۈكچىلەر بىللە ئالدىراپ كىرىدۇ، قىياپىتى جىددى).

سەردار: (هودۇقۇپ) سۇلتان جاناپلىرى، بۇ راستمۇ؟

ئابدۇرىشتخان: ....

ئامانىساخان: سىلەر قەيەردىن ئاڭلىدىڭلار؟

سەردار: كوچىدا بىر گەپ دەيدۇ. سۇلتان ئىشان ھەزرەتىنىڭ تەلۋىنى قوبۇل قىپتۇ. مىرزا ھەيدەرنى باش ۋەزىرلىكتىن ئېلىپ تاشلاپ، مىرزا ئېلىنى ئۇنىڭ ئورنىغا قويىدىكەن. بۇيرۇقنى ئەمەلدىن قالدۇرماق بوپتۇ...... يەنە......

قىدىرخان: يەنە مىرزا ھەيدەرنى سوراققا تاتقىدەكمىش. شەرىئەت مەھكىمىسى ھەممە دەۋا-سوراق ئىشلىرىنى باشقۇرىدىكەن...... دىگەن گەپلەر.

ئابدۇرىشتخان: شۇنداق دوستلىرىم.... "ئۆزەم تاپقان بالاغا، نەگە باراي داۋاغا".

سەردار: قانداقچە ئۆزىمىز تاپقان بولىمىز سۇلتان جاناپلىرى؟

ئابدۇرىشتخان: مىرزا ھەيدەر...... ئەلۋەتتە ئۆزىمىزدە-دە......

مىرزا ھەيدەر: (غەمكىن كىرىدۇ) سۇلتان جاناپلىرى، ھەممە بالانى

تاپقان مەن، مەن مەسئۇل، مەن جازاغا لايىق... ئەمما، مۇشۇ ئىشان، ئاخۇنلارنىڭ ھاكىمىيەت ئىشىغا كاشىلا قىلىشىدىن تويدۇم...

ئابدۇرىشتخان: (كىنايە، زارلاش بىلەن) دوستۇم مىرزا ھەيدەر! مەن سىزگە سوپا-ئىشانلار بىلەن توقۇنۇشۇپ قېلىشتىن پەخەس بولۇڭ، دەپ بىرقانچە قېتىم ئېيتمىدىممۇ؟! سىز كاشىلىنى ئويلايسىز، ئەمما ئۇ كاشىلىدىن قانداق قىلىپ ئۆتۈشنى ئويلىمايسىز......

مىرزا ھەيدەر: بەزى جەھەتتە ئۇلارغا قاتتىق قاراق بولمىسا بولمايدۇ. ئىشان، شەرىئەت، قازى، ئەلەم... بۇلار ئاخىر كىشىلەرنى خالىغانچە دارغا ئېسىۋاتىدىغۇ؟!

ئابدۇرىشتخان: شۇڭا بىز پەرمان چىقاردۇق. شۇ پەرماننى چىقىرىش ئاسان بولدىمۇ، ئۆزىڭىز بىلىسىزغۇ. سىز زادى خانلىق مەدرىسىنىڭ قۇرۇلۇشىنى توختاتماقچى ئىدىڭىز، مەھكىمە شەرئى دىگەن بۇ "كاشىلا"نى ئېلىپ تاشلىماقچى ئىدىڭىز. مەن شۇ ۋاقىتتا سىزگە "دىنىي ئىشلارغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىدە ئېھتىياتكار بولۇش كېرەك" دەپ ئېيتقان ئىدىمغۇ!

سەردار: جانابى مىرزا ھەيدەر! سىز "بۇيرۇق" چىقىرىشتىن ئاۋال سۇلتان ئالىلىرىنىڭ رازىلىقىدىن ئۆتكۈزۈشىڭىز كېرەك ئىدى.

مىرزا ھەيدەر: مەن، بۇ پەرماننى ئىجرا قىلىش ئىشى، سۇلتاننى ئاۋارە قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق، دەپ قارىدىم.

ئابدۇرىشتخان: سىز پەرماننى ئىجرا قىلىمەن دەپ پەرمانغا خىلاپ ئىش قىلدىڭىز، كوكىلىڭىزنى ئۇلارغا تۇتقۇزۇپ قويدىڭىز...... سىز ئۇلارنى ھاكىمىيەت ئىشىغا ئارىلاشتۇرمايمەن دەيسىز، ئاخىر،

بۇ مۇمكىنمۇ دوستۇم... قاراڭ، مانا بىزگە ھەم ئۇزىڭىزگىمۇ قانچىلىك ئېغىرچىلىق كەلتۈرۈپ قويىدىڭىز. ئۇلارغا ياخشى بانا تېپىپ بەردىڭىز. ئۇلارنىڭ ھوقۇقىنى سۇندۇرىمەن دىدىڭىز-دە، ئەكسىچە، ئۇلارنىڭ قولىغا تېخىمۇ چوڭراق كالتەك تۇتقۇزۇپ قويدىڭىز....

مىرزا ھەيدەر: (بېشىنى سالىدۇ) مەن خاتا قىلدىم، ماڭا جازا بېرىلىشىنى تەلەپ قىلىمەن.

ئابدۇرەشىتخان: "جازا" ھەققىدە سوزلەشىنىڭ ھاجىتى يوق. سىز خىزمىتىڭىزدىن ئىستىپا بېرىپ، بىر مەزگىل چەتتىرەك تۇرۇپ تۇرۇڭ. باشقا چارە يوق.

قىدىرخان: سۇلتان ئالىلىرىنىڭ پىكرى يوللۇق. جانابى مىرزا ھەيدەر، غالىبىيەت قازىنىش ئۇچۇن ۋاقىتلىق چېكىنىش لازىم بولىدۇ.

مىرزا ھەيدەر: سۇلتان جاناپلىرىنىڭ پىكىرلىرىنى تولۇق قوبۇل قىلىمەن. ئەمما، مىرزا ئېلىنىڭ باش ۋەزىر بولۇش مەسىلىسىنى ئوبدان ئويلىشىش لازىم. ئۇ ئەبلەخ.....

سەردار: ئۇ، قولىدىن ھەر بالا كېلىدىغان مەخلۇق.

ئابدۇرەشىتخان: ئۇنىڭغىمۇ ئىلاج يوق. بۇنى ئۇلار ئىلگىرىلا ئويلاپ قويغان ئىش. ساۋاقنى كوزدە تۇتۇش، ھوشيار بولۇش كېرەك. بورىنىڭ ئۇگىسىدىن چىققىنىمۇ يامان ئىش ئەمەس.

ئامانىساخان: سۇلتان جاناپلىرىنىڭ قارىشى توغرا. ئۇلار نىقاۋىنى ئوزى ئېچىپ باقسۇن. مىرزا ئېلىنىڭ ئەسلى بەشىرىسىنى كورۇش كېرەك. ئەھۋالدىن قارىغاندا بىزگە يەنە جىقراق ساۋاق كېرەككە ئوخشايدۇ. ئەمما، سۇلتان ئالىلىرى، ئۇلارنىڭ

www.uyghurkitap.com

مۇقامنى رەتلەش ئىشىمىزگە توسقۇنلۇق قىلىشىغا يول قويـ
ماسلىق كېرەك.

[ئابدۇرىشتخان ئۇيدە قولىنى ئارقىسىغا تۇتۇپ ئۇ ياق-بۇ ياققا ماڭىدۇ ۋە دەرىزە ئالدىغا كېلىپ ئۇڭ بارمىقى بىلەن ساقىلىنى سىلاپ ئۇزاق-ئۇزاقلارغا تىكىلىدۇ.

— پەردە چۈشىدۇ.

بەشىنچى پەردە

بىرىنچى كورۇنۇش   قارا نىيەت

[بىر يىل كېيىن.

[ئابدۇرىشىتخان قەشقەر ـ ئاتۇشقا سۇلتان سۇتۇق بۇغراخاننىڭ مازىرىنى زىيارەت قىلىش ئۈچۈن كەتكەن. باش ۋەزىر مىرزا ئېلى تاغاي ئىشاننىڭ باشچىلىغىدا سۇيىقەستلىك ھەرىكىتىنى باشلايدۇ. يەنە بىر ياقتىن خاننىڭ پەرمانىغا خىلاپ ئىش قىلىپ، خەلق ئۈستىدىكى زۇلۇم ـ ئىستىبدادىنى كۈچەيتىدۇ. ئەيش ـ ئىشرەتكە بېرىلىدۇ.

[... مۇزىكىسى ئىچىدە پەردە ئېچىلىدۇ.

[مىرزا ئېلىنىڭ چوڭ ئىشخانىسى، بەك سولەتلىك ياسالغان. مىرزا ئېلى ئىشان بىلەن سوھبەتلىشىپ ئولتۇرىدۇ.

مىرزا ئېلى: ...ھەزرىتى پىرىم، جانابى ئالىلىرىنىڭ لەۋزىلىرى بويىچە ئىشلار ئورۇنلاشتۇرۇلدى. مەدرىسكە ئوت قويۇش بانىسى بىلەن رەھمەت قولغا ئېلىنىپ ئىشى تامامىلاندى.

ئىشان: باشقا قاتناشچىلارچۇ؟

مىرزا ئېلى: ئۇلارنىڭمۇ ئەدىۋى بېرىلدى. سانايى نەفسىنى توختىتىش قارارى چىقىرىلدى. ئەمدى ئومەر بىلەن ئامانىساخاننىڭ ئىشى قالدى.

www.uyghurkitap.com

ئشان: ئۇلارنىڭ ئشنىمۇ تېزرەك ھەل قىلماق كېرەك. سۇلتاننىڭ قەشقەردىن قايتىدىغان ۋاقتى يېقىنلاپ قالدى.

مىرزا ئېلى: ئاگىغىچە ئشنى تۈگىتىمىز، ئۇمەرنى بۈگۈن ئاخشام ئۇچۇقتۇرماقچىمىز.

ئشان: مۇقام ئۇچۇن يازغان كىتاپلىرى بىلەن.

مىرزا ئېلى: خوش. ئۇنى دەرھال كويىدۇرىمىز، ئەمدى ئامانىسساخاننىڭ ئشى...

ئشان: ئۇ دەھرى خوتۇن بەك ئۇستا، ئاگاھ بولماق كېرەك.

مىرزا ئېلى: خاتىرجەم بولغايلا، ھەزرىتىم، ئىنسى-جىنغا چاندۇرمايمىز.

ئشان: جانابى ۋەزىر، ئۇلۇغ دىنىمىزغا، شەرىتىمىزگە سادىق زاتىسىز. ئاللاتائالا سىزگە يار بولغاي! ئامىن (دۇئا قىلىدۇ) ئەمدى مەن ياناي (قوپىدۇ). (مىرزا ئېلى ئۇنى ئۇزىتىپ چىقىدۇ).

[مىرزا ئېلى تاشقىرىدىن ھاكاۋۇرانە كىرىدۇ ۋە كېلىپ يولەنگۈچ كارۋاتقا ئولتۇرۇپ، چاۋاك چالىدۇ، خىزمەتچىسى ئەلنەغمىچىلەر ۋە قىزلارنى باشلاپ كىرىدۇ. كارۋاتنىڭ ئىگىز ياستۇقلارغا يېنىچە يولىنىپ، ماسايىرلىغان كوزلىرى بىلەن تاماشا كورىدۇ.

[ئالتە نەپەر قىز ئۇسۇل ئوينايدۇ. سازەندىلەر ئادەتتىكى كوچا ئاھاڭلىرىغا ساز چالىدۇ. قىزلار غەيرى يوسۇندا مىرزا ئېلىنىڭ خاھىشىگە لايىق ياسانغان، ئەمما ئۇلار ناگۇلا ئۇسۇل ئوينايدۇ.

[مىرزا ئېلىنىڭ ئارقىسىدا ئىككى قىز يەلپۈپ تۇرىدۇ. يەنە بىر قىز ئۇنىڭغا چىلىم سېلىپ تۇتۇپ تۇرىدۇ. چىرايلىق ئىشلەنگەن مىس چىلىمدىن مىرزا ئېلى ئارىلاپ تاماكا تارتىپ، تۇتۇنلىرىنى مەغرۇرلۇق بىلەن پۈۋلەپ تۇرىدۇ... كېيىن مىرزا ئېلىنىڭ ئىشارىتى بىلەن ئىچكىرىدىن ئىككى ياساۋۇل قارا يوپۇققا ئورالغان بىرسىنى ئەپكىرىپ ئوتتۇرىغا

توختتىدۇ (ئۇسۇل توختايدۇ) ۋە يوپۇقنى ئېلىپ تاشلايدۇ. ئۇزۇن قارا كوينەك كىيگەن، بېشىغا قارا رومال سالغان بىر ئايالنىڭ قىياپىتى كورۇنىدۇ. مىرزا ئېلى مەغرۇر بېرىپ ئۇ ئايالنىڭ بېشىدىكى روملىنى ئېلىپ تاشلايدۇ... بادامخاننىڭ غەزەپلىك چىرايى كورۇنىدۇ، ئۇ، ئاچچىق بىلەن گەۋدىسىنى تەتۇر بۇرايدۇ....

مىرزا ئېلى: ھا ـ ھا ـ ھا...بادامىنىڭ ئۇچكىسى قاتتىق، مېغىزى تاتلىق بولارمىش. راست قاتتىق ئىكەندە! رەھمەتتەك بىر گادايىنىڭ ئولگىنىگە دۇنيا يىقىلىپ چۈشەتتىمۇ؟ ھا ـ ھا ـ ھا..... قېنى گوزەل چوكان، بىر پەدە ئۇسۇل ئويناپ بېرىڭە! چىرايلىق كىشىگە خاپىلىق ياراشمايدۇ.....(بادامخاننىڭ ئىڭىگىنى سىلىماق بولىدۇ. بادامخان مىرزا ئېلىنىڭ قولىنى ئۇرۇپ تاشلايدۇ ۋە بۇرۇلۇپ بېشىنى كوتىرىدۇ).

[مىرزا ئېلىنىڭ ئىشارىتى بىلەن ساز چېلىنىدۇ. بىر ياساۋۇل كېلىپ بادامخاننى ئۇسۇلغا بۇيرۇيدۇ، رەت قىلغاندىن كېيىن ئۇنى قامچا بىلەن ئۇرۇپ يىقىتىدۇ. يىقىلىپ ياتقان بادامخان ئۇسۇل ھەركىتى بىلەن تولغۇنۇپ قوپۇپ غەزەپ بىلەن قارشىلىق ئۇسۇلى ئوينايدۇ. ئۇ بارلىق غەزىۋى ۋە ئۇچمەنلىگىنى ئۇسۇل بىلەن ئىپادىلەيدۇ. قىزلارمۇ ئۇنىڭغا تەڭكەش بولىدۇ. ساز ھەم مۇڭلۇق ھەم غەزەپلىك كۈيى بىلەن دولقۇنغا كوتىرىلىدۇ. بادامخاننىڭ كۇرەش ئۇسۇلى ئەۋج ئالىدۇ. بادامخان ۋە قىزلار ئىسيانكارلىق بىلەن مىرزا ئېلى تەرەپكە سىلجىيدۇ، مىرزا ئېلى ئولتۇرغان جايىدا ئارقىسىغا داجىيدۇ.

....

مىرزا ئېلى: (قاتتىق ئاۋاز بىلەن) يوقات، بۇنى! (ساز توختايدۇ، ئىككى ياساۋۇل بادامخاننى تۇتۇپ چېكىندۇرىدۇ، ھىلىقى قارا يوپۇقنى ئېلىپ كېلىپ بادامخانغا ياپماق بولىدۇ... تالادىن ئايالنىڭ "قولۇڭنى تارت!" دىگەن قاتتىق ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ، ھەممە شۇ ياققا قارايدۇ...)

www.uyghurkitap.com

ئامانىساخان: (ئۆز ۋاقتىغا خاس چىرايلىق ــ ئىچچام ھەربىچە كىيىنگەن، بېلىدە سەدەپ ساپلىق خەنجەر، ئىككى ئايال ياساۋۇل كەينىدە، ئۇ جىددى مېڭىپ كېلىپ ياساۋۇللارنىڭ قولىدىكى يوپۇقنى ئېلىپ ئىرغىتىپ تاشلايدۇ) بادامخان دوستۇم! (بادامخانغا قۇچاق ئاچىدۇ. مىرزا ئېلى چوچۇپ ئورنىدىن قوپىدۇ).

بادامخان: ئاھ دوستۇم! (ئۆزىنى ئامانىساخانغا تاشلاپ يىغلايدۇ...)

ئامانىساخان: يىغلىماڭ بادامخان، يىغلىماڭ. (بادامخانىنىڭ بېشىنى سىلاپ چوۋۇتىدۇ. كېيىن مىرزا ئېلىغا قاراپ) رەھمەت قېنى!

مىرزا ئېلى: مېنى كەچۈرگەيلا خېنىم، ئۇ، دارغا ئېسىلىدى (تازىم قىلىدۇ. بادامخان ھوكرەپ يىغلايدۇ).

ئامانىساخان: (غەزەپ بىلەن) نىمە ئۈچۈن؟!

مىرزا ئېلى: خانلىق مەدرىسىگە ئوت قويغانلىقى ئۈچۈن ھەم دىنغا قارشى بىدئەت ناخشىلارنى ئېيتقانلىقى ئۈچۈن.

ئامانىساخان: مەدرىسكە ئوت قويغانىنىڭ قانداق دەلىلى بار؟

مىرزا ئېلى: بىللە ئوت قويغانلار ئىقرار قىلدى.

ئامانىساخان: مەن ئۆزەم ئۇلاردىن سورايمەن.

مىرزا ئېلى: ئۇلارمۇ دارغا ئېسىلدى.

ئامانىساخان: ئۇردا سانايى نەفسەسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى قارار قىلىشقا كىمنىڭ ھەددى باركەن؟

مىرزا ئېلى: ئۇلار مۇقام رەتلەيمىز دەپ دىنغا قارشى ئىشلارنى قىلغان.

ئامانىساخان: باش ۋەزىر! سىزنىڭ نەزىرىڭىزدە سۇلتان بارمۇ، زادى!

مىرزا ئېلى: پەقىر سۇلتان جاناپلىرىنىڭ قۇلى مەن، ئاغچا خېنىم.

بۇ ئىش باش مەسلىھەتچى ئىشان ھەزرىتىمنىڭ قارارى....

ئامانىساخان: ھە، شۇنداقمۇ؟...سىلەر بۇ رەزىل ئويۇنۇڭلار ئۈچۈن سۇلتان قەشقەردىن قايتقاندىن كېيىن جاۋاپ بېرىسىلەر، تېخى!...بادامخان، جۇرۇڭ، كەتتۇق (بادامخاننى قولتۇقلاپ ماڭىدۇ. ئۇسۇلچى قىزلار ئامانىساخاننىڭ ئالدىنى توسىدۇ).

قىزلار: بىزنىمۇ ئەپ كەتسىلە، خان ئاچا! (يالۋۇرىدۇ)

ئامانىساخان: جۇرۇڭلار! (ھەممىسى چىقىپ كېتىدۇ. مىرزا ئېلى نىمە قىلىشنى بىلەلمەي، قاراپلا قالىدۇ...)

ئېلى پاششاپ: (ھودۇقۇپ كىرىدۇ) نىمە گەپ، ئاۋۇ خېنىمىنىڭ غەزىۋى چوڭغۇ؟

مىرزا ئېلى: نىمە بولاتتى، رەھىمەتىنىڭ ئىشى، بادامىنى تارتىپ كەتتى...

پاششاپ: ئاپلاھۇئەكبەر!.....زادى مۇشۇ ئىشنى ئالدىراپ قىلىپ قويدۇق دىگەن ئىدىم.

مىرزا ئېلى: بولدى، ئىش ئۆتتى. خانلىق مەدرىسكە ئوت قويۇش ئىشى ئاشكارا بولمىسا بولدى.

پاششاپ: ئۇنىڭدىن خاتىرجەم بولسىلا، بۇ ئىش ناھايىتى پۇختا قىلىنغان. پاش بولمايدۇ. ئاتالمىش ئوت قويغۇچىلارنىڭ ھەممىسى يوقىتىلدى.

مىرزا ئېلى: رەھمەت توغرىسىدىكى گۇۋاچىلار چىگمۇ؟

پاششاپ: چىڭ، ئۇلارنىڭ يۈرىگى مېنىڭ قولۇمدا.

مىرزا ئېلى: يەنە پۇختىلاش كېرەك. ئىش قىلىپ ئاشكارا بولۇپ قالمىسۇن. بۇ تېخى ئىشنىڭ باشلىنىشى. سۇلتان قەشقەردىن قايتقىچە ئاساسىي ئىشنى ئورۇنلاپ بولۇش لازىم.

پاششاپ: خاتىرجەم بولسلا، باش ۋەزىر. ئىشان ھەزرىتىم قانداق، چىڭمۇ؟

مىرزا ئىبلى: بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئىشان ھەزرىتىمنىڭ قارارى بىلەن بولغان تۇرسا. ئىشاندا گەپ يوق. ئەمما، ئىش پاش بولۇپ قالارمىكىن دەپ ئەندىشە قىلىدۇ. ئۇنىڭ تۇتقان-پۇتكىنى ئاللا، دىن. شۇڭا بىزنىڭ بىر قولىمىزدا دىن، بىر قولىمىزدا قىلىچ بولۇشى كېرەك. ئومەر بىلەن ئامانىساخاننىڭ ئىشىنى ھەل قىلساق، خاننىڭ قانات-قولى قىرقىلىدۇ.

ئىبلى پاششاپ: شۇنداق، ئەلۋەتتە. (بېشىنى مىرزا ئىبلىگە يېقىن ئەپكېلىپ خۇپىيانە قىلىپ سوزلەيدۇ) تازا كېلىشكەن قىلىچۋاز ئىككى يىگىتنى تەييارلاپ قويدۇم. ئەمدى چارە ھەم ۋاقىتنى ئويلىنىش كېرەك.

مىرزا ئىبلى: چارە، ۋاقىت... (قوشۇمىسىنى تۇرۇپ ساقىلىنى سىلاپ ئويلايدۇ) كېچىدە، بۇگۇن كېچىسى. ئۇخلاپ ياتقاندا...يول ئۇستىدە... (ئۇ بىر نەرسە تاپقاندەك چىرايى ئېچىلىدۇ) ۋاقىت بولسا...، ئىش قىلىپ چاپسانراق ئولگىنى ياخشى.

ئىبلى پاششاپ: ئىش بەك يوشۇرۇن قىلىنىدۇ، پۇختا ئورۇنلاشتۇر-دۇم، نامەلۇم ئادەملەر ئومەرنى ئولتۇرۇپ ئوينى بۇلاپ كېتىدۇ-دە، ئەلۋەتتە. مۇقاملارمۇ شۇنىڭ ئىچىدە.

مەھرەم: (مىرزا ئىبلىنىڭ مەھرىمى كىرىدۇ) يادىگار خېنىم قەدەم تەش-رىپ قىلدى! (ئىككىسى چاپسان قوپۇپ ئالدىراپ ئىشىككە ماڭىدۇ...)

يادىگار خېنىم: (ئالپتە كىينگەن، بېشىغا نېپىز ھال ياغلىق ئارتقان، ئارقىسىدا توت نەپەر خىزمەتچى قىز بىللە كىرىدۇ) ھا-ھا-ھا...

بىمەھەل كەلدىڭمۇ جانابى باش ۋەزىر؟ شۇنداق، تاسادىپى ئەھۋاللارنى دائىم ئەستە تۇتۇش كېرەك...ھا...پاشىشاپ بەگمۇ بارىكەن (مىرزا ئېلىنىڭ تەكلىۋى بىلەن ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ، بېشىدىكى ياغلىقتا قول سوزىدۇ، بىر قىز دەرھال كېلىپ ياغلىقنى ئالىدۇ. ياسىنىشى ۋە گۈزەل-ھاكاۋۇر چىرايى تېخىمۇ ئوچۇق كورۇنىدۇ) پاشىشاپ بەگ! پاشىشاپلىق جايىدىمۇ؟ ماڭا قاراڭ، سىزدە ئازراق ھودۇقۇش بارمۇ، نىمە؟ ۋاي يەي، پاشىشاپقا بۇ ئىش ياراشمايدۇ. مىرزا ئېلى تاغاي جاناپلىرىغا قاراڭ، ئۇستىگە تاغ يېقىلسىمۇ پەرۋا قىلمايدۇ (كۈلىدۇ). سىزنىڭ قولىڭىزدا ئاشۇنچە ھوقۇق ۋە ساقچى، ئەسكەرلەر تۇرۇقلۇق، نىمىدىن قورقىسىز؟ (كۈلىدۇ). ھوقۇق كىچىكلىك قىلىۋاتامدۇ، يە؟ (كۈلىدۇ) ئورلەشكىمۇ بولىدۇ...ئەمما، پەلەمپەيدىن يۇقۇرىغا چىقىشتا بەل چىڭ بولۇش كېرەك. ھا-ھا-ھا...

ئېلى پاشىشاپ: ئىلتىپاتلىرىغا تەشەككۇر، چوڭ ئاغچا جېنىم. (قوپۇپ ئېگىلىدۇ) خېنىمنىڭ مەرھەمىتى تۇرغان يەردە پەقىر ھېچنىمىدىن قورقمايمەن...مەن ياناي، باش ۋەزىر جاناپلىرى.

مىرزا ئېلى: مەيلى...

يادىگار خېنىم: پاشىشاپ بەگ يۈرەكسىز يولۋاس بولغانىدىن، غەيرەتلىك ئېشەك بولغان ياخشى، گايىدا ئېشەك ھاڭراپ يولۋاسنى قاچۇرالايدۇ، بىلدىڭىزمۇ؟ ھا-ھا-ھا...خوش پاشىشاپ (پاشىشاپ ئېگىلىپ تازىم بىلەن خوشلىشىپ چىقىدۇ. يادىگار خېنىمنىڭ ئىشارىتى بىلەن قىزلار چىقىدۇ).

مىرزا ئېلى: خېنىم......

يادىگار خېنىم: ھىم، خېنىم...بىر قەلەندەر سازەندىگە كۆچى يەتمەي

تېخى باش ۋەزىر ئىمىش. بىردەم تۇرۇپ "جېنىم"مۇ دەيلا ھەرقاچان، ھا ــ ھا ــ ھا...

مىرزا ئېلى: كۆچى يەتمەسلىك مەسىلىسى ئەمەس، ياخشىراق ئويلاشقان ياخشى...

يادىگار خېنىم: جاناپلىرى ئويلىشىپ بولغىچە سۇلتان كېلىپ بولىدۇ. ئاندىن ئىشلىرى غالتەككە چىقىدۇ (كۈلىدۇ).

مىرزا ئېلى: يوقسۇ، ئۇنىڭغىچە قالمايمىز، پاششاپ بەگ تەييارلاندى.

يادىگار خېنىم: بۇ تازا بىر توخۇ يۈرەكتۇ. چاپىغىنى ئالمەن دەپ قارىغۇ قىلىپ قويمىسۇن، يەنە.

مىرزا ئېلى: ئۇزلىرىنىڭ ئالدىدا بىرئاز سۇر باسقانغا ئوخشايدۇ. خېلى جېنى باز ئادەم...

يادىگار خېنىم: ئەگەر چاندۇرغىدەك بولسا، بۇنىمۇ جايلاش كېرەك. ماڭا قاراڭ. (بىراقلا چىرايىنى ئۆزگەرتىپ، قوشۇمىلىرىنى تۈرۈپ، مىرزا ئېلىگە ئېگىلىدۇ) سىزگە قىدىر، ئۆمەر توسالغۇ بولسا، ماڭا ئاماننىسا...! ئۇ سۇلتاننى ئۆزىگە شۇنداق تارتىپ ئالدىكى، ئۇنى يوقاتماي، سۇلتاننى ئۇنىڭدىن ياندۇرۇش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس...ھېلىقى رەھمەت بىلەن بادامنىڭ ئىشى ھەل بولىدى ــ دە.

مىرزا ئېلى: ھە، شۇنداق، ھەل بولغاندەك قىلغان ئىدى. لېكىن... ئىش چاتاقراق. بايا ئاماننىسا كېلىپ بادامنى ئەپ كەتتى.

يادىگار خېنىم: ھە، ئەپ كەتتى؟ بادامنىڭ مېغىزىنى چاقالماي قاپلا ــ دە، ھا ــ ھا ــ ھا ــ...توخۇ يۈرەك، بېرەمدىغان ئۇنى!

مىرزا ئېلى: ئىلاجىم يوق، تېخى ئۇ، رەھمەتنى سۈرۈشتە قىلىۋاتىدۇ.

يادىگار خېنىم: ئىش پۇختا قىلىنغان بولسا، چىڭ تۇرۇش كېرەك. ئۇلار يەنە سەنئەت، مۇقام دەپ دىنغا قارشى چىقىۋاتىدىغۇ. ئىشانىنىڭ ھاسسىسىنى ئىشلىتىش لازىم. رەھمەت مەدرىسكە ئوت قويغۇچى ئەمەسمۇ؟! ھە، چوڭ قىلتاق تەييارلاندىمۇ، بولدى.

مىرزا ئېلى: ئومەرنى جايلاش ئىشى ئورۇنلاشتۇرۇلدى. ئەمما ئامانىسانىڭ مەسىلىسىگە قول سېلىش تەسرەك تۇرىدۇ.

يادىگار خېنىم: ئامانىسا...(قوپۇپ ئويدە ئايلىنىدۇ) ئامانىسا... (كېلىپ مىرزا ئېلىنىڭ ئالدىدا توختايدۇ) ئامانىسانىڭ ئىشىنى ماڭا قويۇپ بېرىڭ. ئۇ تېخى سۇلتانغا بىر شاھزادە تۇغۇپ بەرمەكچى ئىمىش. مەن ئۇنى شۇنداق جايلايمەنكى، ئاشۇ بولمىش شاھزادىسى بىلەن بىللە ئۇنى مىجىپ تاشلايمەن (غەزەپ بىلەن ئىككى قولىدا بىر نىمىنى مىجىغاندەك قىلىدۇ) ئەنە شۇندىن كېيىن سۇلتان قانداق قىلارىكىن؟ ھا، ھا، ھا...خوش، باش ۋەزىر جاناپلىرى، مەن كەتتىم (ئۇ ئىشىككە ماڭىدۇ. قىز كىرىپ ياغلىقنى بېشىغا سالىدۇ. مىرزا ئېلى ئۇزىتىدۇ) خوش، جانابى باش ۋەزىر (ئۇ كەينىگە يېرىم بۇرۇلۇپ مىرزا ئېلىگە قاراپ نازلىق كۈلۈمسىرەيدۇ، مىرزا ئېلى قوللىرىنى مەيدىسىگە قويۇپ كۈلۈپ باش ئېگىدۇ).

— پەردە چۈشىدۇ.

www.uyghurkitap.com

بەشىنچى پەردە
ئىككىنچى كورۇنۇش سۇيىقەست

[بىر ئاي كېيىن.

[ئامانىنساخاننىڭ ئىشخانىسى. سۇپىدا ئامانىنساخان "راك"نىڭ نۇسخا ئاھاڭىدا مۇڭلىنىپ تەمبۇر چېلىپ ئولتۇرغاندا پەردە ئېچىلىدۇ. تەمبۇرنى تەسىرلىك چالىدۇ. كېيىن ئۇ تەمبۇرنى قويۇپ، ئورنىدىن قوپۇپ، كىرىپ كەلگەن قىدىرخان بىلەن سالاملىشىدۇ.

ئامانىنساخان: مەرھەمەت ئولتۇرسىلا (ئولتۇرۇشىدۇ ۋە قولتۇغىدىن ئىككى كىتاپنى ئېلىپ شىرەگە قويىدۇ.) ئۇمەر ئۇستا چوڭ خەۋپتىن قۇتۇلۇپ قالدى، خۇدا ساقلىدى. يەنە رەتلەنگەن مۇقاملارمۇ ساقلىنىپ قالدى. ئۇلار بىزنى بىر سازەندە ئۇستازدىن ۋە مۇقامنىڭ بارلىق ھوججەتلىرىدىن ئايرىماقچى ئىدى، قولىدىن كەلمىدى. ئەمما ئۇلار پەيلىدىن يانمايدۇ.

قىدىرخان: ئۇلارنىڭ قارا نىيىتى باشلاندى. ھوشيار بولۇش لازىم. ئاخشام ئۇمەر سازەندىنىڭ ھويلىسىغا ئالدىن مۇھاپىزەتنى ئورۇنلاشتۇرغىنىمىز ياخشى بولغان. ئۇلار ئۇمەر ئۇستازغا قەست قىلىمەن دەپ ئۆزى كولىغان ئورىغا ئۆزى چۈشتى. (شىرەدىكى باشقا بىر كىتاپنى ئېلىپ) ھە، بۇ شائىرلىرىمىزنىڭ ئەسەرلەر توپلىمى. بۇ ئەسەرلەرنىڭ مەزمۇنى يېتەرسىز بولغاندىن باشقا، بۇلاردا تىل جەھەتتىمۇ مەسىلە جىقراق.

ئامانىنساخان: شۇنداق. بىزنىڭ بەزى شائىرلىرىمىز ئەرەپ، فارىس شائىرلىرىغىلا يېپىشىۋالىدۇ. نىزامى، فىردەۋسى، جامى...

ئۇلار بىز ئۇگىنىشىمىز لازىم بولغان ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر ئالىملار. لېكىن، بىزنىڭ ئۇيغۇرلاردىن چىققان مۇتەپەككۇر، ئالىم، يازغۇچىلىرىمىزمۇ ئىلگىرىلا شېرىيەت بابىدا كامالىغا يەتكەن. قەدىمقىلارنى قويۇپ تۇرۇپ، كېيىنكى ئەسىرلەردىكى ئالىم-شائىرلىرىمىزنى ئالساق، مەسىلەن، فارابى، مەھمۇت قەشقىرى، يۇسۇپ بالاساغۇن، ئاتايى، سەيىخى، سارايى ۋە باشقىلار... ئەبۇ نەسىر فارابى يالغۇز ئۇلۇغ شائىر بولۇپلا قالماستىن، ئۇ كىشى بىر مۇتەپەككۇر ئالىم، پەيلاسوپ. ئۇ كىشىنىڭ مۇنداق بىر شېرى يادىمدا بار: (ئويلاپ يادقا ئوقۇيدۇ)

پىشمايىن سىرى ۋۇجۇدخام قالدى ئالىمى ئوز پېتى،
يا تېشلمەي گەۋھىرى ھەم قالدى ئالەم ئوز پېتى.

گەر ئەقىل يورۇق چېچىپ ھەر كىم ئاڭا مەنە ئەيتسىمۇ،
ئەسلى چىن تەسۋىرىدىن كەم قالدى ئالەم ئوز پېتى.

قىدىرخان: ھە، ھەقىقەتەن پەيلاسوپ ئالىم: (ئويلاپ شېرىنىڭ ئاخىرقى قۇرىنى تەكرارلايدۇ) "ئەسلى چىن تەسۋىرىدىن كەم قالدى ئالەم ئوز پېتى." شۇنداق، فارابى ئالەم قانۇنىيەتلىرىنى بىلىشتە خېلى ماھارەت كورسەتكەن بولسىمۇ، ئەمما، ئۇزىدىن ئىلگىرىكى ۋە ئوزىگە زامانداش پەيلاسوپلارنىڭ جۇملىدىن ئوزىنىڭ ئالەم سىرىنى تېخى ئاچالماي قالغانلىقىدىن ئارماندا قالغان، ھەقىقەتەن شۇنداق. لېكىن، "ئالەم ئوز پېتى" قالمايدۇ. ئاڭ پىكىر تەرەققى قىلىدۇ، شەيئىلەر تەرەققى قىلىدۇ،

ئالەمنىڭ سىرىمۇ ئېچىلىدۇ. ھە، ئامانىنساخان (شىرەدىكى كىتاپلارنى قولىغا ئالىدۇ) ئۇزلىرىنىڭ بۇ كىتاپلىرىنى كورۇپ تۇگە- تىشنى كىچىكتۇردۇم، ئەپۇ قىلغايلا، ئۇزلىرىنى يىتىشكەن ئالىم دىيىشكە ھەقىقىم بار، ھەر ئىككىلا كىتاپ ياخشى يىزىلغان; خۇسۇسەن «دىۋان نەفسى» (كىتاپنى كورسىتىدۇ) دىكى ئىدرەك ۋە ماھارەتلىرى مىنى قايىل قىلدى، «ئەخلاقى جەمىلىيە» (يەنە بىر كىتاپنى قولىغا ئالىدۇ)مۇ ئوخشاشلا يۇقۇرى قىممەتكە ئىگە. بۇ كىتاپلارنى باستۇرۇش لازىم.

ئامانىنساخان: بۇ كىتاپلارنى مىنىڭچە پىشقان ئەسەر دىيىشكە ئەر- زىمەيدۇ. مەن ئۇزەم قانائەتلەنمەيمەن، ئەگەردە مەلۇم ئۇتۇق بار، دىيىلسە، ئۇ جاناپلىرىنىڭ غەمخورلۇغى ۋە تەربىيىسىدىن ئايرىلمايدۇ. ئۇزلىرىنىڭ «دىۋان قىدىر» ناملىق مەشھۇر ئەسەر- لىرى ماڭا چوڭ ياردەم بەردى.

قىدىرخان: ھە، ئۇ بىزنىڭ ۋەزىپىمىز، پەقىر ئاخىرقى ئومرىدە ئۇزلىرىدەك ياش، بولۇپمۇ ئايال ئالىمنى كورەلىگىنىم ئۇچۇن زىيادە خۇرسەن مەن.

ئامانىنساخان: ۋاي، يامان كوتىرىۋەتتىلە ئۇستاز، "ئالىم" مەرتى- ۋىسىگە يىتەلىسەك ياخشى بولاتتىغۇ!

قىدىرخان: "ئالىم"لىق ئاسماندىن چۇشمەيدۇ، كىشىنىڭ ئەستايىدىل تىرىشچانلىغىغا باغلىق. بىلىم ئىلىمنى سويگۇچىگە باش ئىگىدۇ، ھورۇنىنى، ھاكاۋۇرنى يات كورىدۇ; ساختىپەز بىلەن بولسا ھەرگىز چىقىشالمايدۇ. ئۇزلىرى ئىلىمگە مۇھەببەت باغلىغان ئىسىل پەزىلەتلەرگە ئىگە بولغانلىقلىرى ئۇچۇن "ئالىم"لىق مەرتىۋىسىگە يەتتىلە. قىزىم. سىلە بىزنىڭ مىللىتىمىزنىڭ

غۇرۇرى، (بىر خىل ھاياجان ۋە ھورمەت بىلەن سوزلەيدۇ) بۇ ئىككى كىتاپنى نەشر قىلىشقا رۇخسەت قىلىسلا.

ئامانىساخان: ماڭا بەرگەن ئىلھاملىرىغا مىڭلارچە تەشەككۇر، ئۇستازىم (تازىم قىلىدۇ). نەشر ئالدىـدىن يەنە بىر قېتىم كورۇپ چىقاي، سۇلتانىمۇ ئاخىرقى نۇسخىسىنى كورەي دىگەن ئىدى. ئاۋال، بەلكى دەرھال "مۇقام" كىتاۋىنى باستۇرساق دەيمەن.

قىدىرخان: ئۇ توغرا، بۇ كىتاپلارنىمۇ باستۇرىمىز، ھە، راست، سۇلتان تېزراق قايتسا بولار ئىدى.

ئامانىساخان: مەن خەت يازدىم. قايتىپ قالار. ھازىر ئەھۋال بارغانسېرى جىددىيلەشمەكتە، سۇيىقەست ھەركىتى باشلاندى، رەھمەتنى ئۇلتۇرۇش، ئۇنىڭدىن كېيىن ئومەر ئۇستازغا قەست قىلىش، سەنايى نەفسىمىزنى تاقاش...

قىدىرخان: شۇنداق، ئەھۋال جىددى. خانلىق مەدرىسكە ئوت قويۇش دىگەن نىمىنى ئۇيدۇرۇپ چىقىش پۇتۇن سۇيىقەستنىڭ باشلىنىشىدىن دېرەك بېرىدۇ. مېنىڭچە، ئىش بۇنىڭ بىلەن تۇگەپ قالمايدۇ. بىز ھۇشيار بولىلى، ئۇنىڭدىن كېيىن ئىلىم-مەرىپەت ئىشىمىزنىمۇ توختاتمايلى، مەسىلەن: ئەدەبىيات-سەنئەت، مۇقام تەتقىقاتىدا ئۇتۇقىمىز بار. بۇنىڭدىن قانائەتلىنىشكە بولمايدۇ، ئۇلار دىنغا قارشىلىق دىگەن بوھتان بىلەن ئۇنى يوقاتماقچى، بىز ئۇنى داۋاملاشتۇرۇشىمىز لازىم.

ئامانىساخان: مۇقامنى تەتقىق قىلىشنىڭ نەتىجىسى، ئۇتۇقىمۇ جاناپلىرىنىڭ يېتەكچىلىكىنىڭ نەتىجىسى. ئومەر سازەندە جاناپلىرىمۇ جىق كۇچ چىقاردى، مۇلاھىزە قىلىشىمىزچە، مۇقام ئون ئىككىگە يەتتى، توققۇز مۇقام رەتلەندى، ئاساسەن تولۇقلاندى.

داۋاملىق تولۇقلاش لازىم، يەنە ئۈچ مۇقامنىڭ ئاساسى بار، ئەمما كەم حايلىرى جىق. داۋاملىق ئىشلەش كېرەك. يەنە شۇ نەرسە مەلۇم بولدىكى، ئۇيغۇر مۇقامىغا ئەگىشىپ، ئورتا ئاسىيا، جەنۇبىي ئاسىيا ۋە يېقىن شەرقتىكى بەزى مىللەتلەرنىڭ مۇقاملىرىمۇ مەيدانغا چىققان، ئەمما مەيلى سان، سۈپەت جەھەتتىن ياكى تۈزۈلۈش جەھەتتىن بولسۇن، بىزنىڭ مۇقامغا يەتمەيدۇ. شۇنداق، ئۇيغۇر مۇقامىنىڭ تارىخى ئۇزۇن بولغاچقا، تەرەققىياتىمۇ خېلى ياخشى. مۇقاملارنىڭ تىلىنىمۇ ئۆگىنىش لازىم، ئورتا ئاسىيادىكى باشقا مىللەت شائىرلىرىنىڭ ئەسەرلىرىدىن كورە، ئاۋال، ئوز شائىرلىرىمىزنىڭ ئەسەرلىرىدىن كىرگۈزۈلسە ياخشى.

قاۋۇل مىرزا: (خوشال كىرىدۇ) سالام قدىرخان تاغا، خېنىمنىڭ تەنلىرى ساق بولغاي. (ئامانىساخانغا قاراپ) ئۆزلىرىگە خۇش خەۋەر ئېلىپ كەلدىم، (يانچۇغىدا بىر نىمە يوشۇرىدۇ) سۈيۈنچە بەرسلە.

ئومەر سازەندە: (كىرىدۇ)، ھە، سۈيۈنچە؟ خۇش خەۋەر بولسا ئەلۋەتتە سۈيۈنچە بېرىش كېرەك (سالاملىشىدۇ).

ئامانىساخان: ئولتۇرسىلا ئۇستاز، ۋاي نىمە بولاتتى. قەشقەردىن خەۋەر كەلگەندۇ ھەرقاچان.

قاۋۇل مىرزا: ئىش قىلىپ خۇش خەۋەر، سۈيۈنچە بەرسلە!

ئامانىساخان: ئىككى تاقا بەقسەم.

قاۋۇل مىرزا: ھەببەللى، مانا (يانچۇغىدىن خەتنى چىقىرىپ بېرىدۇ. باشقىلارمۇ قارىشىدۇ).

ئامانىساخان: ھە، سۇلتاندىن كەلگەن خەت، (ئېچىپ ئاۋال ئىچىدە ئوقۇيدۇ، كېيىن باشقىلارغا ئۈزۈپ-ئۈزۈپ ئوقۇپ بېرىدۇ) مانا مۇنداق

يېزىپتۇ: "...... سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان مازىرىنى زىيارەت قىلىش مەندە چوڭ تەسىر قالدۇردى. خۇسۇسەن، خانىنىڭ تەزكىرىسىنى كورگەندىن كېيىن، بىزنىڭ ئۇ كىشىنىڭ ئالى خىسلىتىدىن، خەلقپەرۋەرلىكىدىن، ۋەتەنپەرۋەرلىكىدىن، قەھە-رىمانلىغىدىن ئۇگىنىدىغان جايلىرىمىز جىق ئىكەن دەپ قالدىم......" ھە، يەنە مۇنداق دەپتۇ: "قەشقەر ۋالىسىنىڭ ئىشى يامان ئەمەس، ئەمما، پۇخرالار ھامان ئېغىر قىيىنچىلىقتا ياشماقتا، دىنىي خۇراپاتلىقنىڭ بولۇپمۇ ئىشان-سوپىچىلىقنىڭ كىشىلەرگە سېلىۋاتقان روھىي كىشىنى... شۇنداق، بۇ روھىي كىشەن سىياسى، ئىقتىسادىي كىشەننى چىڭىتماقتا..."

قىدىرخان: ياخشى پىكىر، يېڭى تونۇش، ئالى جاناپ تونۇش.

ئومەر سازەندە: بىزنىڭ سۇلتانىمىز پۇخراغا يېقىنلاشسا نىمە دىگەن ياخشى. تۇرمۇش — ئۇلۇغ مەكتەپ. ئۇ ھەرقانداق مەكتەپ بېرەلمەيدىغان بىلىمنى بېرىدۇ، ھە، يەنە نىمە دەپتۇ؟

ئامانىساخان: يەنە بىرەر ئايدىن كېيىن قايتىمەن دەپتۇ. ئوزىنىڭ نىمىشكىمۇ كوڭلى ئەنسىرەۋاتقىنىنى، قايتىشقا ئالدىراۋاتقانلىغىنى يېزىپتۇ. قالغىنى باشقا گەپلەر......

قاۋۇل مىرزا: ئاشۇ "باشقا گەپلەر"نىڭ ئىچىدە بىر بېيىت باردەك قىلىدۇ، ئەنە (بېگىز قولى بىلەن خەتنى كورسىتىدۇ). بىزنىڭ ئاڭلى-شىمىزغا بولامدىكىن؟

ئامانىساخان: ھە، بۇمۇ؟ مەيلى، بولىدۇ (ئوقۇيدۇ).

"ئەي پەيكى سابا مېنىڭ بايانىم يەتكۇز،
يارىمغا نىياز ئىلە سالامىم يەتكۇز،
گەر سۇبھى ۋە شام قېشىغە يەتسەڭ،

ئەلۋەتتە ئاڭا سۇبھى-شانىم يەتكۈز"

(ئۇ، ئىزا ئارىلاش كۈلىدۇ، باشقىلارمۇ كۈلۈشىدۇ.)

قىدىرخان: شائىر دىگەن قولىغا قەلەم ئالسا، شېئىر يازماي تۇرالا-مايدۇ، سۇلتان غەزەلدىن قالسا، رۇبائىنى ياخشى كورىدۇ.

ئامانىنساخان: (بىر قولى بىلەن مەيدىسىنى باسىدۇ، ساقلىغى ياخشى ئەمەسلىكىنى سېزىدۇ) قاۋۇل مىرزا، مىجەزىم ناچارراق تۇرىدۇ. بىر تىۋىپ چاقىرتامسىزكىن (قاۋۇل مىرزا چىقىپ كېتىدۇ).

قىدىرخان: راست، چىرايىلىرى ئانچە ياخشى ئەمەس، دىققەت قىلىسىلا (قاۋۇل مىرزا قايتىپ كىرىدۇ). راستىلا، جانابى ئومەر، سالامەتلىكلىرى قانداق؟

ئومەر سازەندە: ياخشى، رەھمەت، ھىچ گەپ يوق. ئامانىنسا خېنىمنىڭ مەرھەمىتى ۋە سەردارنىڭ نەۋكەرلىرى بولمىغان بولسا،......

سەردار: (كىرىدۇ ۋە ئامانلىشىپ جىددى قىياپەتتە ئولتۇرىدۇ) بۇ ئىشلار ئوتتى. يەنە قانداق ئىشلار بولۇشنى ئويلىشىش كېرەك. سۇل-تان كەلسۇن، چاپسانراق كەلگىنى ياخشى. (باشقىلار دىققەت قىلىدۇ) بىز بەك بىغەم بولۇپ قاپتىمىز.

ئامانىنساخان: (ئەندىشە بىلەن) يېڭى خەۋەر بارمۇ؟

سەردار: (بېشىنى ئېگىپ خۇپىيانە سوزلەيدۇ) سۇيىقەست خەنجىرىنىڭ ئۇچى سۇلتانغا قارىتىلغان (ھەممە چوچۇيدۇ)، كېيىن ئوزلىرى، ئاندىن قالسا باشقىلىرىمىز. ئىشنىڭ باشلىنىشى ئومەر سازەندىنى ئولتۇرۇپ مۇقامنى كويدۇرۇش، ئاندىن كېيىن.....

ئامانىنساخان: ئەبلەخلەر.

قىدىرخان: ھە، ھە، ئىش مۇنداق دەڭ؟!

سەردار: (قاۋۇلغا قاراپ) چاپسان خانغا كىشى چاپتۇرۇش لازىم. بىر پارچە خەت يېزىلىڭ، يوپۇرغا ـ تېرەم بىلەن قايتىشنى تەۋسىيە قىلىڭ. چوڭ يول خەتەرلىك. مەن سۇلتاننى قارشى ئېلىش ئۈچۈن مۇھاپىزەتچىلەر ئەۋەتىمەن، خېنىم، ئۆزلىرى سۇلتان قايتقىچە تالا ـ تۈزگە چىقمىسىلا، مۇھاپىزەتنى كۈچەيتىمىز. يانلىرىدىكى خادىملاردىن هوشيار بولسىلا...... قاۋۇل مىرزا، سىز ئوردا ئىچىدە ئەھۋالنى جىددى كۈزىتىڭ، خېنىمنىڭ بىخەتەرلىكىگە ھەممىمىز مەسئۇل بولۇشىمىز كېرەك.

قىدىرخان: ئامانىسا خېنىم، ئەھۋال ھازىر مۇشۇ دەرىجىگە يەتكەن ئىكەن، بىز ئېھتىيات بىلەن ئىش كۆرۈشىمىز كېرەك. ئىشان يەنە دىننى دەستەك قىلىپ چىقىپ، كىشىلەرنى قايمۇقتۇرۇشى مۇمكىن. سەردارنىڭ تەدبىرى ياخشى. بىز سۇلتاننىڭ ساق ـ سالامەت كېلىشىنى كۈتەيلى ھەم هوشيار تۇرايلى. سۇلتان كەلگەندە ئىشلارنى تۈپتىن ھەل قىلىش لازىم. ھازىرچە بەزى زىيانلاردىن كۆز يۇمۇش كېرەك.

سەردار: توغرا گەپ، "سەبرى قىلسا غورىدىن ھالۋا پۈتەر". ھەم سەبرى قىلىش، ھەم هوشيار بولۇش كېرەك.

ئامانىساخان: ھەربى ئىشلار...

سەردار: ھەربى ئىشلاردىن خېنىم خاتىرجەم بولغاي، زورۇر تەدبىرلەر قوللىنىلدى.

ئامانىساخان: خوپ، سەردار شۇنداق بولسۇن، سۇلتانغا دەرھال كىشى چاپتۇرۇڭلار، ھەممەيلەن هوشيار بولسىلى. (ئورنىدىن قوپىدۇ) مەن بىر ئاز دەم ئالاي. (باشقىلار ئامانلىشىپ چىقىشىدۇ. بادامخان كىرىدۇ) بادامخان، مىجەزىم يوق تۇرىدۇ. تىۋىپ

كەلمەكچى (ئىچكىرى كىرىپ كېتىدۇ. بىر خىزمەتچى قىز چىقىدۇ).

بادامخان: (قىزغا) ھېلىقى بۇۋى تىۋىپ كەلمەكچى، ساقلاپ تۇرسۇن (ئۇمۇ ئىچكىرىگە كىرىدۇ). (قىز ئامانىنساخان ياتقان يولەنكۈچ كارۋاتنى تۈزىتىدۇ).

بۇۋى تىۋىپ: (تالادىن سوزلەپ كىرىدۇ) يائاللا، جىمى بەندەڭنى ئامان قىلغىن، ئۇھ، ھېرىپ ھالىم قالمىدى (دوكغاقلاپ مېڭىپ بېلىگە مۇشتلايدۇ).

قىز: (قارشى ئالىدۇ) كەلسىلە ئانا، ئولتۇرسىلا (ئۇنى يولەپ ئولتۇرغۇزىدۇ).

بۇۋى: رەھمەت بالام. بەلەن قىز ئىكەنسەن، مەنمۇ سەندەك ۋاقتىمدا بەك ئۇز ئىدىم. قارا، ئەمدى نىمە بولۇپ كەتتىم.

قىز: ھېلىمۇ ئۇز تۇرۇپلا (ئۇنىڭ سەت بەشرىسىگە قاراپ، ئاغزىنى قولى بىلەن توسۇپ كۈلىدۇ).

بۇۋى: ھە، شۇنى دىگىنا، سەن خېلى ئادەم تونۇيدىكەنسەن. ھەي، خېنىم ساقىسىز بولۇپ قالدى دەيدىغۇ؟

قىز: ھە، بىر ئاز تاۋى يوق. (چاي قۇيىدۇ) سىلە چاي ئىچىپ ئولتۇرۇپ تۇرسىلا. مەن خېنىمغا خەۋەر قىلاي (كىرىپ كېتىدۇ).

يادىگار خېنىم: (ئىچكىرىكى ئۆيدىن چىقىدۇ ئەتراپقا قارايدۇ) ھە، بۇۋىم كەپ قاپلا...

بۇۋى: چوڭ ئاغچا خېنىمنىڭ ئومرى زىيادە بولغاي (ئېگىلىدۇ).

يادىگار خېنىم: ھە، شۇنداق بولغاي، ئۇنى خۇدا بىلىدۇ (يەنە ئەتراپقا قارايدۇ، كېيىن بۇۋىگە يېقىن كېلىپ جىددى سوزلەيدۇ). ھە، قېرى، مەن ساڭا ئېيتقان سوز ئېسىڭدە بارمۇ؟ مانا پۇرسەت كەلدى.

بۇۋى: (تىترەيدۇ) ۋاي خېنىم، مېنىڭ ئۇن بېشىم يوق، قورقىمەن...
(قىز ئىچكىركى ئۆينىڭ ئىشىگىدىن چىقىۋېتىپ نىمىنىدۇ ئاڭلاپ قالىدۇ، چېكىنىدۇ ۋە پەردىگە يوشۇرۇنۇپ مارايدۇ.)

يادىگار خېنىم: قورقىما، مەن بار، ھەر بالا بولسا مەن قۇتقۇزىمەن. (يېنىدىكى بىر خالتا ئالتۇننى ئېلىپ بۇۋىگە بېرىدۇ) كېيىن، نىمە كېرەك بولسا مەندىن سوراۋەر.

بۇۋى: (خالتىنى ئېلىپ كوزلىرى ئالاق-جالاق بولۇپ، خوشاللىقىدا نىمە قىلىشنى بىلەلمەيدۇ) خېنىم... چوڭ ئاغچا خېنىم... بىراق مەن، ھېچنىمە ئېلىپ كەلمىگەن ئىدىم.

يادىگار خېنىم: مانا، مەندە بار (دورا سېلىنغان كىچىك شىشىنى بۇۋىگە بېرىدۇ)، ئۇنىڭغا بېرىدىغان دورىنىڭ ئىچىگە قوشۇۋەتسەڭلا بولدى.
(بۇۋى شىشىنى رومىلىنىڭ ئۇچىغا تۈگىدۇ. قىز كورۇپ ئاۋازىنى ئىچىگە تارتىپ چوچۇيدۇ. بارمىقىنى چىشلەپ، يەنە دىققەت قىلىدۇ). مەن كەتتىم... ھودۇقما... (چىقىپ كېتىدۇ).

ئامانىساخان: (چىقىپ قىزنىڭ قىياپىتىگە دىققەت قىلىدۇ) ھەي، نىمە بولدى سىزگە؟

قىز: يوقسۇ، خان ئاچا، ھېچنىمە بولمىدى...

ئامانىساخان: تىۋىپ كەلدىمۇ؟

قىز: كەلدى ئەينە....

ئامانىساخان: ھە، بۇۋىم، بۇيان كەپلا (ئۇ تەرەپكە ماڭىدۇ. قىز ئارقىسىدىن كېلىدۇ).

بۇۋى: ئاغچا خېنىمنىڭ ئومرى زىيادە بولغاي (دۇئا قىلىدۇ).

ئامانىساخان: رەھمەت، ئولتۇرسىلا، (ئوزى كارۋاتقا يولىنىدۇ) بىرئاز تاۋسىز بولۇپ تۇرىمەن. سىلىنى ئاۋارە قىلدىم.

www.uyghurkitap.com

بۇۋى: ھەرگىز ئاۋارىچىلىغى يوق، خېنىم، پەقىرلىرى ئاغىچا خېنىمنىڭ قۇلى. خىزمەتلىرىگە دائىم تەييار... (بىرىپ خېنىمنىڭ تومۇرىنى تۇتىدۇ). بىسمىللاھىررەھمانىررەھىم، خۇدا شىپالىق بەرگەي، لوقمان ھېكىمنىڭ ئەرۋاھى مەدەت قىلغاي... ھە، ھە، خېنىمنىڭ ئىسسىغى ئېشىپراق قاپتۇ، قۇرۇق ئىسسىق (يەنە بىر قولىنىڭ تومۇرىنى تۇتىدۇ). شۇنداق خېنىم، ئىككىلا تومۇر ئوخشاش سوقۇۋاتىدۇ. چاپسانراق، ھېچ گەپ يوق خېنىم، زۇكامنىڭ ئەسىرى بار، مەن دورا ئالغاچ كەلگەن ئىدىم. (قىزغا قارايدۇ) قىزىم، قايناقسۇ بارمىكىن؟ تازا قايناق بولسۇن، (بۇۋى بىر خالتىدىن بىر خىل گۈل ئۇرۇغى ئېلىپ چىنىگە سالىدۇ. كېيىن ئاماننىساخانغا سىز قىلىپ تۇرۇپ، روملىنىڭ ئۇچىغا ئورالغان شىشىدىكى زەھەرنى يېنىچە چىنىگە توكىدۇ. شىشىنى يەنە رومالغا تۈگىدۇ. قىز چىقىپ كورۇپ قالىدۇ. چەينەكنى ئەپ چىقىپ بۇۋىگە بېرىدۇ، بۇۋى چىنىگە قايناقسۇ قۇيىدۇ. قىز ئۇنىڭدىن يوشۇرۇنچە، ئاماننىساخانغا "دورىنى ئىچمەڭ" دېگەن مەنادا ئىشارەت قىلىدۇ: خېنىم چۆشەنمەي ھەيران قالىدۇ... قىز ئالدىراپ ئىچكىرىگە ماڭىدۇ).

بۇۋى: (دورىنى چىنىدە ئارىلاشتۇرۇپ، پۈۋلەيدۇ) ھېچ ۋەقەسى يوق، ئاغىچا خېنىم، مۇشۇ دورىنى قىزىغىدا ئىچسىلە، بىر تەرلەپلا ياخشى بولۇپ كېتىلا. خۇدايىم بۇيرۇسا، مەن ئەتە كېلىپ، يەنە كورىمەن... (ئۇ دورىنى ئاماننىساخانغا سۇنىدۇ، ئاماننىساخان ئېلىپ، پۈۋلەپ ئاغزىغا تەككۈزىدۇ، قىزىق ھىس قىلىپ ئىچمەي يەنە پۈۋلەيدۇ، يەنە ئىچكىلى باشلايدۇ...)

بادامخان: (ئارقىسىدىكى قىز بىلەن ئىچكىرىدىن ئېتىلغانچە چىقىدۇ) ئىچمەڭ، ۋاي ئىچمەڭ! (ۋاقىرغانچە كېلىپ، ھەيران بولۇپ، چىنىنى تۇتۇپ تۇرغان ئاماننىساخاننىڭ قولىدىن چىنىنى ئۇرۇپ چۈشۈرىۋېتىدۇ.

قىز تالاغا يۈگۈرىدۇ) ئامانىساخان، دوستۇم، بۇنىڭدا زەھەر بار!

ئامانىساخان: (چوچۇپ قوزغىلىدۇ) ھە!...

[قىز ئىككى ئايال ياساۋۇلنى باشلاپ كىرىدۇ. ياساۋۇللار بۈۋىنىڭ ئىككى يېنىغا كېلىپ توختايدۇ. بادامخان پوچۇق چىنىنىڭ تېگىدە قالغان دورىنى بىر ئەسكەرگە بېرىپ، قۇلىغىغا سوزلەيدۇ. ئەسكەر تالاغا چىقىدۇ.

بادامخان: (بۈۋىگە ۋاقىرايدۇ) قانخور، جاللات! نىمە قىلماقچى ئىدىڭ؟ ئەيت! (ۋاقىراپ ئۇرماق بولىدۇ. بۈۋى تىترەپ ساغرىسىپ كەينىگە داجىيدۇ)

ئامانىساخان: (سالماقلىق بىلەن) بادامخان، خاپا بولماڭ. (بۈۋىگە قارايدۇ) بۈۋى، دورىغا زەھەر سېلىشقا سېنى نىمە مەجبۇر قىلدى؟

بۈۋى: (يالغان يالۋۇرىدۇ) ئاغچا خېنىم، مېنىڭ جېنىم ئۇن ئەمەس، ھەرگىز ئۇنداق گەپ يوق. مېنىڭ ھەددىم يوق، خېنىم، مېنى كەچۈرسىلە (دەرىزە تېشىدا گۇمانلىق بىر كىشى غىپ قىلىپ كورۇنۇپ ئوتۇپ كېتىدۇ).

قىز: يالغان سوزلىمە قېرى! مەن ھەممىنى كورۇپ تۇردۇم (بۈۋىنىڭ رومىلىنىڭ ئۇچىغا تۈگۈلگەن شىشىنى يېشىپ ئالىدۇ) ماۋۇ نىمە؟ بۇنىڭ ئىچىدىكى نەرسە قېنى؟

بادامخان: ئەيت، ئۇ قېنى؟

بۈۋى: خانىلىرىم، بۇ بىر دورا شىششىسى. ئۇلۇمدىن خەۋىرىم بار. باشقا نەرسىدىن خەۋىرىم يوق...

سەردار: (ياساۋۇل بىلەن كىرىدۇ. ياساۋۇلنىڭ قولىدا بىر ئولۇك توشقان) ھەي قېرى، بۇ نىمە؟ (توشقاننى كورسىتىپ غەزەپ بىلەن سورايدۇ)

ياساۋۇل: دورىدىن توشقانىغا بىر يۇتۇم ئىچكۈزگەن ئىدۇق، ھـابال ئۇتمەي جېنى چىقتى.

ئامانىنساخان: خوش، بۇۋى، ئەمدى نىمە دەيسىز؟!

بۇۋى: (باش ئىگىدۇ) بىر قوشۇق قېنىمنى تىلەيمەن، خېنىـم (بېرىپ ئامانىنساخاننىڭ ئالدىغا يىقىلىدۇ).

سەردار: ساڭا تاپشۇرۇق بەرگەن كىم؟ راستىڭنى ئېيتساڭ ئۆلۈمدىن كەچۈرۈش مۇمكىن.

بۇۋى: (بېشىنى كوتەرمەي) قورقىمەن، تىلىم كويىدۇ...

ئامانىنساخان: قورقما ئېيتىۋەر، بىز بار.

بۇۋى: مەن ئېيتاي خېنىم، ئېيتاي... (بىر غايىپ خەنجەر دەرىزىـدىن كىرىپ، توپ ــ توغرا بۇۋىنىڭ كوكرىكىگە سانچىلىـدۇ، بۇۋى يىقىلىدۇ، باشقىلار پات ــ پاراق بولىدۇ. ئەسكەرلەر تالاغا يۈگۈرىدۇ).

سەردار: (بۇۋىنى تەكشۈرۈپ كورىدۇ. ئۇ ئولۇپ بولغان. خەنجەر سانجىغـلىق مەيدىسىدىن قان چىققان بۇۋى ئالىيسـپ ياتىدۇ) تۇگەپـتۇ. ئەپ چىقىڭلار بۇ ئىپلاسنى! (ياساۋۇللار كوتىرىپ ماڭىـدۇ)

ئامانىنساخان: سىر يوشۇرۇن قالدى!

سەردار: بۇ سىرنى چوقۇم تاپىمىز.

ــ پەردە چۈشىدۇ.

ئالتىنچى پەردە

بىرىنچى كورۇنۇش   سۇلتان غەزەپلەندى

[ئوردىنىڭ رەسمىيەت سارىيى.

[تەنتەنىلىك ئوردا مۇزىكىسى بىلەن پەردە ئېچىلىدۇ.

[ھەممە ۋەزىر - ۋۇزرالار (ئىلگىرىكىگە ئوخشاش) ئوز ئورۇنلىرىدا ئولتۇرغان، ئۇلاردىن باشقا شاھباز مىرزا، قەشقەر ۋالىسى مەھەممەت بۇغرالار بار. تەختنىڭ كىينىدە، ئىككى ياندا، تالا ئىشىگىنىڭ ئىككى قاسنىغىدا ساۋۇت كىيگەن، نەيزە تۇتقان قالقانلىق ياساۋۇل تۇرغان. ساراي سۇرلۇك كورۇنۇش ئالغان. سازمۇ ھەيۋەتلىك چېلىنىدۇ. ئىشان ھاسىسىغا تايىنىپ، يەرگە قاراپ قاپىغىنى سېلىپ ئولتۇرىدۇ. مىرزا ئېلىنىڭ سىياقى ئەندىشىلىك. ساز توختايدۇ....

ئەكرەم: (ئىچكىرىدىن چىقىپ) **سۇلتان ئالىلىرى قەدەم تەشرىپ قىلدى!**

[ئابدۇرىشىتخان خانچە كىيىملىرىنى كىيگەن، جىددى قىياپەتتە ئاماننىسا خېنىم بىلەن چىقىدۇ، ھەممىسى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ باش ئېگىپ ھورمەت بىلدۇرىدۇ. تالادا نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ نارازىلىق شاۋقۇنى ئاڭلىنىدۇ، خان بىلەن خېنىم تالاغا ئازراق قۇلاق سالىدۇ، كېيىن تەنتەنىلىك مېڭىپ كېلىپ، يۇقۇرىدىكى ئىككى ئىگىزرەك ئورۇندۇققا ئولتۇرىدۇ....

ئشان: (قول كوتىرىدۇ، باشقىلارمۇ قول كوتىرىپ ئشانغا قوشۇلىدۇ.) سۇلتان جانابى ئاللىرىنىڭ، ئاغىچا خېنىم جانابىلىرىنىڭ ئۇمۇر- لىرى ئۇزۇن بولغاي، ئامىن (ھەممىسى "ئامىن" دەپ ئۈنلۈك ئېيتىدۇ. قوللىرى بىلەن يۈز- ساقاللىرىنى سىلايدۇ).

ئابدۇرىشتخان: (قولى بىلەن ئولتۇرۇشقا شەرەت قىلىدۇ، باشقىلار ئولتۇرىدۇ) ئەمما، بەزىلەر ئاغزىدا ئۇزۇن ئومۇر تىلەيدۇ، يېڭى ئىچىدە خەنجەر. شۇنداق ئەمەسمۇ، جانابى مىرزا ئېلى؟!! (مىرزا ئېلىغا تىكىلىپ قارايدۇ)، (تاشقىرىدىكى شاۋقۇن كۈچلۈكرەك ئاڭلىنىدۇ، "ئادالەت تەلەپ قىلىمىز!" "زالىم مۇستەبىتلەرگە جازا بېرىلىشى كېرەك!" "سۇلتان ئەلنىڭ دادىغا يەتسۇن!" دىگەن ئاۋازلار ئوچۇق ئاڭلىنىدۇ).

ئابدۇرىشتخان: كوردۇڭلارمۇ، ئەل نىمىنى تەلەپ قىلىدۇ! جاۋاپ بېرىش كېرەك. (قاۋۇل مىرزاغا قاراپ) ئۇلار ۋەكىللىرىنى سايلىدىمۇ؟

قاۋۇل مىرزا: سايلاپ قويىدى.

ئابدۇرىشتخان: كىرسۇن (يانا شاۋقۇن... مەخمۇت ئوتۇنچى باشلىق ئون نەپەر ۋەكىل كىرىدۇ، بۇلارنىڭ توتى دىخان ۋەكىلى. ئىككىسى شەھەر ھۈنەرۋەن كاسىپلىرىنىڭ ۋەكىلى، ئىككىسى تالىپلار ۋەكىلى، يەنە ئىككىسى كىچىك سودىگەرلەر ۋەكىلى، ئۇلار مەخمۇت ئوتۇنچىنىڭ باشچىلىغىدا سۇلتانغا سالام بېرىدۇ).

ۋەكىللەر: سۇلتان جانابىلىرىنىڭ ئادىل بولۇشىنى تەلەپ قىلىمىز!

ئابدۇرىشتخان: (مەخمۇت ئوتۇنچىنى كورۇپ بىرئاز ھاياجانلىنىدۇ ۋە ئامانىساخانغا قارايدۇ، ئامانىساخان بېرىپ دادىسىغا تازىم قىلىپ، كوكرىگىگە باش قويىدۇ. دادىسى پىشانىسىگە سويۇپ قويىدۇ. ئامانىسا- خان جايىغا كېلىپ ئولتۇرىدۇ... خوش، مەخمۇت ئاتا، ۋەكىللەر!

قېنى قانداق تەلەپلەر بولسا ئېيتايلى.

مەخمۇت ئۇتتۇنچى: جانابى سۇلتان، دېخانلار ۋەيران، سەرگەردان بولماقتا. بىز مەكتەت، مارالـۋېشى، ئاۋات دېخانلىرىغا ۋەكىل بولۇپ كەلدۇق. سۇلتان ئالىيلىرىنىڭ ئەل دادىغا يېتىشىنى تەلەپ قىلىمىز.

دېخان A: مەن ئاۋاتتىن كەلدىم، پۈتۈن ئاقسۇ يېزىلىرى خاراپ بولۇپ كېتىۋاتىدۇ. چوڭلار، بەگ-تورىلەر، قازى-ئىشانلار دېخانلارنى تالان-تاراچ قىلىۋاتىدۇ. دېخانلارنىڭ قۇرۇق سوڭەكلىرىدىن باشقا ھېچ نەمىسى قالمىدى.

دېخان B: بۇلتۇر خانىنىڭ پەرمانى دەپ بىزگە بىرمۇنچە ياخشى ۋەدىلەرنى قىلغان، نەدە "پەرمان" بولسۇن، كېيىنكى ئەھۋال ئىلگىرىكىدىن ئېشىپ كەتتى...

ھۈنەرۋەن A: بىز شەھەر ھۈنەرۋەنلىرىنىڭ، كەمبەغەللەرنىڭ ئەھۋالى يېزىلارنىڭكىدىن قېلىشمايدۇ. سۇلتان جاناپلىرى، زورلۇق-زومىگەرلىك دەستىدىن جان باقالمايدىغان بولۇپ قالدۇق.

كىچىك سودىگەر A: (ياخشىراق كىيىنگەن) پەقىر ئۇششاق سودىگەرلەرگە ۋەكىل بولۇپ كىردىم، سۇلتان ئالىيلىرى. بىز ئۇششاق سودىگەرلەرنىڭ ئەھۋالىمۇ كۈندىن-كۈنگە ئېغىرلىشىپ كېتىۋاتىدۇ. تىرىكچىلىك قىلىشقا ئامال بولمايۋاتىدۇ، ئۈنىڭ ئۈستىگە دىنغا قارشى، "دەھرى" دېگەن نام بىلەن قاماقىقا ئېلىش، دارغا ئېسىشلار بارغانسېرى كۆپىيىپ كېتىۋاتىدۇ.... بىز مۇستەبىت زالىملارغا جازا بېرىلىشىنى، پۇخرالارغا ئەركىنلىك بېرىلىشىنى تەلەپ قىلىمىز!...

www.uyghurkitap.com

ئابدۇرىشتخان: خوپ، بىز سىزلەرنىڭ تەلەپلىرىڭىزلارنى ئاڭلى-
دۇق. بۇ تەلەپلەر ــ توغرا، ھەققانى تەلەپلەر. سىزلەر باپان
قىلغان ئەھۋاللار پەقىرنى ئويلاندۇردى. ئەلنىڭ ئاۋاپ-ئوقۇ-
بەتلەرگە دۇچار بولغانلىقىغا ئاساسەن مەن جاۋاپكار... ۋەكىل-
لەر، سىزلەر چىقىپ كوپچىلىككە چۈشەندۈرىڭىزلەر، بىز مۇزا-
كىرە قىلماقچىمىز، ئۇزاق ئوتمەي جاۋاپ ئالۇرسىزلەر.

ۋەكىللەر: (مەخمۇت) ئەگەر ئەلنىڭ تەلەپلىرى ھەل قىلىنسا، بىز
سۇلتان ئالىيلىرىنىڭ سوزىنى ئاڭلايمىز (باشقىلارنى باشلايدۇ،
ۋەكىللەر چىقىدۇ، كوپچىلىك شاۋقۇنى يەنە كوتىرىلىپ بىسىلىدۇ).

ئابدۇرىشتخان: خوش، جانابى ۋەزىرلەر، ئەرباپلار! ئەل ئازاۋىنى
ئوز قۇلىقىمىز بىلەن ئاڭلىدۇق. بۇنىڭغا نىمە دەيمىز؟!

مىرزا ئېلى: سۇلتان ئالىيلىرى، بۇ ئىشلاردىن پەقىرنىڭ خەۋىرىم
يوق ئىكەن.

ئابدۇرىشتخان: ھا، ھا، ھا... (غەزەپلىك كۇلىدۇ) سىزنىڭ سۇئى-
قەستچىلىكتىن، شەخسى قارا نىيەتلىكتىن خەۋىرىڭىز بار....

مىرزا ئېلى: مەن... سۇلتان...

ئابدۇرىشتخان: (ئۇنىڭغا ئېتىۋار قىلمايدۇ ۋە غەزەپ بىلەن قىچقىرىدۇ)
پاششاپ بەگ!

ئېلى پاششاپ: (چوچۇپ كىتىدۇ) خوش سۇلتان ئالىيلىرى... (ئورنىدىن
قوپۇپ باش ئېگىدۇ).

ئابدۇرىشتخان: جانابى ئومەرنىڭ ئويىگە بۇلاڭچىلارنى ئەۋەتكەن
كىم؟!

ئېلى پاششاپ: (قورقۇپ تىترەيدۇ. مىرزا ئېلى يەر ئاستىدىن ئۇنىڭغا
قارايدۇ) بىز تەكشۇرۇپ، جىنايەتچىنى تاپالمىدۇق، سۇلتان

جاناپىلىرى. بۇلاڭچىلارنىڭ بىرسى شۇ جايدا سەردارنىڭ ساقچىسى تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن، بىرى قېچىپ كەتكەن...

ئابدۇرىشتخان: قېچىپ كەتكەن؟ خوپ، (ئەكرەمگە) ئەپ كىر ئۇنى (ئىككى ئەسكەر يوغان گەۋدىلىك، سەت قىياپەت بىرسىنى ئېلىپ كىرىدۇ) سەن بۇنى تونۇمسەن؟ (پاششاپتىن سورايدۇ)

ئېلى پاششاپ: يۇقسۇ، سۇلتان جاناپلىرى...

ئابدۇرىشتخان: سەنچۇ؟ (جىنايەتچىدىن سورايدۇ)

جىنايەتچى: (يەر ئاستىدىن پاششاپقا قارايدۇ) تونۇيمەن... ئۇ ئېلى پاششاپ... بىزنى ئۇمەر سازەندىنى ئۆلتۈرۈشكە ئەۋەتكەن مۇشۇ...

ئېلى پاششاپ: مۇتەھەم، ئوغرى، يالغان (ھودۇقۇپ سوزلەيدۇ)، تامامەن يالغان. سۇلتان ئالىلىرى....

ئابدۇرىشتخان: (شەرەت بىلەن جىنايەتچىنى ئەپ چىقىپ كېتىشكە بۇيرۇيدۇ) مۇتەھەم!؟ جانلىق دەلىل-ئىسپات ئالدىدا قارشىلىق قىلماقچىمۇسەن، ئەبلەخ! (غەزەپلىك ۋاقىرايدۇ)

ئېلى پاششاپ: (باش ئېگىدۇ)......

ئابدۇرىشتخان: ساڭا باشچىلىق قىلغان كىم؟

ئېلى پاششاپ: ئەيتالمايمەن... مەن ئۆزەم، سۇلتان جاناپلىرى (مىرزا ئېلى جىددىيلىشىدۇ، پاششاپقا تىكىلىدۇ).

ئابدۇرىشتخان: ئەيت، كىم! (ۋاقىرايدۇ)

مىرزا ئېلى: بۇ سۇيىقەستچىنىڭ جاجىسىنى بېرىش كېرەك (قىلىچىنى يېرىم چىقىرىدۇ).

سەردار: (بىر قولى بىلەن ئۇنىڭ قىلىچ تۇتقان قولىنى تۇتىدۇ): ئالدىرىماڭ، جانابى باش ۋەزىر... (مىرزا ئېلى قىلىچىنى قىنىغا سالىدۇ).

ئابدۇرىشىتخان: (پاشىشاپقا) ئەيت! كىم ساڭا قوماندانلىق قىلغان؟
(ئېلى پاشىشاپ ئاستا بېشىنى كوتىرىپ مىرزا ئېلىگە قارايدۇ، مىرزا ئېلى يانا قىلىچىنى چىقىرىپ ھەيۋە قىلماق بولىدۇ. ئەكرەم ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ، قىلىچىنىڭ سېپىنى تۇتۇپ، ئۇنىڭغا ئالىيدۇ. مىرزا ئېلى پەسىيدۇ).

ئابدۇرىشىتخان: (ۋاقىرايدۇ) جاللات! (ئىككى جاللات يوغان قىلىچلىرىنى كوتەرگەن سۈرلۈك قىياپەتتە كىرىپ كېلىدۇ) ئېەپ چىقىڭلار! (پاشىشاپنى كورسىتىدۇ، جاللاتلار ئۇنى سورەپ ماڭىدۇ، پاشىشاپ بولسا ھەممىنى قىلغان مىرزا ئېلى. ئاشۇ باش ۋەزىر تاپشۇرغان سۇلتان جاناپلىرى، دەپ ۋاقىرىغانچە چىقىپ كېتىدۇ) خوش، جانابى مىرزا ئېلى! (تىترەپ تۇرغان مىرزا ئېلىگە سوزلەيدۇ)، ئەمدى نىمە دەيلا؟! (مىرزا ئېلى سوزسىز، باش ئېگىدۇ) سوزلە، مۇناپىق! (قاتتىق ۋاقىرايدۇ، ھەممە چوچۇيدۇ...) ئومەر سازەندە ساڭا توسقۇنلۇق قىلدىمۇ؟ سانايى نەفسىنى تاقاشقا بۇيرۇق قىلغان كىم؟ ئامانىساخانىغا زەھەر بېرىشنى ئۇيۇشتۇرغان كىم؟! رەھمەتنى نىمىشقا ئولتۇردۇڭ؟! خاندانلىقنىڭ مەدرىسىنى كويدۇرۇش ئىغۋاسىنى كىم توقىدى؟ پەرمانىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشقا قانداقچە پېتىندىڭ؟... سوزلە!!!... (غەزەپ بىلەن ۋاقىرايدۇ)

مىرزا ئېلى: (تىترەيدۇ) مەن، مەن... سۇلتان جاناپلىرى، (بەزىلەر غەزەپ بىلەن ھاياجانلىنىدۇ، مەدىرلىشىدۇ، ئىشان تىترەيدۇ) مەن جىنايەت قىلدىم...مەن، ھە، مەن...

ئابدۇرىشىتخان: شۇنچە سوزمەن باش ۋەزىر ئەمدى ھەجەپ سوز-لىيەلمەيدىغان بوپ قاپتىغۇ؟ (ئەكرەمگە قاراپ) بۇنىڭ قىلىچ، ۋەزىر كىيىمىنى ئال! (ئەكرەم كېلىپ قىلىچىنى ئالىدۇ، ۋەزىر كىيىمىنىمۇ

سالدۇرىدۇ) سەن باشقىلارغا ئۇرغان قىلىچ ساڭا ئۆتمەمدۇ؟ قېنى سەن ئۆزەڭگە ئۆزەڭ ھۆكۈم قىلچۇ!

مىرزا ئېلى: (خاننىڭ ئالدىغا يېقىلىدۇ) ئۇلۇغ شاھىم! مەن جىنايەتچى، مەن ئۆلۈمگە مەھكۇم...

ئىشان: (يوتۇلۇپ ئورنىدىن قوپىدۇ) سۇلتان جاناپلىرى، مىرزا ئېلىنىڭ جىنايىتى ئېغىر ئىكەن. ئۆزىمۇ ئىقرار قىلدى. ئۇنىڭغا كېچىرىم قىلىشلىرىنى سورايمەن. مەن ئىلتىماس قىلىمەن، بىر قوشۇق قېنىنى تىلەيمەن (خاننىڭ ئالدىغا تىز چوكىدۇ).

ئابدۇرېشىتخان: مەرھەمەت ھەزرىتىم، قوپسىلا... (قولىدىكى يوگەك قەغەزنى قاۋۇل مىرزىغا ئۇزىتىپ) ئوقۇڭ.

قاۋۇل مىرزا: پەرمان. (ھەممە ئورۇنلىرىدىن تۇرىدۇ) شۇل خۇسۇستا ئالاھىدە پەرمان چىقىرىلىدۇكى، مۇۋەققەت باش ۋەزىر مىرزا ئېلى سۇلتانغا قەست قىلىپ، خانلىق ھوقۇقىنى تارتىۋېلىش مەقسىدىدە بولغانلىقى ئۈچۈن ۋە خانلىقنىڭ پەرمانىغا قارشىلىق قىلىپ، ئەلگە داۋاملىق ئېغىر زۇلۇم سالغىنى ئۈچۈن، بىر قاتار سۇئىقەستلەرنى ئۇيۇشتۇرغانلىقى ئۈچۈن، باش ۋەزىرلىك ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلاپ ئۆلۈم جازا... (خان پۈتۈكچىدىن پەرماننى ۋە قەلەمنى ئېلىپ ئۆزگەرتىپ قايتۇرۇپ بېرىدۇ) ئۆمۈرلۈك قاماق جازاسى بېرىلىپ زىندانغا تاشلانسۇن؛

سۇيىقەست ئىشنى ئېلىپ بارغۇچى مۇھاپىزەت ئىشلىرى ۋەزىرى ئېلى پاشاپقا ئۆلۈم جازاسى بېرىلسۇن؛

سابىق باش ۋەزىر مىرزا ھەيدەر قايتىدىن باش ۋەزىرلىككە تەيىنلەنسۇن.

قەشقەر ۋالىسى مەھەممەت بۇغرا پاشاپ بەگلىككە

تەيىنلەنسۇن.

خوجا قاسىم غەزىنىچى ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلۇپ، ئۇ ۋەزىپىگە شاھباز مىرزا تەيىنلەنسۇن.

مىرزا ئىبلى تەرىپىدىن بۇزغۇنچىلىقتا ئۇچرىغان خانلىقنىڭ پەرمان ـ قارارلىرى قەتئىي ئىجرا قىلىنسۇن. ئۇنىڭ خائىنلىق مەقسىدى بىلەن چىقارغان قارار، بۇيرۇقلىرى تامامەن ئىنكار قىلىنسۇن.

بارلىق پۇقرالار ۋە ئەمەلدارلار ئەلگە ئامانلىق، پۇقراغا پاراۋانلىق كەلتۈرۈش ئۈچۈن تىرىشماقلىرى ھاجەت!

ئۇيغۇر خانى سۇلتان ئابدۇرىشىت.

ھىجرىيە توققۇزيۈزئاتمىشىنچى يىلى، موھەررەم. شەھرى ياركەن

(كوپچىلىك باش ئېگىپ، پەرماننى قوللايدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ).

ئابدۇرىشىتخان: ئەپ چىقىڭلار بۇنى! (ئىككى ياساۋۇل مىرزا ئىبلىنى ئەپ چىقىپ كېتىدۇ. خان ئورنىدىن قوپىدۇ. باشقىلار تازىم قىلىپ خوشلىشىپ ماڭىدۇ).

ئابدۇرىشىتخان: مىرزا ھەيدەر بىلەن سەردار قالسۇن! (خان، خېنىم، مىرزا ھەيدەر، سەردارلار ئورە تۇرۇپ سوزلىشىدۇ.

مىرزا ھەيدەر: خېنىمنىڭ تەنلىرى سالامەتمىكىن؟ ئۇزلىرى خەتەر ئىچىدە كۆرەش قىلىلا.

ئامانىساخان: تۈزۈك، رەھمەت، جاناپلىرى ئېغىر رىيازەت چەكلە.

مىرزا ھەيدەر: ھېچۋەقەسى يوق.

www.uyghurkitap.com

ئابدۇرىشتخان: بۇنىڭغىمۇ مەن سەۋەپكار.
مىرزا ھەيدەر: ھېچ نەرسە ئەمەس. ساۋاقلار بىزنى ئۆگىتىدۇ.
بوران چىقمىسا قۇم ئاستىدىكى نەرسىلەر ئېچىلمايدۇ.
ئامانىساخان: توغرا، شۇنداق بولدى. ئەمما، قۇم ئاستىغا موككەن
يىلانىنىڭ تېنى چانالدى-يۇ، بېشى قەپقالدى. ئىشان....
ئابدۇرىشتخان: ئىشان مىرزا ئېلى ئەمەس. ئۇنىڭ ئارقىسىدا
كىشىلەر جىق. يەنە، دىن مەسىلىسى بار. لېكىن تېنى يوق
يىلانىنىڭ بېشى ھەركەت قىلالمايدۇ-دە.
مىرزا ھەيدەر: بۇ توغرا، ئۆتكەن نوۋەت ئۇلار ھۇجۇم قىلغاندا،
مەن ئۇلارغا كاۋاك ئېچىپ بەردىم. ئاشۇ ۋاقىتتا سۇلتان ئال-
لىرى شۇنداق تەدبىر قوللانمىسا بولمايتتى. مەن، كېيىن
جىق ئويلىنىپ شۇ قارارغا كەلدىم. لېكىن، بۇ ئەبلەخلەرنىڭ
بۇ دەرىجىدىكى قارا نىيىتىنى مولچەرلىيەلمىگەن ئىكەنمەن.
ئابدۇرىشتخان: مەن ھۇشيار بولىمەن دىدىم، لېكىن، يەنە بىخۇت
بولۇپ قالدىم. بۇ بىر مەزگىلدىن بېرى شۇ قەدەر روھىي ئازاپ
تارتتىمكى...ھەممە خاتالىق ئۆزەمدە "ئۆزەم تاپقان بالاغا نەگە
باراي داۋاغا"، بۇ كىشى مېنى قامچىلاپ تۇردى (ئامانىساخاننى
كورسىتىدۇ). ماڭا قارىغاندا ھۇشيار بولدى، شۇڭلاشقىمۇ دۇشمەن-
نىڭ قەستىگە ئۇچرىدى. مەن ئاخشام ساۋاقلارنى ئويلاپ
بىر غەزەل يازدىم (يانچۇغىدىن بىر بەت قەغەزگە يېزىلغان شېئىرنى
چىقىرىدۇ).
ئامانىساخان: مەن ئوقۇپ بېرەي (شېئىرنى ئالىدۇ. ئوقۇيدۇ، بارغانچە
ئىشتىياق بىلەن ئوقۇيدۇ):
ئېگىلىپ قىلسا سالام مەككار ئىكەن بىلمەپتىمەن،

قاش ئېتىپ ئۈيناتسا كوز ھەييار ئىكەن بىلمەپتىمەن.

قەدىردانىم ئۆلپىتىم سەن جان-جىگەر دوستۇم دىسە،
يەڭ ئىچىدە خەنجىرى تەييار ئىكەن بىلمەپتىمەن.

گايىدا بازغانىمۇ ئۇردۇم، گايىدا باستىم كويەك،
ئوتتىنا تاۋلاپ كورمىگەچ قۇرچىمۇ-تومۇر بىلمەپتىمەن.

ئايلىنىپ باغلار ئارا قازدىم باھاسىز تاشنى مەن،
ئۇستا زەرگەر بولمىغاچ ئالتۇنمۇ-مىس بىلمەپتىمەن.

ئەمدى تاپتىم ئاخىرىدا چىن ۋاپادار دوستنى مەن،
ئاغرىتىپ ئېيتقان سوزنىڭ مەنىسىن بىلمەپتىمەن.

كوزلىرىمگە ماي تولۇپ، ئەكسىچە كورگەن چاغلىرى،
ئېچىنىپ تىككەن كوزنىڭ زەردەسىنى بىلمەپتىمەن.

ئەي رەشىدى ئىچمىگىن بىخۇد شارابىن ئەمدى بەس،
جامدا مەي بارمىكىن، پاكى زەھەر بىلمەپتىمەن.

مىرزا ھەيدەر: بەك ياخشى..... ساۋاقلارنىڭ ئوبدان يەكۇنى ئاجا-يىپ ياخشى يېزىلغان.

ئامانىساخان: ياخشى، ئالى جاناپ مەپكۇرە.

ئابدۇرىشتخان: بىرىلگەن بەدەلنى ئويلىسام كوڭلۇم ئاغرىيدۇ.

ئامانىساخان: سۇلتان ئالىلىرىنىڭ بۇدا نىيىتى قەتئى، تەدبىرى

www.uyghurkitap.com

كەسكىن بولدى. ئەمدى بۇنىڭدىن كېيىنكى ئىشلارنى ئويلىشىش لازىم.

ئابدۇرىشتخان: (ئويلايدۇ، مېڭىپ بىر ئايلىنىپ توختايدۇ) ئادىل بولۇش، ئەلنى ئويلاش، هوشيار بولۇش (كوتىرەڭگۇ ئاۋاز بىلەن سوزلەيدۇ).

سەردار: ئىنىتايىن ياخشى سۇلتان. مانا بۇ، ساۋاقلارنىڭ مېۋىسى.

ئامانىساخان: ئەكرەم شاراپ كەلتۇرۇڭ. (ئۇچەيلەنگە قاراپ) بۇگۇنكى غالىبىيەت، كەلگۇسى شەرەپ ئۇچۇن بىرەر قەدەهتىن ئىچەيلىك (ئەكرەم پەتنۇستا شاراپ ئەپ كىرىپ تۇتىدۇ). داڭلىق شائىر ئاتايىنىڭ بىر روبائىسى يادىمغا چۇشتى (ئۇ قەدەهنى كوتىرىپ دىكلىماتسىيە ئاهاڭدا شېئىرنى يادقا ئوقۇيدۇ):

"ساقىيا كەلتۇر مەيى گۇلگۇننى خوش دەمدۇ بۇگۇن،
بارچىدىن مەجلىستە مەي جامى مۇقەددەمدۇر بۇگۇن،

كەل دەمى مەيخانىنىڭ بەپتۇل هەرەمىن قىل تاۋاپ،
كىم سەنەملەر لەبىدىن مەي ئابى زەمزەمدۇر بۇگۇن."

ئابدۇرىشتخان: ئاپىرىن!

مىرزا هەيدەر، سەردار: بارىكاللا!

(خوشال هالدا قەدەهنى كوتىرىشىدۇ)

— پەردە چۇشىدۇ.

ئالتىنچى پەردە

ئىككىنچى كورۇنۇش   تەنتەنە

[بىر يىل كېيىن.
[ياركەنىنىڭ گۈزەل كۈز كۈنلىرى.
[جاراڭلىق ناغرا ـ سۇناي ئاۋازى بىلەن پەردە ئېچىلىدۇ.
شەھەر تېشىدا ـ مىشا دەرياسى بويىدىكى چوڭ باغ، يىراقتا ـ ئۇدۇلىدا دەريا كورۇنۇپ تۇرىدۇ، باغدا ئالما، ئانار، شاپتۇللار پىشىپ كەتكەن، ئۈزۈم بارىڭىدا ھەر خىل چىرايلىق ئۈزۈملەر ساڭگىلاپ تۇرىدۇ.
[ئوڭ ياقتا چوڭ بىنانىڭ يېرىم كورۇنۇشى، ئۇنىڭ ئالدىدا تۆۋرۈكلىرى نەقىشلىق چوڭ شىپاڭ، پەس شىرەلەرگە ھەر خىل مېۋىلەر، نانلار تىزىلغان، شىرەلەرنى ئايلاندۇرۇپ (گىلەم ئۈستىگە) كورپە سېلىنغان، بىرنەچچە ياستۇق قويۇلغان، شىپاڭ ئەتراپىدا ئولتۇرغان ۋە ئورە ـ تۆپە كىشىلەر، بەگ ـ تۆرىلەر، سەللىلىك موللىلار، بىر چەتتە سۇپىدا سازچىلار، مۇۋە توشۇپ خىزمەت قىلىپ يۈرگەن خىزمەتچىلەر... دەرۋازىغا سوزۇلغان. ئىككى چېتى گۈللۈك يول ياقىسىغا كىشىلەر تىزىلغان، سەھنە ئەتراپىدا، يول بويىدا ياساۋۇللار... كىمنىڭدۇر كېلىشىنى كۈتۈشىدۇ.
[كىشىلەر "كەلدى، كەلدى" دەپ دەرۋازا ياققا قارىشىدۇ. ناغرا ـ سۇناي ئاۋازى كوتىرىلىدۇ، ساز جاراڭلايدۇ. قىز ـ يىگىتلەر ئۇسۇل ئويناپ تاشقىرىغا چىقىشىدۇ، ئۇزاق ئوتمەي، ئالدىدا قىز ـ يىگىت ئۇسۇلچىلار كىرىدۇ، كېيىن خان ۋە مېھمانلار كىرىدۇ: ئوتتۇرىدا ئابدۇرىشىتخان، ئۇنىڭ يېنىدا سول ياقتا ئامانىساخان، ئۇنىڭ يېنىدا مىرزا ھەيدەر، سول ياقتا ئوسمان سەردار، ئۇنىڭ يېنىدا ئومەر سازەندە، ئارقىسىدا باشقا بىرنەچچە ئەمەلدار، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدا ياساۋۇللار.... ئۇلار

www.uyghurkitap.com

تەنتەنىلىك مېڭىپ شىپاڭ ئالدىغا كەلگەندە ۋەزىرلەر ۋە باشقا بىر قىسىم بەگ ـ تورىلەر ئۇلارنى ھورمەت بىلەن قارشى ئالىدۇ. خان، خېنىملار شىپاڭغا چىقىپ كوپچىلىككە ئورۇلىدۇ ساز توختايدۇ).

مىرزا ھەيدەر: ئۇلۇغ سۇلتان جاناپلىرىنىڭ ۋە ئاغىچە خېنىمنىڭ ئومرى ئۇزۇن بولغاي! (توۋلاپ سوزلەيدۇ، كىشىلەر چۇقان ـ سۈرەن قىلىدۇ، بىر پەس ساز چېلىنىدۇ. كىشىلەر ئارىسىدا ئالدىنقى پەردىدىكى يۈرت ۋەكىللىرى ۋە بىر قىسىم كىشىلەرمۇ بار.)

[مىرزا ھەيدەرنىڭ تەكلىۋى بىلەن خان، خېنىم ۋە باشقا ۋەزىر ـ ۋۈز ـ رالار ئورنى بويىچە كورپىگە ئولتۇرۇشىدۇ. باشقا بەگلەر شىپاڭنىڭ ئىككى يېنىدىكى شىرە چورىسىدە ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇشىدۇ.

قاۋۇل مىرزا: (ئېلان قىلىدۇ)؟ مۇقام تەنتەنىسىگە تەييارلانغان بەزمە ئولتۇرۇشىمىز ھازىر باشلىنىدۇ، ئاغچا خېنىم ھەم قىدىر ـ خان، ئومەر سازەندە جاناپلىرى رەتلەپ چىققان، تولۇقلىغان ئۇيغۇر مۇقامدىن سۇلتان ئالىلىرىگە بايانات بېرىلىدۇ.

قىدىرخان: سۇلتان ئالىلىرىنىڭ چوڭ غەمخورلۇغى بىلەن ۋە ئاماننىسا خېنىمنىڭ بىۋاستە يېتەكچىلىگى بىلەن مۇقام ئاساسەن رەتلەپ چىقىلدى. ھازىر رەتلەنگەن مۇقام ئون ئىككىگە يەتتى. ئون بەش يىلغا يېقىن قىلىنغان ئەمگەك بىكارغا كەتمىدى. ئۇتۇق چوڭ. بۈگۈن مۇقام توغرىسىدا قىلىنغان ئىشىمىزنىڭ نەتىجىسىنى سۇلتان ئالىلىرىغا بايان قىلىش ئۈچۈن "پەنجىگاھ" مۇقامىنىڭ بىر قىسمى جانابى ئومەر سازەندە باشچىلىغىدا ئورۇن ـ لىنىدۇ! (توۋەندە ـ سول ياقتىكى سۇپىدا سازچىلار مۇقامنى باشلايدۇ، ئومەر سازەندە ـ ساتار بىلەن "پەنجىگاھ" چوڭ نەغمە مۇقامىنىڭ باشلىنىشىنى ئورۇنلايدۇ)

ئايا دوستلار ئىشىتكەيسىز مۇقامىنى بايان ئەيلەي،

www.uyghurkitap.com

مۇقام نامى بىلەن قۇتلۇق سالامىمنى بايان ئەيلەي.

كى راكتىن باشلايىن ئەلگە مۇقاملار توھپە بولغاي دەپ،
ساتارىم تارىغا تەگكەش قىلىپ نەغمە بايان ئەيلەي.

جەبىيات ـ مۇشاۋىرەك رىشتە بولۇپ دىللەرگە جا بولغاي،
چىمەندە سايرىغان بۇلبۇل كەبى داستان بايان ئەيلەي.

چالاي قالۇننى چارگاھغا ئانىڭ مىغزىن چاققايىسىز،
كوكۇللەر شادمان بولغايكى مەشرەپنى بايان ئەيلەي.

دۇتارىم پەنجىگاھ مەرغۇلىغا مۇڭلۇق پىغان چەككەي،
ئۇز ھالنى تەزەسى بىرلەن خالايىققا بايان ئەيلەي.

ئەجەم خەستە كوكۇللەر دەردىگە ياخشى شىپا بەرگەي،
چىلىپ قوشاقنى ئەۋجگە نۇسخىسى بىرلەن بايان ئەيلەي.

بايان قىلغاي بايانات خەلقىمىزنىڭ مۇددىئاسىنى،
ناۋانىڭ پەيزىدە پەرھات ـ شىرىننى بايان ئەيلەي.

سىگاھ سەلىقەسى بىرلەن قوشۇلسا مەزە قىلار ئاشىق،
ئىراق ـ جۇلا، سەنەمچى قىز ـ يىگىتلەرنى بايان ئەيلەي.

كەل ئى ساقى شاراپ سۇنغىل ئىچەيلىك يايرىسۇن دىللار،

يارانلار سللە سازەند تۇشتى مەشرەپكە بايان ئەيلەي.

[پەنجگاھنىڭ تەزىسى، ھەممە چالغۇچىلار ساز چالىدۇ.
[ناخشا ـ حور:
رەتلىنىپ قۇتلۇق مۇقام جار بولدى ئەلگە ئاقۇەت،
تەلمۈرۈپ كۈتكەن تىلەك ئاشتى ئەمەلگە ئاقۇەت.

ئۆتتى ئون بەش كۈز، باھار، كۆلدى مۇقام پورەكلىرى،
كەتمىدى ئارمانلىرىم بىھۇدە سەلگە ئاقۇەت.

خەلق مۇقامىغا بىقىپ تەلپۈندى ئاشىقلار ھامان،
تولدى شاتلىق ناگۈلا ـ غەمكىن كوڭۈلگە ئاقۇەت.

باغ ئارا گۈل ئىشقىدا بۇلبۇل ياقاسى چاك ئىدى،
سايرىدى خەندان ئۇرۇپ قونغاندا گۈلگە ئاقۇەت.

ياڭرىغاندا نەغمە، مەشرەپ، داستان مەرغۇللىرى،
ئەۋجىدىن ئاسمان ـ زىمىن تولدى غەزەلگە ئاقۇەت.

باق، مۇغەننىلەر ئەنە چالماقتا زوق بىرلە جۇلا،
قىز ـ يىگىت جەۋلان قىلىپ چۈشتى سەنەمگە ئاقۇەت.

ئەي نەفسى، تەمبۇرۇڭنى سايرىتىپ چالساڭ ھۇنۇز،
شۇ مۇقامدىن جامىمىز تولغاي ھەسەلگە ئاقۇەت.

www.uyghurkitap.com

[تەزىنىڭ مەرغۇلى....
[نۇسخە ــ خور:

باغ ئارا سەيلە قىلىپ ئول مېھرىۋان يارىم كېلۇر،
زوقلىنىپ بۇلبۇل كۈيىگە ئەينە جانانىم كېلۇر.

تەلمۈرۈپ توت كوز بىلەن كۈتتۇم كوزى خۇمارىنى،
يارىغا رەھىم ئەيلىدى دەرت بىرلە دەرمانىم كېلۇر.

ئۇل رەقىپ شۇم پەيلىدىن ئەندىشىدە كوڭلۇم ھامان،
غالىبانە ئات سېلىپ مەردانە خاقانىم كېلۇر.

يار ئۇچۇن جانىم تەسەددۇق مەيلى ئولسەم رازىمەن،
ئىشق ھىجرىدە سىنالغان چىن ۋاپادارىم كېلۇر.

شامگە ھىسداش بولۇپ قىلدىم پىغانۇ-ناللار،
قۇتقۇزۇپ پەرۋانىنى شەپقەتلى سۇلتانىم كېلۇر.

كېچىلەپ بوزلايدۇ شېرىن يار پىراقىدا ھەجەپ،
ئەي نەفسى بولما مەيۇس ئەينە پەرھادىم كېلۇر.

[مەرغۇل ــ "جۇلا"غا يوتكىلىدۇ. "جۇلا"غا يالغۇز ئۇسۇل-دولان ئۇسۇ-
لىنى بادامخان ئورۇنلايدۇ.
[خور ــ ناخشا:

خەلق ئۇچۇن جان كويدۇرۇپ،

ئاقسا تېرىك بولما مالال.
ساڭا بەرگەن نان ۋە تۇزنى،
ئاقلىغىن ـــ يىگىن ھالال.

ئەل ساڭا بىلدۇرسە ھورمەت،
ئۇ ساڭا ئالى شەرەپ.
بارلىغىڭنى بەر ئاڭا،
قويغىل ئۇزەڭگە چوك تەلەپ.

سەن ئەگەر ئەلنى دىسەك،
بولغۇسى خەلقىڭ باش پانا.
گەر بېشىڭغا كەلسە غەم،
بولۇر ساڭا ئاتا ـ ئانا.

ئەل ئۇچۇن مېھرى مۇھەببەت،
ھەممىدىن ئەلا ساڭا،
ئوتىدا پەرۋانىدەك،
كويسەك بۇ ھال لەززەت ساڭا.

سەن ئەگەر پىدا بولۇپ،
ئەل يولىدا بولساك شېھىت،
ئارمىنىڭ بولماس جاھاندا،
روھىڭ ئولمەس مەرت يىگىت.

www.uyghurkitap.com

دوستلىرىڭ، ئەۋلاتلىرىڭ،
چاچقاي بېشىڭغا ئۈنچىلەر.
نامىڭ ئۆلمەس تائەبەت،
ئاچقاي قىزىل گۈل ـ غۇنچىلەر.

[ساز "سەنەم"گە يۆتكىلىدۇ.
[قىز ـ يىگىتلەر ئۇسۇلغا چۈشىدۇ.
[1. سەنەم، (تەخسە ئۇسۇلى)
[2. سەنەم، (ئەرلەر ساپايە ئۇسۇلى)
[3. سەنەم، (قىزلار كىچىك داپ ئۇسۇلى)
[4. سەنەم، (ئومۇمى دولان ئۇسۇلى)
[ئۇسۇللار بىر بىرىگە ئۇلاپ داۋام قىلىدۇ، ئۇسۇلچىلار ئىنتايىن ماھارەت بىلەن ۋە ئىشتىياق بىلەن ئوينايدۇ. 2ـ، 3ـ سەنەم يۇقۇرى دولقۇنغا كۆتىرىلىدۇ.
[كىچىك سەلقە ـ يالغۇز (ئايال) ناخشا (بادامخان ئېيتىدۇ):

ساتارىمنى مۇقام پەيزى بىلەن سازلاپ چالاي دەيمەن،
قىلىپ نەغمە شۇ يارنىڭ كۆڭلىنى بىر پەس ئالاي دەيمەن.

نە بولدى بىلمىدىم ھەرگىز ئېچىلماس يارنىڭ كۆڭلى،
ئۇنىڭ دەردىنى بىلمەككە ۋىسالىغا باراي دەيمەن.

كى باردۇر بۇ يولۇمدا تاغ ـ داۋانلار گەر بالا دەشتى،
بېلىمنى سەيلىدە باغلاپ ھامان ئالغا باساي دەيمەن.

ئۇ تۇتقۇن، دىۋە ـ مەلئۇنلار ماكانى قارا زىنداندا،

ھاياسىز شۇم رەقىپلەرنىڭ ماكانىنى چاقاي دەيمەن.

تومۇر قەپەز ئىچىدە دىلبىرىم قىلماقتا كوپ پەريات،
رەقىپ كوكسىگە ئوتلۇق زۇلپىخارىمنى سالاي دەيمەن.

كۇلۇپ يار شادىيانە، ئۇز كامال-ھوسنىگە تولغاندا،
ئۇنى قۇتلاپ بويىغا گۇل ھىدى، رەيھان چاچاي دەيمەن.

[سەلىقەنىڭ مەرغۇلى....
[ساز "داستان"غا يوتكىلىدۇ.
[2-داستان، ساز — خور:
جاندىن كەچكەن يىگىتنى يارى جانانىدىن سوراڭ،
شام ئوتىنىڭ پەيزىنى پەرۋانە غەمخانىدىن سوراڭ.

بىۋاپا شەرمەندىلەر ئەقىدىنى يەرگە ئۇرار،
چىن ۋاپانىڭ قىممىتىنى بىباھا جاندىن سوراڭ.

مەنلا بىر دۇنيادا دەپ يۇرگەن ھاماقەتتىن قېچىڭ،
ئەقلى-ئىدرەك جەۋھىرىنى خەلقى جاھاندىن سوراڭ.

تىشى پال-پال"ئاشنا"، ئادەم ئەمەس ئالدامچى ئۇ،
چىن مۇھەببەتنى چىن ئاشىق قىز ۋە ئوغلاندىن سوراڭ.

باغ ئىچىدە شوخ ئېچىلمىش رەڭمۇ-رەڭ مىڭلەرچە گۇل،

www.uyghurkitap.com

ئاشۇ گۈلدىن قايسى ئۈز بولبۇل غەزەلخاندىن سوراڭ.

ئاھ! غەزەل-نەغمە كىشىنىڭ كوڭلىگە بەرگەي ئارام،
قەدرىنى سازنىڭ، مۇقام ئۇستازى دەۋراندىن سوراڭ.

ئەي، نەفسى يول يىراق، بايقاپ بىسىڭ مەزمۇت قەدەم،
چول باياۋان تاغ-ئېدىرنى يولچى كارۋاندىن سوراڭ.

[2-داستان مەرغۇلى — ساز....
[3-داستان، يالغوز (ئەر) ناخشا:

ۋاپادار كوڭلىگە ئازار قىلما،
ئارىغ سۆۋنچىنى پەرياد قىلما.

سىنىڭدىن بەخت كۈتۈپ قىلسا ئەقىدە،
يۈرەك-باغرىنى سەن قان-لەختە قىلما.

ۋاپانىڭ قەدرىنى بىلمەس ھاماقەت،
ۋاپاغا كەلتۈرەر ئوچمەس پالاكەت.

ۋاپاسىز قىلمىش ئىلە ماختانسىمۇ گەر،
تاپقاي ئوزىگە ئاخىر مالامەت.

ۋاپانىڭ قەدرىگە يەتكەي ۋاپادار،
ۋاپادار قەلبىنى تۇتقاي ئۇمىتۋار.

ئۇزىگە قەدىردان دوستنى سۆيەر ئۇ،
ئەزىز بىلگەي سۆيۈنچىنى تاشلىماس يار.

ۋاپادارلىق گۈلى سولماس جاھاندا،
قېدىناسلىق بىلەن ئۆتكەن ماكاندا.

بىرى، بىر بىرىگە بولغاي مەدەتكار،
كۆلەرلەر ھەر قاچاندا، ھەر بىر زاماندا.

[3 ـ داستان مەرغۇلى ــ ساز...
[ساز مەشرەپكە يوتكىلىدۇ.
[1. مەشرەپ ــ خور، بىرلەشمە ئۇسۇل.

ئۆمرۈڭنى ياددوس چېكى يوق دىمە،
”تۈگىمەس ئەتىياز، كۈزى يوق“ دىمە.

غۇنچىلەر چۈمەندە كۆلەر، ۋە لېكىن ــ
ئاخىرى سولار ئۇ، توزىماس دىمە.

ياشلىغىڭ كەتتىمۇ كەلمەيدۇ ئەبەت،
قول سوزساڭ يەتمەيدۇ بەرمەيدۇ مەدەت،

پۇشايمان بىلەن زارلاپ قىلسەن ئارمان،
ئارمانغا ھىچ دەرمان تېپىلماس پەقەت.

دۇنياغا كەلدىڭمۇ ئادەم بولغۇلۇق،
ئەل ئۈچۈن كوڭۇلدىن خىزمەت قىلغۇلۇق.

مەنىسىز ئادەم ئۇ، چىن ئادەم ئەمەس،
جاھانغا پايدىسىز ئوشۇق بىر مەخلۇق.

مەنىلىك چىن ئادەم بولىمەن دىسەڭ،
ئەل بەرگەن تۇزنى سەن ئاقلايمەن دىسەڭ،

ياشلىق باھارىڭنىڭ ۋاقتىنى چىڭ تۇت،
ئاناڭنىڭ سۈتىنى ئاقلايمەن دىسەڭ.

[3 ـ مەشرەپ، خور، بىرلەشمە ئۇسۇل:

چالغۇ ـ ساز ئەتمەك بولۇپ،
سالدىم ياغاچقا رەندىنى،
يار بولۇپ دەرتمەنلىگە،
كەيدىم كۇلاھو جەندىنى.

كەمبەغەل كەيسە كۇلانى،
شەيخلىرىڭ ئادەم ئەمەس؛
ئولگىچە ئىبىتسام مۇقامىنى،
مەن ئۈچۈن ماتەم ئەمەس.

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ پىڭى ئادرېسى

كىم ھەۋەسكار بولمىسا،
بىلمەس مۇقامنىڭ قەدرىنى،
كىمكى دەرتمەت بولمىسا،
بىلمەس ساتارنىڭ دەردىنى.

دەردى بار دەرتمەنلىگە،
مۇقام كۈيى بولغاي داۋا.
خەستە كوڭلىنى خوشال قىل،
چال ئەجەم نەغمە-ناۋا.

گەر سەنەمگە چۈشسە قىزلار،
باق ئۇسۇل جۇلاسىگە.
زوقلۇنۇپ مەپتۇن بولۇرسەن،
كوزلىرى خۇمارىگە.

سەن خۇمار بولساڭ مۇقامغا،
قىلغىن ئۇنى دىلىڭگە جاھ.
دوست تۇتۇپ سازەندىنى،
قىل ئاڭا چىن ئىلتىجا.

[5-مەشرەپ — خور، بىرلەشمە ئۇسۇل:
ئالدىراپ بەرمە كوڭۇل جانانە دىلدار بولمىسا،
سۇنمىغىل دەستە گۇلۇڭنى مىھرىۋان يار بولمىسا.

گۈلمىگىن، رەيھانمىگىن ئۇ، كۆز ئېچىپ باقمىن ئاڭا،
سايىرىماس ئۇرغۇپ راسا بۇلبۇلغا گۈلزار بولمىسا.

بولمىغىل خۇشتار ئۇنىڭ ئايدەك جامالىغا قاراپ،
نە كېرەك گۈزەللىگى دەردىڭگە ھەمكار بولمىسا.

راست جاپاكەش ئەھلىمۇ ئۇ ياكى بىر ئاق ناںچىمۇ،
يولدا يولداش بولمىغايكىم چىن ۋاپادار بولمىسا.

بولمىدى ھازىرغىچە پەرۋانىنىڭ سىرى ئايان،
يار ئەمەس پەرۋانىدەك شامغا پىداكار بولمىسا.

ئەي نەپىسى، ئەل غېمى بولسۇن سىنىڭ قايغۇ-غېمىڭ،
ئارزۇيۇڭ ئاشماس ئەمەلگە ئەل مەدەتكار بولمىسا.

[ھەر بىر مەشرەپتە بىر خىل (بىر جاينىڭ ئۇسۇلى ئوينىلىدۇ، ئويۇنچىلار 20 كىشى، بىر بوۋاي ۋە بىر موماينىڭ ئۇسۇلى، بادامىخان بىلەن بىر يىگىتنىڭ ئۇسۇلى گەۋدىلىنىدۇ. ئۇسۇللار بارغانچە دولقۇنغا كوتىرىلىدۇ: ئاخىرى يۇقۇرى ئەۋجىگە چىقىدۇ....

[شىپاگىدىكىلەر ئورنىدىن تۇرىدۇ، ساز، ناغرا-سۇناي جاراڭلايدۇ. قىزغىن چاۋاكلار بىلەن پەردە چۈشىدۇ.

— تامام

www.uyghurkitap.com

سەيپىدىن ئەزىزى
ئامانىساخان
(تارىخىي دراما)
مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى
شىنخۇا كىتابخانىسى تەرىپىدىن تارقىتىلدۇ
مىللەتلەر باسما زاۋۇدىدا بېسىلدى
1983 - يىل 2 - ئايدا 1 - قېتىم نەشر قىلىندى
1983 - يىل 2 - ئايدا بېيجىڭدا 1 - قېتىم بېسىلدى
قاتتىق مۇقاۋىلىغىنىڭ باھاسى: 0.74 يۈەن
ئاددى مۇقاۋىلىغىنىڭ باھاسى: 0.24 يۈەن

www.uyghurkitap.com

阿 曼 尼 莎 汗

（历史剧）

（维吾尔文）

赛 福 鼎

民族出版社出版 新华书店发行
民族印刷厂印刷
开本：850×1168毫米1/32 印张：4
1983年2月第1版
1983年2月北京第1次印刷
精装本：0001—500 册 定价：0.74 元
平装本：0001—21,500册 定价：0.24 元
书号：M10049(4)143

封面设计 王 琮

书号 M10049(4) 143
定价 0.24元